

Atņemtā bērniņa Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē

Rīga 2019

Latvijas Republikas
Valsts kontrole

Revīzijas ziņojums

“Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē”

Lietderības revīzija “Ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāte”

Revīzija veikta, pamatojoties uz Valsts kontroles Trešā revīzijas departamenta 19.03.2018. revīzijas grafiku Nr.2.4.1-9/2018.

Revīzijas ziņojums apstiprināts ar Valsts kontroles Trešā revīzijas departamenta 29.03.2019. lēmumu Nr.2.4.1-9/2018.

Vāka noformējumā izmantots attēls no tīmekļa vietnes www.depositphotos.com

Cienījamais lasītāj!

Jau daudzus gadus Latvijas attīstības pamatdokumenti deklarē, ka mūsu valsts pamats ir stipras un stabilas ģimenes. Valsts ir apņēmusies sniegt atbalstu vecākiem un stiprināt bērnu drošības sajūtu. Lai katram bērnam jau no bērnības nodrošinātu stabilus pamatus attīstībai, svarīgi ir novērst vardarbību ģimenē un skolā, sniegt palīdzību krīzes situācijā, nodrošināt ģimenisku vidi tiem, kuriem tā nav bijusi, atbalstīt iespējas bērniem iekļauties skolā un plašākā sabiedrībā. Psiholoģiskā stabilitāte bērnībā veido pārliecību par sevi, spēju uzticēties un sadarboties ar citiem.

Tomēr atkal un atkal medijos izskan informācija par aizmirstiem, pamestiem, negribētiem, novārtā atstātiem bērniem. Tas neliecina, ka deklarētie Latvijas ilgtspējas attīstības virzieni ir dienaskārtībā tām institūcijām, kuru uzdevums ir nodrošināt bērnu tiesību un interešu aizstāvību. Arī līdzcilvēki, kas var palīdzēt laikus novērst riskus šo bērnu veselībai vai pat dzīvībai, izvēlas neiejaukties, cerībā, ka institūcijas visu sakārtos.

Piemēram, Dobelē pie narkotiku pārdozēšanas rezultātā miruši vecākiem tiek atrasti trīs novārguši bērni. Rēzeknē un Liepājā bez vecāku uzraudzības atstāti bērni iet bojā. Jelgavas pilsētas un Ventspils novada bērnumamos, kuros bez vecāku gādības palikušajiem bērnam būtu jāsaņem valsts garantētā aprūpe, bērni tiek emocionāli pazemoti.

Šīs ziņas burtiski “satricina” sabiedrību, pieprasot skaidrojumu, kāpēc šāda situācija ir pieļauta. Bet atbildīgās institūcijas attaisnojas, kāpēc to nevarēja novērst.

Pieaugot neiecietībai pret institūciju bezdarbību un izprotot, ka sabiedrība vairs nevēlas akceptēt ierasto praksi rīkoties tikai tad, kad jau ir apdraudēta bērna veselība vai pat dzīvība, bāriņtiesas, sociālie dienesti, tiesībsargāšanas iestādes uzsāk aktīvākas darbības, uzsverot arī sabiedrības lomu un aicinot ziņot par ģimenēm, kurās pastāv bērnu attīstībai nelabvēlīgi apstākļi. Savukārt Labklājības ministrijai izdodas rast politisko atbalstu valsts

atbalsta palielināšanai aizbildņiem, audžuģimenēm un adoptētājiem, tā veicinot bērnu nonākšanu ģimeniskā vidē, nevis bērnumamos.

Šajā revīzijā vēlējamies noskaidrot, vai visu minēto notikumu rezultātā ir mainījusies ne tikai sabiedrība, bet arī vai par bērnu tiesību aizsardzību atbildīgās institūcijas dara visu iespējamo, lai nodrošinātu bērnu tiesības uzaugt labvēlīgos apstākļos ģimenē vai tai pietuvinātā bērna interesēm atbilstošā vidē. Ceram, ka šis revīzijas ziņojums Labklājības ministrijai būs noderīgs jomas turpmākajai attīstībai, tajā skaitā, izstrādājot bērnu un ģimenes tiesību politikas plānošanas dokumentu nākamajam periodam.

Pateicamies par sadarbību mūsu galvenajām revidējamām vienībām – Labklājības ministrijai un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai –, kā arī pašvaldībām – to bāriņtiesu, sociālo dienestu un bērnumamu darbiniekiem, kuri tikās ar revidentiem klātienē vai piedalījās aptaujā. Pateicamies arī pārējām institūcijām, kas revidentiem sniedza nepieciešamo atbalstu – Tiesībsarga birojam, Bāriņtiesu darbinieku asociācijai, Iekšlietu ministrijas Informācijas centram, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei un vēl citām.

Īpašs paldies par sniegto atbalstu un domapmaiņu jomas profesionāļiem un sabiedrības pārstāvjiem – ģimenes psihoterapeitei Andrijai Likovai, Profesionālo audžuģimeņu apvienībai “Terēze”, biedrībai “Zvannieku mājas” un Sandrai Dzenītei-Cālītei, fondam “PLECS”, uzņemošo ģimeņu mammām un visiem citiem, kas atsaucās Valsts kontroles aicinājumam informēt mūs par jomas problēmām un dalīties pārdomās.

Ar cieņu
departamenta direktore

Inga Vārava

Saturs

Kopsavilkums	6
Galvenie secinājumi	6
Būtiskākie ieteikumi.....	14
Ziņojuma struktūra	15
Vispārīga izpratne par ārpusģimenes aprūpi	16
Ārpusģimenes aprūpes jēdziens un veidi.....	16
Par ārpusģimenes aprūpes īstenošanu atbildīgās institūcijas.....	18
Ārpusģimenes aprūpes jomas politikai izvirzītie mērķi un sasniedzamie rezultāti	20
Revīzijas secinājumi, konstatējumi un ieteikumi	24
Vai atbildīgo institūciju darbības un bāriņtiesu lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu, bērna šķiršanu no ģimenes un ārpusģimenes aprūpes veida noteikšanu atbilst bērna labākajām interesēm?....	24
Vai pašvaldībās tiek veiktas darbības, lai savlaicīgi identificētu ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei?	26
Vai bāriņtiesu darbības lēmumu pieņemšanā par aizgādības tiesību pārtraukšanu ir savlaicīgas un atbilst bērna labākajām interesēm?	30
Vai bāriņtiesu izvēlētais ārpusģimenes aprūpes veids atbilst bērna labākajām interesēm?	34
Ieteikumi	46
Vai atbildīgo institūciju darbības ir pietiekamas, lai novērtētu ģimenes spējas atjaunot funkcionēšanu un pieņemtu lēmumu par iespēju bērnam atgriezties ģimenē?.....	47
Vai pašvaldībās nodrošinātie pakalpojumi un sociālo dienestu darbības ir pietiekamas, lai nodrošinātu bērna aprūpei nelabvēlīgo apstākļu novēršanu un/vai savlaicīgi konstatētu, ka tas nav iespējams?.....	49
Vai bāriņtiesas darbības, pieņemot lēmumu par pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu vai prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu, ir savlaicīgas?	53
Ieteikumi	58
Vai bāriņtiesu veiktās uzraudzības darbības ir pietiekamas, lai ārpusģimenes aprūpes laikā tiktu nodrošinātas bērna labākās intereses?	59
Vai bāriņtiesu veiktā uzraudzība pār bērna aprūpi pie aizbildņa, audžuģimenē un bērnunamā, nodrošina, ka ārpusģimenes aprūpes laikā tiek ievērotas bērna intereses?.....	62
Vai bērnunamos tiek nodrošināta pilnvērtīga bērna sociālā rehabilitācija, fiziskā un intelektuālā attīstība?	64

Ieteikumi	75
Vai Labklājības ministrijas un VBTAI īstenotā ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzība ir pietiekama un produktīva, lai nodrošinātu bērnu labākās intereses?	76
Vai VBTAI veiktās ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzības darbības ir pietiekamas?	81
Vai Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta darbības bērnu namu kontrolē ir pietiekamas?	87
Vai Labklājības ministrijas darbības ārpusģimenes aprūpes jomas un VBTAI pārraudzībā ir pietiekamas?	91
Ieteikumi	96
Vai bez vecāku gādības palikušam bērnam pēc pilngadības sasniegšanas tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai un integrācijai sabiedrībā?	98
Ieteikumi	102
Labklājības ministrijas viedoklis	103
Par veikto revīziju	103
Par revīzijas secinājumiem	103
Par revīzijas ieteikumiem un to ieviešanu	103
Informācija par revīziju	104
Revīzijas mērķis	104
Juridiskais pamatojums	104
Revidentu un revidējamās vienības atbildība	104
Revīzijas apjoms	104
Revīzijas metodes	105
Revīzijas ierobežojumi	105
Revīzijas kritēriji	106
Saīsinājumi, termini un skaidrojumi	112
Atsauces	113

Kopsavilkums

Galvenie secinājumi

Labklājības ministrija bērnu un ģimenes tiesību politikai ir izvirzījusi mērķi – nodrošināt iespēju ikvienam bērnam uzaugt ģimenē. Gadījumā, ja tas nav iespējams, bērnam ir jānodrošina ārpusģimenes aprūpe – vispirms pie aizbildņa, tad aizvietojošā ģimenē ar audžuvecākiem vai adoptācijas kārtā un tikai treškārt – bērnunamā. Šāda valsts politika atbilst starptautiskajās tiesībās un praksē nostiprinātajiem principiem.

Šo mērķi nav iespējams sasniegt, ja netiek atbalstītas un attīstītas alternatīvas aprūpes formas un ja politikas īstenošanu aktīvi neatbalsta arī sabiedrība. Tāpēc Valsts kontrole atzinīgi novērtē Labklājības ministrijas uzsāktās aktivitātes audžuģimeņu skaita palielināšanai un pārējo uzņemošo ģimeņu atbalstam, kas ir veicinājis, ka pēdējos gados arvien vairāk bērnu ārpusģimenes aprūpi saņem pie aizbildņa vai audžuģimenē, nevis bērnunamā.

Revidentu vērtējumā tikai tad, ja ir ievērotas ikviena bez vecāku gādības palikuša bērna labākās intereses, politikai izvirzītos rezultātus varēs uzskatīt par sasniegtiem. Bērna labākās intereses ietver atbildīgo institūciju pienākumu nodrošināt tādu ārpusģimenes aprūpi, kas rada bez vecāku gādības palikušam bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošina labvēlīgus apstākļus bērna attīstībai un atbalsta bērna centienus būt patstāvīgam. Vienlaikus bērnam jānodrošina iespēja nezaudēt saskarsmi ar ģimeni un ierasto vidi. Turklāt visām darbībām prioritāri ir jānodrošina tieši bērna tiesības un intereses.

Tomēr revīzijā konstatētais liecina, ka ne visos gadījumos atbildīgo institūciju – bāriņtiesu un sociālo dienestu, kā arī Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas (turpmāk – VBTAI) un Labklājības ministrijas – darbības ir bijušas tādas, lai ievērotu un prioritāri nodrošinātu bez vecāku gādības palikušo bērnu labākās intereses.

Revidenti izprot, ka daļa no jomas problēmām, kas pašlaik ietekmē atbildīgo institūciju darbību, ir pagātnes sekas. Vairums vecāku, kuriem tiek pārtrauktas vai atņemtas bērnu aizgādības tiesības, ir uzauguši laikā, kad sabiedrībai un atbildīgajām institūcijām bija cita izpratne par to, ko nozīmē bērna attīstībai nelabvēlīgi apstākļi, kā tie var ietekmēt bērna turpmāko dzīvi, kā arī viņu pašu bērnu audzināšanu. Arī desmitā daļa no bērnunamos pašlaik dzīvojošajiem pusaudžiem ir bērni, kuri ārpusģimenes aprūpē ir nonākuši vēl laikā, kad bērnunams tika uzskatīts par bērna interesēm atbilstošu aprūpes veidu.

Tomēr šie apstākļi neattaisno atbildīgo institūciju bezdarbību, kas bezspēcīgi noraugās uz izveidojušos situāciju un nemeklē bērna interesēm atbilstošāko risinājumu. Revidentu vērtējumā katram lēmuma pieņemšanā iesaistītajam darbiniekam grūtībās nonākuša bērna problēmas ir jārisina, vispirms jautājot sev, vai es daru visu iespējamo, lai rastu bērna interesēm visatbilstošāko risinājumu, vienlaikus domājot arī par to, kā panākt, lai bērns kļūst par pilnvērtīgu sabiedrības locekli.

Revīzijā, vērtējot bāriņtiesu lēmumus par aizgādības tiesību pārtraukšanu un bērna šķiršanu no ģimenes, revidenti secina, ka visbiežāk bāriņtiesas un sociālie dienesti ir uzsākuši ģimenes uzraudzību tikai tad, kad bērna tiesības uz pilnvērtīgu aprūpi un pat tā veselība un dzīvība ir jau apdraudētas.

Aptaujā 2/3 pašvaldību revidenti norādīja, ka tās analizē, cik ģimenēs pastāv riski nepietiekamai bērna aprūpei un audzināšanai. Tomēr 79% pašvaldību atzina, ka neiegūst informāciju par kopējo pašvaldībā dzīvojošo ģimeņu ar bērniem skaitu.

Tas nozīmē, ka atbildīgās institūcijas tomēr nav apzinājušas visas pašvaldībā dzīvojošās ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei, lai jau preventīvi sniegtu šīm ģimenēm nepieciešamo atbalstu, piemēram, veicinot izpratni par bērna interesēm atbilstošu audzināšanu, sniedzot atbalstu vecāku atkarību ārstēšanai utt.

Arī gadījumos, kad ģimene jau ir nonākusi institūciju redzeslokā, atbildīgās institūcijas vilcinās rīkoties. Revidenti konstatēja vismaz 15 gadījumus, kad savlaicīgi netika pieņemti lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu. Piemēram, bāriņtiesa un sociālais dienests vairāk nekā astoņus gadus vēroja ģimeni, kurā bērni aug neatbilstošos sadzīves apstākļos, ģimenes mājoklī regulāri tika lietots alkohols, notika savstarpējā vardarbība, bet lēmumu par aizgādības tiesību pārtraukšanu bāriņtiesa pieņēma tikai tad, kad viens no ģimenes bērniem šajos apstākļos cieta no seksuālas vardarbības, turklāt no personas, kura jau iepriekš bija sodīta par seksuāla rakstura noziegumiem un bija regulārs ģimenes viesis.

Analizējot bāriņtiesu pieņemtos lēmumus par bērnam izvēlēto ārpusģimenes aprūpes veidu, revidenti norāda uz pozitīvu tendenci, jo pēdējo divu gadu laikā bāriņtiesas arvien vairāk ir radušas risinājumus ārpusģimenes aprūpi bērnam nodrošināt ģimeniskā vidē – pie aizbildņa vai audžuģimenē.

Tomēr divās no 16 revīzijā apmeklētajām bāriņtiesām revidenti arvien konstatēja praksi bez vecāku gādības palikušiem bērniem primāri aprūpi nodrošināt bērnunamā, neveicot darbības potenciālā aizbildņa vai audžuģimenes atrašanai.

Pārējās bāriņtiesās mērķtiecīgas un bērna interesēm atbilstošas darbības aprūpes nodrošināšanai pie aizbildņa vai audžuģimenē nebija veiktas par visiem bez vecāku gādības palikušajiem bērniem. Bāriņtiesām nebija izdevies atrast bērnam aizbildni, jo tās potenciālā aizbildņa statusu bija attiecinājušas tikai uz bērna tuvākajiem radniekiem – vecvecākiem vai vecāku brāļiem un māsām, nemeklējot to starp attālākiem radniekiem, kas, iespējams, pārstāv citu sociālo slāni. Bet attiecībā uz audžuģimenes atrašanu to darbības bija apstājušās, jo attiecīgajā pašvaldībā brīvas vietas audžuģimenēs nebija pieejamas.

Pašlaik bāriņtiesu iespēju bērnam aprūpi nodrošināt audžuģimenē būtiski ietekmē arvien nepietiekamais audžuģimeņu skaits. Tomēr revidenti vērs uzmanību, ka gadījumā, ja bērna palikšana ģimenē nav iespējama, jomas profesionāļu vērtējumā bērna interesēm visatbilstošākais aprūpes veids ir aprūpe pie aizbildņa, kas atšķirībā no audžuģimenes ir pastāvīgs risinājums bērna aprūpei.

Tāpēc, lai ievērotu bērna labākās intereses, bāriņtiesām, izmantojot normatīvajos aktos piešķirtās pilnvaras, ir jāizmanto visas iespējas aizbildņa atrašanā. Pirmkārt, apzinot visus bērna radniekus – ne tikai tuvākos, bet arī tālākos, un ir jāizmanto Iedzīvotāju reģistra informācija, no kuras ir iespējams iegūt informāciju par ļoti plašu radnieku loku.

Otrkārt, pēc radnieku apzināšanas ir jāveic mērķtiecīgas darbības to uzrunāšanai, izmantojot visus pieejamos rīkus un instrumentus, piemēram, pieprasot informāciju no Valsts ieņēmumu dienesta par radnieku darbavietu un uzrunājot tos darbavietās, izmantojot citu pašvaldību bāriņtiesu un sociālo dienestu atbalstu kontaktu nodibināšanai. Treškārt, ir jāizvērtē arī iespēja par bērna aizbildni iecelt personu, kas nav bērna radnieks.

Lai gan atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likumam aprūpe bērnam ir nodrošināma tikai izņēmuma gadījumā, revidentu vērtējumā bērna intereses netiek ievērotas vēl vairāk, ja, pieņemot lēmumu par bērna ievietošanu bērnam, netiek vērtēts, vai izvēlētais bērnam ir piemērots konkrētam bērnam, t.i., vai bērnam atrodas vietā, kurā bērnam ir iespēja uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar savu ģimeni un citiem tuviniekiem, vai bērnam var nodrošināt aprūpi visiem vienas ģimenes bērniem, lai nebūtu nepieciešams viņus šķirt u.c.

Revīzijā ir konstatēts, ka visbiežāk bērns tiek ievietots attiecīgās pašvaldības bērnam – pašvaldības iestādē vai struktūrvienībā. Savukārt gadījumos, kad pašvaldībai nav sava bērnam vai tajās esošo vietu skaits nav pietiekams, pašvaldība slēdz līgumu ar citas pašvaldības bērnam vai privāto pakalpojuma sniedzēju pat citos Latvijas reģionos.

Revīzijā ir arī konstatēts, ka nereti pašvaldības izvēlas vienas ģimenes bērnus šķirt un ievietot dažādos bērnamos pat dažādos reģionos – mazos bērnus līdz divu gadu vecumam vai bērnus ar invaliditāti ievietot valsts bērnam, jo šiem bērniem¹ bērnam pakalpojumu nodrošina valsts četrās valsts sociālās aprūpes centru filiālēs, bet pārējos – pašvaldības bērnam vai bērnam, ar kuru pašvaldībai ir noslēgts līgums.

Revidenti izprot, ka, gadījumā, ja pašvaldība tās iedzīvotājiem nepieciešamos pakalpojumus nespēj nodrošināt savās iestādēs/struktūrvienībās, tai ir jāpiesaista citi pakalpojumu sniedzēji. Tomēr, lai ievērotu bērna labākās intereses, izvēloties bērnam pakalpojuma sniedzēju, ir vismaz jāvērtē, vai konkrētais bērnam atrodas vietā, kur tas būs sasniedzams bērnu vecākiem vai citiem tuviniekiem, ja tie meklēs iespējas ģimenes atkalapvienošanai. Tāpat ir jāvērtē, vai konkrētais bērnam spēs uzņemties aprūpi par visa vecuma bērniem, lai nebūtu jāšķir vienas ģimenes bērni.

Pēc tam, kad ir pieņemts lēmums par bērna šķiršanu no ģimenes, bāriņtiesai nekavējoties ir jāinformē par to attiecīgās pašvaldības sociālais dienests, kuram atbilstoši likumam² ir pienākums veikt sociālo darbu ar ģimeni un nodrošināt tai sociālos pakalpojumus, kas ir nepieciešami ģimenes normālas funkcionēšanas atjaunošanai un tās atkalapvienošanai.

Savukārt bāriņtiesai ir jāseko līdzi, vai vecāki pilda sociālā dienesta dotos uzdevumus problēmu risināšanai, vērtējot iespēju vecākiem atjaunot aizgādības tiesības.

Ja gada laikā nav iespējams vecākiem atjaunot aizgādības tiesības, bāriņtiesai ir jālemj par prasības celšanu tiesā aizgādības tiesību atņemšanai. Ja tas ir bērna interesēs, bāriņtiesa prasību tiesā var celt arī ātrāk³.

Revīzijā, vērtējot sociālo dienestu darbu ar ģimenēm, ir konstatēts, ka sociālie dienesti ne visos gadījumos ir spējuši nodrošināt ģimenei atbalstu, lai novērstu problēmas, kas bijušas par pamatu bērna šķiršanai no ģimenes, kā arī nav savlaicīgi informējuši par to bāriņtiesas.

Lai gan revidenti izprot, ka sociālā dienesta iespēju nodrošināt nepieciešamo atbalstu ietekmē gan pieejamo pakalpojumu trūkums, gan arī tas, ka sociālais dienests var uzsākt un veikt darbu ar ģimeni tikai tad, ja tā ir motivēta novērst ģimenē esošās problēmas, tomēr uzsver, ka tas nevar būt arguments “ilgstošai gaidīšanai”.

Ja sociālā dienesta rīcībā nav instrumentu, lai motivētu un palīdzētu ģimenei risināt problēmas savas funkcionētspējas atjaunošanai, sociālam dienestam nekavējoties par to ir jāziņo bāriņtiesai, kurai, izvērtējot sniegto informāciju, ir jālemj, vai nav nepieciešams celt prasību tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem.

Tomēr revīzijā konstatēts, ka pat gadījumos, kad sociālie dienesti ir informējuši bāriņtiesu, ka sadarbība ar ģimeni nenotiek, bāriņtiesas ir vilcinājušas prasības celšanu tiesā. Dažos gadījumos bāriņtiesa vienkārši ir aizmirsusi par savu pienākumu vismaz reizi gadā izvērtēt, vai ģimenē ir zuduši iemesli aizgādības tiesību pārtraukšanai, bet citos – vecākiem vairākkārt tiek dota iespēja “laboties”, nenosakot konkrētas darbības un termiņus problēmu risināšanai un nevērtējot situāciju kopumā, tajā skaitā, kā ilgstošā nenoteiktība ietekmē bērnu.

Kamēr bāriņtiesas un sociālie dienesti gaida, ka situācijas atrisināsies pašas no sevis, bērns ilgstoši atrodas ārpusģimenes aprūpē bez pastāvīga risinājuma līdz sasniedz vecumu, kad kļūst “neinteresants” potenciālajam adoptētājam, jo Latvijas adoptētāji galvenokārt vēlas adoptēt bērnus, kas nav vecāki par 10 gadiem.

Bērna labāko interešu ievērošana nozīmē arī to, ka bērnam noteiktā aprūpe tiek regulāri uzraudzīta un pārskatīta. Tāpēc bāriņtiesai kā atbildīgajai institūcijai par bērna personisko un mantisko interešu un tiesību aizsardzību pēc bērna ievietošanas ārpusģimenes aprūpē ir noteikts pienākums ne retāk kā reizi gadā pārbaudīt bērna aprūpi un viņa tiesību un interešu ievērošanu pie aizbildņa, audžuģimenē un bērnunamā.

Bērna interešu uzraudzībai bāriņtiesām ir pieejams visplašākais informācijas apjoms, tajā skaitā tiesības nepieciešamo informāciju iegūt no paša bērna, kā arī pieprasīt to no visām iestādēm un personām, kas ir iesaistītas bērna aprūpē (piemēram, reizi pusgadā saņemt audžuģimenes pārskatu par bērna psihofizioloģisko attīstību, pieprasīt informāciju no izglītības iestādēm un ārstniecības personām).

Tomēr revīzijā ir konstatēts, ka daudzos gadījumos bāriņtiesu veiktā uzraudzība ir formāla, jo tā lielākoties aptver tikai sadzīves apstākļu pārbaudi – vai mājoklis ir tīrs, vai bērnam ir gulta, skapis, vai ir ēdiens u.c. Ne vienmēr tiek noskaidrots bērna viedoklis, kā arī noskaidroti pārējie bērna pilnvērtīgai aprūpei un attīstībai nozīmīgie jautājumi – vai un kā tiek ievērotas bērna tiesības uz veselības aprūpi, izglītību, fizisko un emocionālo attīstību, brīvā laika pavadīšanu, mantiskās intereses, kā arī saskarsmes tiesības ar vecākiem un citiem tuviniekiem. Revidenti vērs uzmanību, ka, pārbaudot bērnu lietas, konstatēti vismaz trīs gadījumi, kad ikgadējā pārbaudē bāriņtiesas nebija reaģējušas pat uz izglītības iestāžu un citu bāriņtiesu norādītajiem riskiem, ka izvēlētais aprūpes veids vai tā sniedzējs neatbilst bērna interesēm.

To, ka pēc bērna ievietošanas ārpusģimenes aprūpē bāriņtiesu veiktās uzraudzības darbības nav pietiekamas, lai nodrošinātu bērna personisko un mantisko interešu un tiesību aizsardzību, visuzskatāmāk apliecina revidentu veiktās pārbaudes 11 bērnunamos.

Lai gan atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem⁴ bērna individuālo vajadzību apzināšanai un konstatēto problēmu risināšanai bērnunamiem ir pienākums izstrādāt individuālos sociālās rehabilitācijas plānus, kuros tiek noteikts viss bērnam nepieciešamais atbalsts, revīzijā konstatēts, ka ne visos gadījumos bērnunami ir apzinājuši bērna vajadzības, tajā skaitā ieguvuši informāciju par bērna iepriekšējo dzīvi vai arī ņēmuši vērā citu speciālistu bērnam jau ieteiktos pakalpojumus. Tāpēc sagatavotie sociālās rehabilitācijas plāni bieži vien ir formāli un ietver tikai ikdienā veicamas darbības, piemēram, apmeklēt skolu, kārtot istabu, sekot personīgajai higiēnai u.c. Plānos nebija arī aizpildītas izpildes novērtējumu sadaļas, kas liecina, ka plāns netiek izmantots, organizējot bērna ikdienu un nodrošinot bērnam nepieciešamo atbalstu.

Revidenti piekrīt, ka ikvienam bērnam ir jāiegūst un jānostiprina ikdienas prasmes, tomēr šo bērnu rehabilitācijai ir jāaptver daudz plašāks pakalpojumu klāsts, kas ietver arī dažādu speciālistu iesaisti, par kuru pieejamību un nodrošināšanu revidenti visos gadījumos neguva apstiprinājumu.

Vairākos gadījumos revidenti konstatēja arī, ka bērnumamos netiek ievērotas citas bērna attīstībai tik svarīgās intereses – tiesības uz bērnu privātās dzīves un personas neaizskaramību, bērnu mantiskās intereses, tiesības uz bērna spējām atbilstošas izglītības ieguvu, kā arī tiesības uz pastāvīgu dzīvesvietu. Proti, trīs bērnu izglītības ieguve nepamatoti tika organizēta internātskolā ar dzīvošanu internātā. Tāpēc bērnumamā, kas ir viņu mājas, kamēr viņi ir šķirti no ģimenes, bērni atgriezās tikai nedēļas nogalēs.

Revidenti vērs uzmanību, ka 2017./2018.mācību gadā internātos, skolu dienesta viesnīcās vai bērnudārzu diennakts grupās ir dzīvojuši 21% no bērnumamos, 11% no aizbildņu ģimenēs un 12% no audžuģimenēs ievietotajiem bērniem.

Tomēr visbūtiskākie bērnu tiesību un interešu pārkāpuma riski konstatēti SIA “Bērnu Oāze” struktūrvienībā “Mākoņkalns” (turpmāk – bērnumams “Mākoņkalns”), kurā bērniem netiek nodrošināta atbilstoša izglītības ieguve, iespējas pilnvērtīgi un saturīgi pavadīt brīvo laiku (piemēram, sporta zāle, atpūtas telpa un mācību klase revidentu apmeklējuma laikā bija slēgtas), tiek ierobežota arī bērnu saskarsme ar ģimeni un citiem tuviniekiem, jo bērniem, iestājoties bērnumamā, ir jānodod mobilais telefons, kas, ņemot vērā bērnumama atrašanās vietu – līdz pat 400 km no bērna dzīvesvietas, ir vienīgais ikdienas saziņas līdzeklis ar tuviniekiem.

Pārbaudē konstatēts, ka bērnumamā netiek nodrošināti arī nepieciešamie speciālistu pakalpojumi, lai gan bērnumams “Mākoņkalns” ir specializējies bērnu ar uzvedības problēmām aprūpē. Bērnu uzvedību ir paredzēts mainīt nevis ar speciālistu atbalstu, kas izvērtē bērna uzvedības cēloņus un sniedz nepieciešamo pakalpojumu uzvedības korekcijai, bet ar iestādes izstrādātu punktu sistēmu, kas nav saskaņota ne ar vienu kompetento institūciju. Par izpildītiem uzdevumiem bērniem tiek piešķirti “+” punkti, bet par pārkāpumiem – “-” punkti. Praksē pozitīvu punktu skaitu, kas dod tiesības lietot savu mobilo telefonu, doties ārpus bērnumama telpām, lietot datoru un internetu u.c., bērnam ir grūti panākt, jo bērni bērnumamā ievietoti tieši uzvedības problēmu dēļ, ar kurām nav tikuši galā citi bērnumami. Tāpēc nav sagaidāms, ka bez intensīva speciālistu atbalsta bērnu uzvedība mainīsies.

Bērna labāko interešu ievērošana nozīmē ne tikai to, ka atbildīgo institūciju veiktās darbības ir tiesiskas, pietiekamas un savlaicīgas attiecībā uz konkrēto bērnu, bet arī to, ka valsts izveidotā ārpusģimenes joma tiek regulāri uzraudzīta un pārskatīta, tā nodrošinot arī labas pārvaldības principa ievērošanu.

Pašlaik Labklājības ministrija kā vadošā iestāde nodrošina bērnu un ģimenes tiesību jomas politikas pārraudzību un pārrauga VBTAI kā padotības iestādes darbu. Savukārt kā atbildīgā iestāde par sociālo pakalpojumu sniedzēju un to sniegto pakalpojumu atbilstības kontroli ministrija nodrošina arī pārbaužu veikšanu bērnumamos.

VBTAI pārrauga bāriņtiesu darbu, tajā skaitā veic to metodisko vadību, kā arī veic pārbaudes par bērnu tiesību ievērošanu jebkurā institūcijā, kurā uzturas bērni, tajā skaitā bērnumamā, izglītības iestādē, ieslodzījuma vietā, ārstniecības iestādē, bērnu nometnē u.c.

Vērtējot VBTAI īstenotās bāriņtiesu un institūciju pārbaudes, ir konstatēts, ka pirms pārbaužu veikšanas VBTAI neveic risku analīzi, lai identificētu iespējamus riskus iestāžu darbībā, tajā skaitā noteiktu iestādes, kurās ir nepieciešams veikt pārbaudes. Ja pārbaude tiek veikta, pamatojoties uz sūdzību, tad pārbauda tikai sūdzībā norādīto. Savukārt plānveida pārbaudē lietu izvēle tiek veikta uz vietas iestādē.

Pēc pārbaudes veikšanas VBTAI nenodrošina arī pietiekamu sniegto ieteikumu uzraudzību. Tāpēc dažkārt pārkāpumi atkārtojas pat tajās iestādēs, kurās tie jau iepriekš tikuši konstatēti. Turklāt pat gadījumā, ja iestādē tiek veikta citas sūdzības pārbaude, VBTAI nepārlicinās par iepriekš konstatēto trūkumu novēršanu.

To, ka šāda veida pieeja VBTAI pārbaudēm nav produktīva un neļauj atklāt un novērst bērnu tiesību pārkāpumus, apliecina revīzijā konstatētie pārkāpumi bērnumā “Mākoņkalns”. Divu gadu laikā VBTAI regulāri bija saņēmusi sūdzības par iespējamiem pārkāpumiem bērnumā “Mākoņkalns” un veikusi tajā septiņas pārbaudes. Tomēr inspekcija bērnumā nebija atklājusi būtiskus riskus bērnu tiesību ievērošanā un neveica padziļinātu pārbaudi pēc būtības, lai noskaidrotu daudzo sūdzību iemeslus. Arī Labklājības ministrija savā pārbaudē bērnumā “Mākoņkalns” nebija atklājusi būtiskus riskus bērnu tiesību ievērošanai, lai gan bija konstatējusi vairākus apstākļus, kas par tādiem liecināja.

Tikai pēc tam, kad revidenti 10.12.2018. informēja Labklājības ministrijas vadību par bērnumā “Mākoņkalns” konstatētajiem būtiskajiem riskiem bērnu tiesību ievērošanā, Labklājības ministrija sadarbībā ar VBTAI un Tiesībsarga biroju 18.–19.12.2018. bērnumā veica komplekso pārbaudi, kurā apstiprinājās visi revidentu norādītie riski – ka institūcijai nav zināms, kur atrodas visi bērni, kuriem tur būtu jāatrodas, ka bērniem netiek nodrošināti to uzvedības korekcijai nepieciešamie sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, kā arī izglītības ieguve u.c. Tāpēc bērni no bērnuma tika izņemti un bērnuma “Mākoņkalns” darbība no 23.01.2019. ir izbeigta.

Savukārt, vērtējot VBTAI īstenoto bāriņtiesu metodisko vadību, revidenti secina, ka arī tā nav pietiekama un nesniedz efektīvu atbalstu bāriņtiesām to ikdienas darbā. Metodiskie materiāli nav sistematizēti un atlasāmi pēc tēmām vai atslēgas vārdiem, lielai daļai metodisko materiālu nav norādīts to sagatavošanas vai precizēšanas laiks, kā arī nav saprotams, vai tie vispār ir aktuāli. Tā vietā, lai šos trūkumus novērstu, VBTAI savā mājaslapā ir ievietojusi atrunu, ka *“Metodiskie ieteikumi bāriņtiesām ir sagatavoti saskaņā ar normatīvajiem aktiem, kas bija spēkā metodisko ieteikumu tapšanas laikā. Ievērojot minēto, metodiskie ieteikumi ir piemērojami bāriņtiesu darbībā tiktāl, ciktāl tie saskan ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem”*.

VBTAI resursi nav un nekad nebūs pietiekami, lai pārraudzītu katru bāriņtiesas pieņemto lēmumu, un tas arī nebūtu produktīvi. Tāpēc VBTAI kā kompetentajai institūcijai bērnu tiesību jautājumos ir būtiski jāpilnveido metodiskā vadība, norādījumus izstrādājot ne vien tad, kad tiek grozīts tiesiskais regulējums, bet arī veicot regulāru pārbaudēs konstatēto kļūdu un saņemto sūdzību/jautājumu apkopošanu un analīzi, lai vienā bāriņtiesā konstatētās kļūdas netiktu pieļautas arī citās bāriņtiesās. Turklāt pārbaūžu un metodiskās palīdzības pilnveidei VBTAI ir jāanalizē arī valsts informācijas sistēmās pieejamie dati, kā arī tiesu prakse par apstrīdētajiem un atceltajiem bāriņtiesu lēmumiem u.c.

Lai gan Labklājības ministrijas pienākums ir pārraudzīt VBTAI darbību, ministrijas rīcībā pašlaik ir tikai dati par VBTAI darba plānā noteikto kvantitatīvo rādītāju izpildi, piemēram, par veikto pārbaūžu skaitu. Revidentu ieskatā šāda informācija nav pietiekama, lai ministrija spētu novērtēt VBTAI nodoto funkciju izpildi un nozares mērķu sasniegšanu. VBTAI jau kopš 2017.gada darbojas bez institūcijas darbības stratēģijas, kurā ir jānosaka institūcijas darbības mērķi, virzieni un sasniedzamie rezultāti, tos sasaistot ar nozares mērķiem. Revidentu ieskatā tas liecina par pārvaldības labās prakses trūkumu gan VBTAI, gan Labklājības ministrijas līmenī.

Labklājības ministrija nav arī reaģējusi un veikusi mērķtiecīgas darbības, lai risinātu VBTAI cilvēkresursu nepietiekamību, kas revidentu vērtējumā var būtiski ietekmēt iestādes darbu. 2017. un

2018.gadā VBTAI ilgstoši strādāja bez pastāvīga iestādes vadītāja, darbu pārtrauca vadītāja vietnieks, divu departamentu direktori un vakantas bija 10 no 19 inspektoru amata vietām.

Ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzību ietekmē arī vienotas, precīzas un aktuālas informācijas trūkums par ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem un par viņiem pieņemtajiem lēmumiem. Šī informācija Labklājības ministrijai ir nepieciešama, ne tikai izvērtējot attīstības plānošanas dokumentos izvirzīto rādītāju sasniegšanu, bet arī produktīvai bāriņtiesu un bērnunamu uzraudzībai.

Revidentu vērtējumā būtiskākās informācijas sistēmas, kurās pašlaik vienkopus ir paredzēta informācijas uzkrāšana par visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem un par tiem pieņemtajiem lēmumiem, ir Iekšlietu ministrijas Informācijas centra uzturētā Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma (turpmāk – NPAIS) un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pārziņā esošais Iedzīvotāju reģistrs.

Tomēr nevienā no abām informācijas sistēmām uzkrātie dati nav pilnīgi, jo ne visas bāriņtiesas izpilda normatīvajos aktos paredzētās prasības par informācijas ievadi un neviena uzraugošā institūcija nav uzņēmusies arī kontroli pār šo prasību izpildi.

Revidentu vērtējumā NPAIS ir rīks, kas būtu izmantojams jomas uzraudzībai, jo tajā ir paredzēta iespēja uzkrāt datus par visiem ārpusģimenes aprūpes procesiem un citiem ar bērnu tiesībām saistītiem jautājumiem, kā arī tā paredz informācijas apmaiņu ar citām valsts un pašvaldību informācijas sistēmām.

Tomēr šīs sistēmas pārzinis un turētājs ir nevis Labklājības ministrija kā vadošā iestāde bērnu un ģimenes tiesību jomā, bet Iekšlietu ministrijas padotības iestāde – Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs. Tā kā Informācijas centrs detalizēti nepārzina bērnu un ģimenes tiesību jomu, tas rūpējas tikai par sistēmas tehnisko izpildījumu. Savukārt Labklājības ministrija atturas no iesaistīšanās NPAIS satura veidošanā un kontrolē, jo saskaņā ar normatīvajiem aktiem ministrijai nav noteikts šāds uzdevums.

Revidentu vērtējumā tieši Labklājības ministrijai kā atbildīgajai institūcijai par ārpusģimenes aprūpes jomu ir jāuzņemas atbildība par NPAIS saturu, kā arī ir jāveic darbības, lai panāktu, ka institūcijas NPAIS ievada visu normatīvajos aktos paredzēto informāciju, tā nodrošinot, ka NPAIS ir atbalsta rīks ne tikai ikdienas darbā, bet arī nozares politikas veidošanā un uzraudzībā.

Revīzijā konstatētais diemžēl liek arī secināt, ka atbildīgās institūcijas – bāriņtiesas, sociālie dienesti un bērnunami – ne visos gadījumos ir rūpējušās par to, lai bez vecāku gādības palicis bērns pēc pilngadības sasniegšanas saņemtu atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Bāriņtiesas un bērnunami uzskata, ka pēc pilngadības sasniegšanas tiem vairs nav pienākuma rūpēties par to, lai bērns saņemtu visas normatīvajos aktos⁵ paredzētās garantijas – materiālo atbalstu, dzīvojamo platību, kā arī psihosociālu atbalstu integrācijai sabiedrībā. Bet sociālie dienesti, kuriem šis atbalsts ir jānodrošina, norāda, ka nepieciešamo atbalstu var nodrošināt tikai tad, ja bērns pie tiem vēršas. Tomēr bērniem, it īpaši tiem, kas ārpusģimenes aprūpi saņēma bērnunamā, bieži vien trūkst prasmju un zināšanu kā cīnīties par savām tiesībām šī atbalsta saņemšanai.

Tāpēc normatīvajos aktos paredzētais atbalsts galvenokārt tiek nodrošināts, tikai izmaksājot Ministru kabineta noteikumos⁶ paredzētos vienreizējos pabalstus. Bet tādi nozīmīgi atbalsta veidi kā tiesības uz pašvaldības nodrošinātu dzīvojamo platību un psihosociālu atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai bieži vien izpaliek. Tāpēc atbalsta trūkuma dēļ bērns bieži vien atgriežas tajā sociālajā vidē, no kuras tika šķirts.

Revidentu vērtējumā, lai nodrošinātu psihosociālu atbalstu pastāvīgas dzīves uzsākšanai bez vecāku gādības palikušam bērnam, visās pašvaldībās ir nepieciešams ieviest mentora pakalpojumu, kas pašlaik jau tiek nodrošināts dažās pašvaldībās un ietver praktisku un emocionālu palīdzību dažādu sadzīves situāciju risināšanā un jauniešiem nepieciešamo pakalpojumu saņemšanā.

Šādi tiks arī nodrošināts, ka Ministru kabineta noteikumos⁷ paredzētās bērna tiesības uz psihosociālo atbalstu integrācijai sabiedrībā tiek īstenotas ne tikai ar sociālo darbu vai sociālā darbinieka konsultācijām, bet ar praktisku atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Būtiskākie ieteikumi

Pamatojoties uz revīzijas secinājumiem, Labklājības ministrijai kā vadošajai valsts pārvaldes iestādei bērnu un ģimenes tiesību jomā ir sniegti 22 ieteikumi ārpusģimenes aprūpes jomas pilnveidošanai, veicinot, ka atbildīgo institūciju darbības ir pietiekamas, savlaicīgas un nodrošina bērnam iespēju uzaugt ģimenē vai tai pietuvinātā bērna interesēm atbilstošā vidē.

Valsts kontrole sagaida, ka, ieviešot ieteikumus:

- ✓ pašvaldībās tiks pilnveidota institūciju savstarpējā sadarbība pašvaldības sociālās situācijas analīzē, lai savlaicīgi identificētu ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērna aprūpei, lai jau preventīvi uzsāktu tām nepieciešamā atbalsta sniegšanu;
- ✓ tiks pilnveidots bāriņtiesu darbs lēmumu pieņemšanā par aizgādības tiesību pārtraukšanu/atņemšanu bērna vecākiem, kā arī bērna interesēm visatbilstošākā ārpusģimenes aprūpes veida noteikšanā;
- ✓ pieaugs arī bāriņtiesu kompetence, uzraugot bērnu aprūpi pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnunamā, novēršot riskus bērnu interešu neievērošanā. Bāriņtiesām tiks nodrošināts arī kvalitatīvs un ikdienā izmantojams metodiskais atbalsts;
- ✓ tiks pilnveidots pašvaldību sociālo dienestu darbs, sniedzot ģimenēm nepieciešamo atbalstu bērnu pilnvērtīgai aprūpei, kā arī informācijas apmaiņā ar bāriņtiesām par ģimenes funkcionētspēju atjaunošanu;
- ✓ VBTAI izstrādās darbības stratēģiju, nodrošinot, ka tās darbības virzieni ir sasaistīti ar nozares mērķiem;
- ✓ pieaugs VBTAI un Labklājības ministrijas veikto pārbaužu kvalitāte, nodrošinot, ka tās ir jēgpilnas un visos gadījumos atklāj bērnu tiesību un interešu neievērošanas riskus;
- ✓ tiks pilnveidota bērnu un ģimenes tiesību jomas uzraudzība, nodrošinot, ka Labklājības ministrijas rīcībā būs aktuāla informācija par visiem ārpusģimenes aprūpes procesiem un citiem ar bērnu tiesībām saistītiem jautājumiem.

Labklājības ministrijai
revīzijā sniegti
22 ieteikumi

Ziņojuma struktūra

Informācija ziņojumā izklāstīta šādā secībā:

- ✓ bērnu ārpusģimenes aprūpes īss raksturojums;
- ✓ revīzijas secinājumi, konstatējumi un ieteikumi, sadalot tos piecās nodaļās: katras nodaļas ievadā ir sniegts Valsts kontroles viedoklis un būtiskākie secinājumi, tos tālāk pamatojot ar revīzijas konstatējumiem;
- ✓ revīziju raksturojošā informācija – tās mērķis, apjoms, juridiskais pamatojums, pušu atbildība u.c.

Ziņojuma pirmajā daļā ir analizēts, vai pašvaldību darbības un bāriņtiesu lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu, bērna šķiršanu no ģimenes un ārpusģimenes aprūpes veida noteikšanu atbilst bērna labākajām interesēm.

Otrajā daļā vērtēts, vai bāriņtiesu un sociālo dienestu darbības ir pietiekamas, lai novērtētu ģimenes spējas atjaunot funkcionētspēju un pieņemtu lēmumu par iespēju bērnam atgriezties ģimenē.

Trešajā daļā ir vērtētas bāriņtiesu veiktās uzraudzības darbības bērnu ārpusģimenes aprūpes laikā, bet ceturtajā daļā Labklājības ministrijas un VBTAI īstenotā ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzība.

Revīzijas ziņojuma noslēdzošajā nodaļā vērtēts, vai bez vecāku gādības palikušam bērnam pēc pilngadības sasniegšanas tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai un integrācijai sabiedrībā.

Vispārīga izpratne par ārpusģimenes aprūpi

Ārpusģimenes aprūpes jēdziens un veidi

1989.gada ANO Konvencija par bērnu tiesībām paredz, ka **bērnam, lai viņš varētu pilnīgi un harmoniski attīstīties kā personība, ir jāaug ģimenes vidē, laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā.**

Savukārt **bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi nav savas ģimenes vai kuru, lai vislabāk ievērotu viņa paša intereses, nedrīkst atstāt šajā ģimenē, ir tiesības uz īpašu valsts aizsardzību un palīdzību.**

Rokasgrāmatā “Konvencijas par bērna tiesībām ieviešana praksē” minēts, ka bērnam, kas uz laiku vai pastāvīgi šķirts no ģimenes, ir nepieciešams nodrošināt ārpusģimenes aprūpi hierarhijā – vispirms ģimenes radnieki, tad aizvietojošā ģimene ar audžuvecākiem vai adopcijas kārtā un tikai treškārt pieļaujama bērna ievietošana aprūpes iestādē⁸.

Šīs starptautiskajās tiesībās un praksē nostiprinātās atziņas jau daudzus gadus ir nostiprinātas arī Latvijas tiesību aktos.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu⁹ **ārpusģimenes aprūpes mērķis ir radīt bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošināt apstākļus viņa attīstībai un labklājībai, atbalstīt bērna centienus būt patstāvīgam.** Šķirot bērnu no ģimenes, ārpusģimenes aprūpe ir jānodrošina:

✓ primāri:

- **pie aizbildņa, kas bērnam pilnībā aizvieto vecākus** – nodrošina atbilstošus sadzīves apstākļus, audzināšanu, vispārējo un interešu izglītību, veselības aprūpi, kā arī pārstāv bērna tiesības un intereses visās dzīves jomās.

Aizbildnība ir pastāvīgs risinājums bāreņa vai bez vecāku gādības palikuša bērna uzaugšanai ģimenē un kā primārais aprūpes veids būtu jāizvēlas visiem bāreņiem vai bērniem, kuru vecākiem pārtrauktas vai pat atņemtas aizgādības tiesības;

- **audžuģimenē**, kas pēc būtības **ir terminēts** ārpusģimenes aprūpes **veids**, kurā bērns atrodas līdz brīdim, kamēr var atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, viņam tiek nodibināta aizbildnība vai bērns tiek adoptēts.

Atšķirībā no aizbildņa audžuģimenei jautājumus, kas skar bērna intereses (piemēram, par bērna izglītību, saskarsmi ar vecākiem, radniekiem un citām bērnam tuvām personām), ir jāaskaņo ar bāriņtiesu, jo audžuģimenē ievietota bērna tiesības un intereses pārstāv bāriņtiesa;

- ✓ ja ārpusģimenes aprūpi nav iespējams nodrošināt pie aizbildņa vai audžuģimenē vai ja tā nav piemērota konkrētam bērnam, tad aprūpi nodrošina **bērnu aprūpes iestādē** jeb **bērnunamā** – valsts vai pašvaldību finansētā ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā¹⁰. Valsts finansēts bērnunama pakalpojums tiek sniegts bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā līdz diviem gadiem, bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem vecumā līdz četriem gadiem, kā arī bērniem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem vecumā līdz 18 gadiem.

Pārējiem bērniem bērnunama pakalpojumu nodrošina pašvaldības.

Bērnunamā bērnam būtu jāatrodas tikai līdz brīdim, kamēr viņam ir iespēja atgriezties savā ģimenē vai, ja tas nav iespējams, kamēr tiek nodrošināta piemērota aprūpe ģimeniskā vidē – pie aizbildņa vai audžuģimenē, vai arī līdz adopcijai.

Normatīvajos aktos bērnunams ir visregulētākais ārpusģimenes aprūpes veids, kurā bērnam ir jānodrošina tāda aprūpe kā ģimenē, tikai bērna tiesības un intereses pārstāv bērnunama vadītājs, bet vecākus (vai audžuvecākus) aizstāj algoti darbinieki.

Process, ar kuru bērns var pilnībā iekļauties jaunā ģimenē, izbeidzot ārpusģimenes aprūpi, ir **adopcija**. Adopcijas rezultātā visas tiesības un pienākumi līdz ar adoptētā bērna izcelsmi uz mūžu¹¹ tiek pārnesti no bioloģiskā vecāka (vai vecākiem) uz adoptētāju.

Adopcija ir iespējama tikai gadījumā, ja bērns ir juridiski brīvs, t.i., ja bērns ir bārenis vai ja bērna vecākiem ar tiesas spriedumu ir atņemtas aizgādības tiesības¹².

Īstenojot ārpusģimenes aprūpi, ir jāievēro arī šādi tiesību aktos nostiprināti pamatprincipi:

- ✓ bērna tiesību un interešu prioritāte, t.i., tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, **bērna tiesības un intereses ir prioritāras**¹³ un visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, **prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses**¹⁴;
- ✓ šķirot bērnus no ģimenes, **vienas ģimenes bērni nav šķirami** (izņemot īpašus gadījumus, kad tas tiek darīts bērna interesēs)¹⁵;
- ✓ bērnam **līdz trīs gadu vecumam ārpusģimenes aprūpe jo īpaši ir jānodrošina ģimeniskā vidē**¹⁶, izņēmumus var pieļaut, lai nešķirtu brāļus un māsas;
- ✓ ārpusģimenes aprūpē esošam bērnam ir tiesības **uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar savu ģimeni**¹⁷, tas nozīmē arī to, ka ārpusģimenes aprūpi ir jānodrošina cik vien iespējams **tuvu bērna iepriekšējai dzīvesvietai**, lai atvieglotu saziņu un iespējamo atkalapvienošanos ar savu ģimeni un samazinātu viņa izglītības, kultūras un sabiedriskās dzīves traucējumus¹⁸;
- ✓ **ievērojot bērna tiesības, ārpusģimenes aprūpe tiek regulāri uzraudzīta un pārskatīta**, lai nodrošinātu, ka tā atbilst bērna labākajām interesēm¹⁹.

Par ārpusģimenes aprūpes īstenošanu atbildīgās institūcijas

Par ārpusģimenes aprūpes jomu ir atbildīgas gan valsts, gan pašvaldību institūcijas.

Pašvaldību līmenī

Galvenā institūcija, kas nodrošina bērna interešu un tiesību aizsardzību, ir **BĀRIŅTIESA**. Tā ir pašvaldības izveidota institūcija, kura veic šādus uzdevumus:

- **informē** pašvaldības sociālo dienestu vai citas atbildīgās institūcijas par ģimenēm, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana un kurām nepieciešama palīdzība
- ja konstatē apstākļus, ka bērnam ģimenē netiek nodrošināta atbilstoša aprūpe, **novērtē riskus un lemj**, vai nav nepieciešams pārtraukt vecāku aizgādības tiesības un bērnu šķirt no ģimenes
- gadījumā, ja tiek pieņemts lēmums par vecāku aizgādības tiesību pārtraukšanu un bērna šķiršanu no ģimenes, **pieņem lēmumu** par bērna interesēm **atbilstošāko ārpusģimenes aprūpes veidu**: aizbildnība vai audžuģimene, vai bērnunams
- ārpusģimenes aprūpes laikā:
 - ✓ **uzrauga bērna interešu nodrošināšanu** pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnunamā – seko, lai tiktu nodrošināti ne tikai bērna aprūpei atbilstoši sadzīves apstākļi, bet arī saskarsme un tieši kontakti ar vecākiem un citiem tuviniekiem, veselības aprūpe, izglītība, fiziskā un emocionālā attīstība, brīvā laika pavadīšana u.c.
 - ✓ **lemj par iespēju bērnam atgriezties ģimenē** – aizgādības tiesību atjaunošanu vecākiem vai tieši pretēji – par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem
 - ✓ ja ir stājies spēkā tiesas spriedums par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem, **sniedz Labklājības ministrijai ziņas par bērnu iekļaušanai Adopcijas reģistrā**
 - ✓ gadījumā, ja bērns tiek adoptēts, **lemj par bērna nodošanu adoptētājam** pirmsadopcijas aprūpē un par adopcijas atbilstību bērna interesēm. Lēmumu par adopcijas apstiprināšanu pieņem tiesa, bet bāriņtiesa divus gadus pēc adopcijas apstiprināšanas uzrauga bērna aprūpi jaunajā ģimenē
- lemj par personas (ģimenes) piemērotību aizbildņa, audžuģimenes un adoptētāja statusam

Būtiska loma bērnu interešu nodrošināšanā ir pašvaldību **SOCIĀLAJAM DIENESTAM**, kas

- veic pašvaldības sociālās vides izpēti
- veic sociālo darbu un nodrošina sociālos pakalpojumus ģimenēm ar bērniem, lai vecākiem nebūtu jāpārtrauc aizgādības tiesības un bērni nenonāktu ārpusģimenes aprūpē, bet gadījumos, ja tas jau ir noticis, – veicinātu ģimenes atkalapvienošanos

Lai bāriņtiesas un sociālie dienesti varētu identificēt ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei, būtiska loma ir arī:

ārstniecības personām

izglītības iestādēm

valsts un pašvaldību policijai

sabiedrībai

Valsts līmenī

Par ārpusģimenes aprūpes jomas politikas veidošanu, uzraudzību un koordinēšanu ir atbildīga **LABKLĀJĪBAS MINISTRIJA**, kas daļu savu funkciju ir nodevusi **VALSTS BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS INSPEKCIJAI (VBTAI)**

LABKLĀJĪBAS MINISTRIJA

- izstrādā valsts politiku bērnu un ģimenes tiesību jomā, kā arī organizē un koordinē tās īstenošanu
- organizē un koordinē normatīvo aktu ievērošanas uzraudzību bērnu tiesību aizsardzības jomā (funkcija nodota VBTAI, kuru metodiski vada ministrijas Bērnu un ģimenes politikas departaments)
- nodrošina adoptējamo bērnu un adoptētāju uzskaiti Adopcijas reģistrā, sniedz informāciju adoptētājiem par adoptējamiem bērniem, izsniedz norīkojumus adoptētājiem u.c.
- pieņem lēmumu par sociālo pakalpojumu sniedzēju, tajā skaitā sociālo dienestu un bērnamu atbilstību sociālo pakalpojumu sniedzējiem izvirzītajām prasībām un to darbības laikā nodrošina to uzraudzību un metodisko vadību, kā arī administratīvi soda par izdarītajiem pārkāpumiem

VALSTS BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS INSPEKCIJA

- pārrauga bāriņtiesu darbu, tajā skaitā veic to metodisko vadību
- veic pārbaudes jebkurā institūcijā par bērna tiesību ievērošanu (izglītības iestādēs, sociālās korekcijas izglītības iestādēs, ieslodzījuma vietās, ārstniecības iestādēs, nometnēs u.c.), tajā skaitā bērnamos, kā arī administratīvi soda valsts un pašvaldību institūciju darbiniekus par emocionālo un fizisko vardarbību pret bērnu
- līdz 01.09.2018. veica audžuģimeņu uzskaiti, no 01.09.2018. nodrošina metodisko vadību par ziņu iekļaušanu un aktualizēšanu Audžuģimeņu informācijas sistēmā
- līdz ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru izveidei (līdz 01.01.2019.) nodrošināja aizbildņiem, audžuģimenēm, adoptētājiem psiholoģisko palīdzību, informatīvo un metodisko atbalstu, kā arī apmācību
- organizē atbalsta pasākumus – psiholoģisko atbalstu ģimenēm ar bērniem krīzes situācijā, nodrošina diennakts uzticības tālruņa darbību u.c.

Virszraudzību bērnu tiesību ievērošanā nodrošina **LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS**, kas

- novēro bērna tiesību ievērošanu un informē sabiedrību par bērna tiesībām
- izskata sūdzības par bērna tiesību pārkāpumiem, īpašu uzmanību pievēršot valsts vai pašvaldību iestāžu un to darbinieku izdarītajiem pārkāpumiem (par konstatēto informē ikgadējos ziņojumos, kā arī atsevišķos pētījumos vai atzinumos)
- izstrādā priekšlikumus bērna tiesību ievērošanas veicināšanai
- uzrauga ANO Konvencijas par bērna tiesībām un citu Latvijai saistošu starptautisko tiesību normu īstenošanu

Ārpusģimenes aprūpes jomas politikai izvirzītie mērķi un sasniedzamie rezultāti

Starptautiskajos un Latvijas tiesību aktos ārpusģimenes aprūpei noteiktie pamatprincipi ir izvirzīti arī kā valsts īstenojamās bērnu un ģimenes tiesību, kā arī sociālo pakalpojumu politikas mērķi un ir ietverti šādos attīstības plānošanas dokumentos:

- ✓ **Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020.gadam** ir izvirzīts mērķis – **panākt, ka bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai ģimenei pietuvinātā vidē**, plānojot, ka ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaits attiecībā pret visu nepilngadīgo skaitu valstī 2020.gadā samazināsies līdz 2%, bet ģimeniskā vidē (aizbildnībā un audžuģimenē) dzīvojošo bērnu skaits attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē, pakāpeniski palielināsies līdz 85%;
- ✓ **Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017.gadam**²⁰ (un to rīcības plānos) attiecībā uz ārpusģimenes aprūpes jomu ir izvirzīts mērķis – **panākt, ka pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas bērns ir apguvis sociālās prasmes un ir spējīgs kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli ar neizkropļotu izpratni par ģimeni, tās dibināšanu, vecāku lomu tajā un bērnu audzināšanu**²¹. Kā minētās politikas rezultāts ir noteikts, ka laikā līdz 2017.gadam samazināsies bērnumos dzīvojošo bērnu skaits, sniedzot tiem pakalpojumu ģimeniskā vidē, bet jauniešiem vecumā no 15 līdz 18 gadiem palielināsies iespēja saņemt pakalpojumu “jauniešu mājā”, lai apgūtu patstāvīgās dzīves uzsākšanai nepieciešamās prasmes (palielināsies “jauniešu māju” skaits). Sasniedzamais rezultāts ir noteikts katram ārpusģimenes aprūpes veidam;
- ✓ **Pamatnostādņēs sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020.gadam**²² (un to rīcības plānā) Nacionālajā attīstības plānā paredzēto rezultātu par ģimeniskā vidē dzīvojošo bērnu skaitu ir plānots sasniegt uzsāktās deinstitutionalizācijas ietvaros, reorganizējot bērnumus – tos likvidējot vai pārveidojot par nelielu ģimeniskai videi maksimāli pietuvinātu iestādi²³. Deinstitutionalizācijas ietvaros ir paredzēta arī 35 jaunu “jauniešu māju” izveide²⁴, kā arī informatīvu un izglītojošu pasākumu organizēšana audžuģimeņu, adoptētāju un aizbildņu skaita palielināšanai;
- ✓ 09.03.2015. koncepcijā **“Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmas pilnveidošanu”**²⁵, kas ir izstrādāta, pamatojoties uz “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēm 2011.–2017.gadam”, ir paredzēta valsts atbalsta palielināšana adoptētājiem, aizbildņiem un audžuģimenēm²⁶. Koncepcijā paredzēto risinājumu ieviešana ir uzsākta ar 2017.gadu:
 - no 2017.gada palielinot pabalsta apmēru aizbildņim bērna uzturam²⁷, atlīdzību par adoptējama bērna aprūpi²⁸, bet no 2018.gada arī atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu un pabalstu audžuģimenei bērna uzturam²⁹;
 - no 2017.gada³⁰ par personām, pie kurām bērns atrodas pirmsadopcijas aprūpē, bet no 2018.gada³¹ par audžuģimenēm, kurās ir ievietoti bērni, tiek veiktas valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas;
 - no 2017.gada būtiski ir palielināts finansējums aizbildņu, audžuģimeņu un adoptētāju apmācībām, kā arī psiholoģiskā atbalsta sniegšanai gan grupās, gan individuāli³²;
 - no 01.07.2018. ir ieviesta iespēja audžuģimenēm specializēties, paredzot divus specializēto audžuģimeņu veidus: “krīzes” audžuģimene, kas bez vecāku gādības palikušos bērnus, tajā skaitā zīdaiņus, var uzņemt jebkurā diennakts laikā; un audžuģimene, kas specializējas bērnu ar smagiem funkcionāliem traucējumiem aprūpē. Tām paredzēta arī īpaša apmācība un atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu līdz pat 830 euro³³;

- no 01.07.2018. paredzēta iespēja veidot reģionālos ārpusģimenes aprūpes atbalsta centrus, kuriem tiek piešķirts valsts budžeta finansējums, lai sniegtu nepieciešamo atbalstu gan potenciālajām audžuģimenēm, aizbildņiem un adoptētājiem, gan arī ģimenēm, kuras jau ir uzņēmušas bez vecāku gādības palikušos bērnus³⁴;
- ar kampaņu *Radi ģimeni*³⁵ uzsākta sabiedrības informēšana, lai popularizētu ģimeniskās ārpusģimenes aprūpes formas un adopciju, sniedzot iedzīvotājiem informāciju par šiem aprūpes veidiem, pieejamo atbalstu u.c.

Tā kā Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017.gadam darbības termiņš ir beidzies un pašlaik vēl nav izstrādāts jauns politikas plānošanas dokuments, ar šo koncepciju pašlaik tiek turpināta Ģimenes valsts politikas pamatnostādņēs 2011.–2017.gadam izvirzīto mērķu un rezultātu īstenošana.

Iepriekš minētajos attīstības plānošanas dokumentos izvirzītajiem mērķiem noteikto rezultatīvo rādītāju izpilde ir būtiski uzlabojusies. Kopš 2017.gada nav sasniegts tikai viens plānotais rezultatīvais rādītājs par aizbildņu ģimenē ievietoto bērnu skaitu:

Rezultatīvais rādītājs	2009.gads	2014.gads		2017.gads		2020.gads*
	Faktiskais	Plānotais	Faktiskais	Plānotais	Faktiskais	Plānotais
Ārpusģimenes aprūpei						
Ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu īpatsvars	2,3%	2%	2,2%	zem 2%	1,9%	2%*
Bērnunamos ievietoto bērnu īpatsvars	21,9%	20%	20,1%	zem 20%	15,5%	
Bērnunamos esošo bērnu skaits*	1907		1551		1037	samazinās par 720*
Aizbildņu ģimenē ievietoto bērnu īpatsvars	69,4%	70%	64%	virs 70%	66,9%	
Audžuģimenēs ievietoto bērnu īpatsvars	8,7%	10%	15,9%	virs 10%	17,6%	
Aizbildnībā un audžuģimenēs (ģimeniskā vidē) dzīvojošu bērnu īpatsvars no ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaita	78,%		79,9%	82%*	84,5%	85%*
“Jauniešu māju” skaits	3	10	9	virs 10	11	35*
“Jauniešu mājās” dzīvojošo bērnu skaits*				200*		350*
Adopcijai						
Adoptētāju skaits	106	146	119	virs 146	197	
Adoptēto bērnu Latvijā īpatsvars no adoptējamo bērnu skaita	7,8%	10%	9,2%	virs 10%	10,1%	
Adoptēto bērnu uz ārvalstīm īpatsvars no adoptējamo bērnu skaita	10,6%	9,5%	13,5%	zem 9,5%	5,5%	

* Pamatnostādņēs sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020.gadam un to rīcības plānā noteiktie rādītāji.

Revidentu vērtējumā noteikto rezultātu sasniegšana nebūtu iespējama bez vairāku nevalstisko organizāciju aktīvas iesaistes bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību aizstāvībā un būtiskas sabiedrības attieksmes maiņas.

Savukārt sabiedrības attieksmes maiņu lielā mērā veicināja plašsaziņas līdzekļi, ziņojot par vairākiem skaļiem bērnu tiesību pārkāpumiem un nepietiekamu bērnu aprūpi un uzraudzību.

Pieaugot sabiedrības neiecietībai pret atbildīgo institūciju bezdarbību un izprotot, ka sabiedrība vairs nevēlas akceptēt ierasto praksi bez vecāku gādības palikušos bērnus ievietot bērnunamos, atbildīgās institūcijas uzsāka aktīvākas darbības ģimeniskai videi pietuvinātu pakalpojumu attīstībai – tika rasts politiskais atbalsts valsts atbalsta palielināšanai aizbildņiem, audžuģimenēm un adoptētājiem, kā arī citu atbalsta pakalpojumu attīstībai “uzņemošajām” ģimenēm.

Revidenti atzinīgi novērtē uzsāktās aktivitātes ārpusģimenes aprūpes jomas pilnveidošanā, jo bez tām nebūtu iespējams sasniegt izvirzītos mērķus un rezultātus.

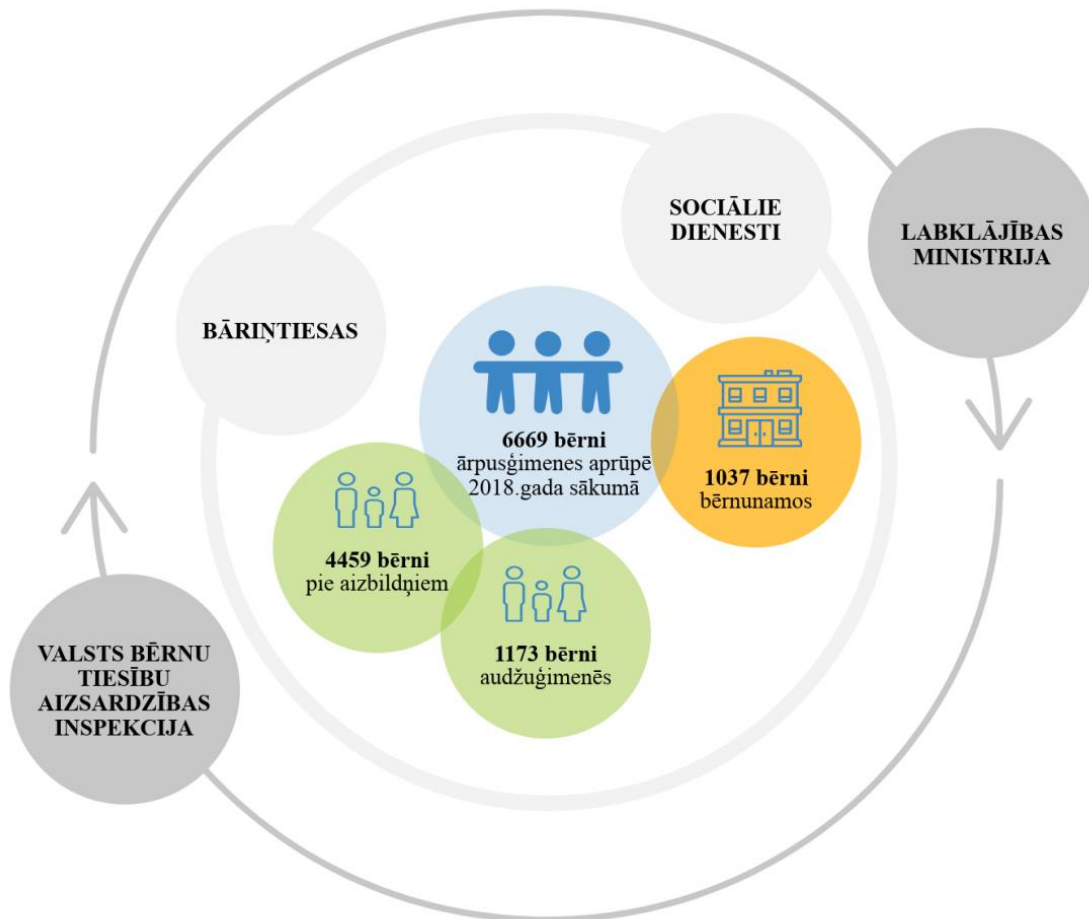
Tomēr, tā kā ārpusģimenes aprūpes centrā ir bērns, kura tiesības un intereses ir prioritāras, izvirzītos mērķus var uzskatīt par sasniegtiem tikai tad, ja to sasniegšanā tiek ievērotas ikviena bērna labākās intereses.

Tāpēc, sekojot līdzi Labklājības ministrijas veiktajām aktivitātēm jomas pilnveidošanā, **revīzijas mērķis ir novērtēt, vai bērnu un ģimenes tiesību politikas veidošanā, īstenošanā un uzraudzībā iesaistīto institūciju darbības ir produktīvas un atbilst bērna labākajām interesēm, t.i., ir pietiekamas, savlaicīgas un nodrošina bērnam iespēju uzaugt ģimenē vai tai pietuvinātā bērna interesēm atbilstošā vidē.**

- produktīvas – konkrēto rezultātu varētu sasniegt, izmantojot mazāk resursu, vai arī, izmantojot tos pašus resursus, varētu sasniegt labākus rezultātus
- savlaicīgas – veiktas īstajā laikā un brīdī, kad bija iestājušies riski un bērnam interesēm tās bija nepieciešams
- pietiekamas – ir veiktas visas iespējamās darbības, kas konkrētajā brīdī bija iespējamas

Lai novērtētu atbildīgo institūciju darbības, revīzijā pārbaudes tika veiktas institūcijās, kas ir tieši atbildīgas par bērna interešu nodrošināšanu – 16 bāriņtiesās, 11 sociālajos dienestos un 11 bērnuņamos (desmit pašvaldību, kā arī vienā komersanta bērnuņamā).

Savukārt, lai pārliecinātos par visas sistēmas darbību kopumā un sniegtu ieteikumus sistēmas darbības pilnveidošanai, pārbaudes ir veiktas uzraugošajās institūcijās – Labklājības ministrijā un VBTAI.

Revīzijas secinājumi, konstatējumi un ieteikumi

Vai atbildīgo institūciju darbības un bāriņtiesu lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu, bērna šķiršanu no ģimenes un ārpusģimenes aprūpes veida noteikšanu atbilst bērna labākajām interesēm?

Revīzijā konstatētais neļauj apgalvot, ka atbildīgo institūciju darbības un bāriņtiesu lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu, bērna šķiršanu no ģimenes un ārpusģimenes aprūpes veida noteikšanu visos gadījumos ir pieņemti, ievērojot bērna labākās intereses.

Pašvaldībām un to iestādēm (bāriņtiesām, sociālajiem dienestiem, izglītības pārvaldēm un izglītības iestādēm, pašvaldības policijai u.c.) ir noteikts plašs funkciju klāsts attiecībā uz pašvaldības teritorijā deklarēto bērnu tiesību un interešu ievērošanu, kas uzliek tām par pienākumu, savstarpēji sadarbojoties, veikt mērķtiecīgu sociālās situācijas analīzi, lai savlaicīgi identificētu ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei, kā arī sniegtu tām nepieciešamo atbalstu šo riska faktoru novēršanai.

Tomēr mērķtiecīgas darbības sociālās situācijas noskaidrošanai tiek veiktas tikai retā pašvaldībā. Tāpēc visbiežāk bāriņtiesas un sociālie dienesti ģimenes uzraudzību uzsāk tikai tad, kad bērna tiesības uz pilnvērtīgu aprūpi un pat tā veselība un dzīvība ir jau apdraudēta.

Tomēr arī gadījumā, kad ģimene jau ir nonākusi bāriņtiesas redzeslokā, bāriņtiesu darbības un pieņemtie lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu ne vienmēr tiek pieņemti savlaicīgi, t.i., brīdī, kad pastāv likumā³⁶ definētie apstākļi, kas ir par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai, piemēram, bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos vai arī vecāks nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību.

Revīzijā konstatēti vismaz 15 gadījumi, kad bāriņtiesa un sociālais dienests ilgstoši – līdz pat astoņu gadu garumā – ģimenes, kurās pastāv būtiski riski vai pat to kopums nepietiekamai bērnu aprūpei, tikai vēro, bet lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu tiek pieņemts tikai tad, kad ir jau iestājušās identificēto risku reālas sekas. Bāriņtiesas šādu vilcināšanos skaidro ar nepieciešamību bērnam uzaugt pie vecākiem, jo ģimenes saglabāšana ir pats svarīgākais.

Tā kā valsts mērķis ir panākt, ka bez vecāku gādības palikušie bērni dzīvo labvēlīgā ģimeniskā vai ģimenei pietuvinātā vidē, atbilstoši likumam aprūpe bērnam ir nodrošināma tikai izņēmuma gadījumā.

Tāpēc pozitīvi vērtējams, ka pēdējo divu gadu laikā arvien vairāk bāriņtiesas ir radušas risinājumu ārpusģimenes aprūpi bērnam nodrošināt pie aizbildņa vai audžuģimenē.

Tomēr vienlaikus jāuzsver, ka nevienā no revīzijā apmeklētajām 16 bāriņtiesām nav panākts, ka to redzeslokā nonākušie bērni nenonāk bērnunamos, jo bāriņtiesu vērtējumā ir problemātiski vai pat neiespējami atrast aizbildni vai audžuģimeni pusaudzīm, trīs un vairāk vienas ģimenes bērniem vai bērniem ar būtiskām veselības problēmām.

Turklāt divās bāriņtiesās arvien ir saglabājusies prakse ārpusģimenes aprūpi bērniem primāri nodrošināt bērnunamā, nevis uzrunāt potenciālo aizbildi vai audžuģimeni.

Arī pārējās revīzijā apmeklētās bāriņtiesas nav spējušas nodrošināt aprūpi ģimeniskā vidē ikvienam bez vecāku gādības palikušajam bērnam. Piemēram, bāriņtiesām nebija izdevies atrast bērnam aizbildni, jo tās kā potenciālos aizbildņus bija uzrunājušas tikai bērna tuvākos radniekus – vecvecākus vai vecāku brāļus un māsas, nemeklējot aizbildņus attālāku radnieku lokā, kas, iespējams, pārstāv arī citu sociālo slāni. Bet attiecībā uz audžuģimenes atrašanu to darbības bija apstājušās, jo attiecīgajā pašvaldībā brīvas vietas audžuģimenēs nebija pieejamas.

Revidentu vērtējumā bērna intereses netiek ievērotas vēl vairāk, ja, pieņemot lēmumu par bērna ievietošanu bērnunamā, netiek vērtēts, vai izvēlētais bērnunams ir bērnam piemērots, t.i., vai bērnunams atrodas vietā, kurā bērnam ir iespēja uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar savu ģimeni un citiem tuviniekiem, vai bērnunams var nodrošināt aprūpi visiem vienas ģimenes bērniem, lai nebūtu nepieciešams viņus šķirt u.c.

Revīzijā konstatēts, ka, izvēloties bērnunamu, pašvaldības priekšroku dod savas pašvaldības bērnunamam vai bērnunamam, ar kuru pašvaldībai ir noslēgts līgums, bet mazos bērnus līdz divu gadu vecumam vai bērnus ar īpašām vajadzībām izvēlas ievietot valsts bērnunamā, tā ņemot vērā nevis bērna, bet savas intereses.

Lai atbildīgo institūciju darbības un to pieņemtie lēmumi atbilstu bērna labākajam interesēm, tām savlaicīgi ir jānovērtē situācija, apzinot iespējamās ģimenes un bērnus, kuru intereses netiek nodrošinātas, un ir jāveic darbības, lai novērstu faktorus, kas var ietekmēt turpmāku bērnu interešu ievērošanu, sniedzot ģimenēm nepieciešamo atbalstu.

Savukārt, ja tos nav iespējams novērst un/vai bērna intereses jau ir apdraudētas, tām savlaicīgi ir jāiejaucas un jāpieņem lēmumi par bērnu šķiršanu no ģimenes, izvēloties bērna interesēm visatbilstošāko aprūpes veidu, tā nodrošinot bērnam drošu un tā pilnvērtīgai un harmoniskai attīstībai nepieciešamo vidi.

Lai novērtētu iepriekš minēto, revīzijā ir analizētas gan atbildīgo institūciju preventīvās darbības, lai noskaidrotu ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei, gan veiktas pārbaudes jau par konkrētām ģimenēm, kurās ir iestājušies riski nepietiekamai bērna aprūpei un vecākiem ir pārtrauktas aizgādības tiesības, novērtējot, vai atbildīgo institūciju darbības ir bijušas savlaicīgas un pietiekamas, lai nodrošinātu bērna tiesības uz drošu un pilnvērtīgu attīstību.

Vai pašvaldībās tiek veiktas darbības, lai savlaicīgi identificētu ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei?

Ģimenes un bērna dzīvesvieta ir pašvaldība. Tāpēc pašvaldībām un to iestādēm – bāriņtiesām, sociālajiem dienestiem, izglītības pārvaldēm un izglītības iestādēm, pašvaldības policijai u.c. – ir noteikts plašs funkciju klāsts, tajā skaitā pienākums:

- ✓ analizēt stāvokli sociālo un bērna tiesību jomā, tajā skaitā veikt sociālās vides izpēti un noteikt problēmas;
- ✓ nodrošināt nepieciešamo sociālo atbalstu – sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību;
- ✓ organizēt mātes un bērna primāro veselības aprūpi, kā arī vecāku izglītošanu;
- ✓ gādāt par pirmsskolas un ārpuskolas bērnu iestādēm, nodrošinot bērnam tiesības iegūt vispārējo vidējo izglītību, sniegt palīdzību arodapmācībā, kā arī gādāt par bērnu atpūtas organizēšanu;
- ✓ izstrādāt un realizēt programmas darbam ar ielas bērniem, kā arī veikt citus pasākumus sociālo un bērna tiesību nodrošināšanā u.c.

Lai īstenotu minētos uzdevumus, pašvaldībām primāri ir jāpārzina tās iedzīvotāju struktūra, tajā skaitā, cik attiecīgajā pašvaldībā dzīvo ģimenes ar bērniem. Šo informāciju var iegūt no pašvaldību rīcībā esošās Vienotās pašvaldību sistēmas lietojumprogrammas PERS³⁷, kas nodrošina pašvaldības iedzīvotāju uzskaiti, kā arī informācijas apmaiņu ar Iedzīvotāju reģistru³⁸.

Savukārt, lai noteiktu ģimenes, kurās iespējami riski nepietiekamai bērna aprūpei, veselības aprūpei, izglītības ieguvei u.c., pašvaldībai ir jāpārzina ģimeņu sociālā situācija, kuru var noskaidrot:

- ✓ iegūstot informāciju no dažādām valsts un pašvaldību informācijas sistēmām par ģimeņu saņemtajiem pakalpojumiem, piemēram:
 - no Nacionālā veselības dienesta – vai visi pašvaldībā reģistrētie jaundzimušie ir ģimenes ārstu vai pediatru uzskaitē un vai visiem pašvaldībā reģistrētajiem bērniem regulāri tiek veikta profilaktiskā apskate un vakcinācija, jo Nacionālajā veselības dienestā tiek uzkrāta informācija par visiem valsts apmaksātajiem veselības aprūpes pakalpojumiem;
 - no Izglītības un zinātnes ministrijas uzturētās Valsts izglītības informācijas sistēmas³⁹, kas ir pieejama arī pašvaldību izglītības pārvaldēm un izglītības iestādēm, – vai visi pašvaldībā deklarētie bērni vismaz no piecu gadu vecuma apmeklē izglītības iestādes;
- ✓ iesaistot institūcijas, kuras, izpildot savas funkcijas, ir jau ieguvušas informāciju, kas var liecināt par iespējamiem riskiem nepietiekamai bērnu aprūpei. Piemēram, izmantojot tiesībsardzības iestāžu rīcībā esošo informāciju par personu izdarītajiem pārkāpumiem un noziedzīgiem nodarījumiem (par pašvaldībā dzīvojošām personām, kas ir sodītas par vardarbību pret bērniem vai dzimumnoziegumiem) u.c.

Saskaņā ar revīzijā veikto visu 119 pašvaldību aptauju 2/3 pašvaldību (82) norādīja, ka tajās tiek analizēts, cik ģimenēs pastāv riski bērna nepietiekamai aprūpei un audzināšanai. Tomēr 75% no šīm 82 pašvaldībām atzina, ka neiegūst informāciju par kopējo pašvaldībā dzīvojošo ģimeņu ar bērniem skaitu.

Arī saskaņā ar revīzijā veiktajām pārbaudēm visbiežāk bāriņtiesas un sociālie dienesti ir uzsākušas ģimenes uzraudzību tikai tad, kad ir saņēmušas informāciju, ka ģimenē problēmas ir jau iestājušās, piemēram, jaundzimušais tiek atstāts ārstniecības iestādē vai pamests pie kaimiņiem, tiek saņemts kaimiņu zvans, ka dzīvoklī, kurā dzīvo ģimene ar maziem bērniem, regulāri tiek lietots alkohols un/vai notiek vardarbība utt.

Tas nozīmē: pastāv risks, ka atbildīgās institūcijas tomēr neapzina visas pašvaldībā dzīvojošās ģimenes un bērnus, lai noteiktu, cik ģimenēs pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei.

To, ka visām pašvaldībām nav informācijas par visiem attiecīgajā pašvaldībā deklarētajiem bērniem, apliecina arī Izglītības kvalitātes valsts dienesta ik gadus apkopotā informācija⁴⁰. Piemēram, 2017./2018.mācību gadā izglītības iestādēs kopā nebija reģistrēti 17 803 obligātā izglītības vecuma bērni, no tiem **par vismaz 1214 bērniem** pašvaldības nebija noskaidrojušas nekādu informāciju, kāpēc bērns nav reģistrēts nevienā izglītības iestādē⁴¹.

Informācija par obligātā izglītības vecuma bērniem, kuri 2017./2018.mācību gadā nav reģistrēti nevienas izglītības iestādes izglītojamo sarakstā

Statuss (pašvaldību sniegtā informācija)	Bērnu skaits	
	5-6 gadus veci	7-18 gadus veci
Izbraucis no valsts	1073	12801
Uzturēšanās atļauja, citas valsts pilsonis	172	1815
Pašvaldībai nav informācijas	102	448
Anulēta deklarētā dzīvesvieta	29	244
Pašvaldība noskaidro situāciju	130	218
Pašvaldība nav norādījusi statusu	85	231
Citu iemeslu dēļ neapmeklē izglītības iestādi	94	189
Adoptēts (uz ārzemēm)	3	35
Bezvēsts prombūtnē	6	40
Izglītojas mājās	24	33
Bērns ar invaliditāti	1	12
Ilgstoši slimojošs	4	13
Iebraucis no ārvalstīm		1
KOPĀ	1723	16080

Avots: Izglītības kvalitātes valsts dienesta 12.01.2018. ziņojums "Par obligātā izglītības vecuma bērniem, kuri nav reģistrēti nevienas izglītības iestādes sarakstā (2017./2018.m.g.)".

Atbildīgo institūciju neieinteresētību noskaidrot bērnu "likteni" uzskatāmi apliecina revīzijā konstatētais gadījums.

Talsu novada bāriņtiesā, veicot pārbaudi par ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu ģimenes trim bērniem, revidenti konstatēja, ka minēto bērnu mātei ir vēl citi bērni. Tāpēc pieprasīja bāriņtiesai sniegt skaidrojumu par aprūpes nodrošināšanu pārējiem bērniem. Bāriņtiesa nevarēja paskaidrot un uzrādīt dokumentus par 2013.gada martā dzimušā bērna faktisko atrašanās vietu un aprūpi, norādot, ka 2015.gadā māte bāriņtiesai paskaidrojusi, ka trīs dienas pēc dzimšanas bērnu ir ievietojuši glābējsilītē (skaidrojums saņemts pēc diviem gadiem, kad māte slimnīcā ir atstājusi nākamo jaundzimušo). Dokumentus, ka bāriņtiesa ir veikusi

Atbildīgās institūcijas
nav ieinteresētas
noskaidrot
bērna "likteni"

darbības, lai pārliecinātos, ka bērns ir ievietots glābējsilītē, bāriņtiesa revidentiem uzrādīt nevarēja, paskaidrojot, ka saskaņā ar internetā atrodamo informāciju aptuveni mātes norādītajā laikā glābējsilītē bija ievietots bērns.

Revidenti arī noskaidroja, ka jau 2013.gada decembrī Talsu novada bāriņtiesā bija vērsusies Slimību un profilakses kontroles centra ārste, lūdzot noskaidrot bērna dzīvesvietu, jo līdz pat decembra mēnesim bērns nav reģistrēts pie ģimenes ārsta. Informācija par šo ģimeni ir bijusi arī Saulkrastu novada un Rīgas pilsētas bāriņtiesai, kas pēc 2013.gada ir pieņēmušas lēmumus par citiem šīs ģimenes bērniem, kā arī Talsu novada sociālajam dienestam un VBTAI.

Saskaņā ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra datiem 2018.gada oktobrī minētais bērns arvien bija mātes aizgādībā un viņa deklarētā dzīvesvieta bija mātes pēdējā dzīvesvieta. Tas nozīmē, ka neviena no institūcijām, kurai bija ziņas par šo ģimeni, šo gadu laikā, līdz bērns jau ir sasniedzis obligāto izglītības vecumu, nav uzskatījusi par nepieciešamību noskaidrot bērna likteni, ignorējot Iedzīvotāju reģistrā ierakstītās ziņas.

Revidentu vērtējumā nav pieļaujama situācija, ka ārpus pašvaldības, it īpaši bāriņtiesu, redzesloka ir palicis kaut viens bērns, pie tam laikā, kad atbildīgajām institūcijām ir iespēja funkciju izpildei iegūt informāciju no dažādām valsts un pašvaldību informācijas sistēmām. Šāda informācijas apmaiņa ļauj savlaicīgi saņemt arī “signālus” par ģimenēm, kurās varētu iestāties riski nepietiekamai bērnu aprūpei.

Lai veicinātu atbildīgās institūcijas savlaicīgi identificēt ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei, 2017.gada septembrī pēc publiski izskanējušiem šokējošiem gadījumiem⁴² par ģimenēm, kurās bērni jau bija cietuši, tika pieņemti speciāli Ministru kabineta noteikumi⁴³, kas paredzēja katrā pašvaldībā izveidot bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupu. Šie Ministru kabineta noteikumi pēc būtības dublēja jau iepriekš Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteikto, tāpēc daudzās pašvaldībās sadarbības grupa jau bija izveidota.

Lai gan šīs sadarbības grupas viens no uzdevumiem ir analizēt situāciju bērnu tiesību aizsardzības jomā un sniegt pašvaldībai priekšlikumus bērnu tiesību aizsardzības programmas izstrādei, tostarp par nepieciešamajiem pasākumiem institūciju sadarbības sistēmas pilnveidošanai un saskaņotai un koordinētai darbībai, revidentu veiktajā visu 119 pašvaldību aptaujā tikai 28 pašvaldības norādīja, ka šādi jautājumi bijuši darba grupu dienaskārtībā. Saskaņā ar sniegtajām atbildēm šī sadarbības grupa galvenokārt tiek izmantota dažādu atsevišķu gadījumu izskatīšanai, piemēram, par konkrēta bērna neattaisnotiem skolas kavējumiem, kurās bērnam tiek uzdots apmeklēt skolu, bet vecākiem to nodrošināt u.c.

Nav pieļaujama
situācija,
ka
ārpus pašvaldības,
it īpaši bāriņtiesu,
redzesloka
ir palicis
kaut viens bērns

Reidentu vērtējumā tikai visaptverošas informācijas analīzes rezultātā ir iespējams laikus identificēt ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei, lai veiktu preventīvo sociālo darbu šo riska faktoru novēršanai vai mazināšanai. Savukārt kvalitatīvu analīzi iespējams veikt tikai tad, ja ir nodrošināta visu institūciju iesaiste un sadarbība, izmantojot to rīcībā esošo informāciju.

Par iespējamiem riskiem nepietiekamai bērnu aprūpei, uz kuriem bāriņtiesām un sociālajiem dienestiem būtu jāreaģē vēl pirms tiek saņemta informācija no sabiedrības par to, ka kādā ģimenē jau netiek nodrošināta bērnu aprūpe vai pat tiek apdraudēta to attīstība, veselība un pat dzīvība, varētu liecināt vismaz šāda turpmāk minēto institūciju informācija, kas, pildot tām noteiktos uzdevumus, ir jau to rīcībā (skat. tabulu).

Institūcija	Informācija
Ārstniecības personām, veicot savus profesionālos pienākumus, ir jāzina:	<ul style="list-style-type: none"> ja sieviete ir stājusies grūtniecības uzskaitē – par nepilngadīgām grūtniecēm un/vai par grūtniecēm, kuras izteikušas vēlmi no bērna atteikties; par jaundzimušajiem, kuri nav reģistrēti pie ārsta; par jaundzimušā nepietiekamu aprūpi, par vecāku prasmju un izpratnes trūkumu par bērna aprūpi un audzināšanu (tajā skaitā, ja vienam vai abiem vecākiem ir garīga rakstura traucējumi), kā arī par bērna audzināšanai neatbilstošiem sadzīves apstākļiem, kuri konstatēti mājas vizītēs; par viena vai abu vecāku atkarību problēmām; par bērnu nepietiekamu aprūpi, ja ārsta apmeklējuma laikā bērnam tiek konstatēts nepietiekams svars, higiēnas nepietiekamības izraisītas saslimšanas, ārsta rekomendāciju neizpilde, ielaistas slimības u.c.
Izglītības pārvaldēm, veicot savus profesionālos pienākumus, ir jāzina:	<ul style="list-style-type: none"> kuri bērni vismaz obligātajā izglītības vecumā nav reģistrēti nevienā izglītības iestādē un kāpēc.
Izglītības iestādēm par saviem audzēkņiem ir jābūt informācijai:	<ul style="list-style-type: none"> par izglītības iestādes kavējumiem un to iemesliem; par sociālo un ekonomisko situāciju ģimenē – vai bērns ir tīri un kārtīgi apģērbs, vai ievērota higiēna, vai bērnam ir nodrošināti nepieciešamie mācību līdzekļi/materiāli u.c.; par bērna attiecībām ar vienaudžiem; par izmaiņām bērna uzvedībā un/vai sekmēs, par bērna pašsajūtu un/vai veselības traucējumiem, kas var liecināt par problēmām ģimenē (pamešanu novārtā, atkarību problēmām, vardarbību u.c.); par paša bērna izglītības iestādes darbiniekiem (piemēram, klases audzinātājam, sociālajam pedagogam, psihologam) sniegto informāciju par ģimenē esošajām problēmām.
Policijai, veicot savus profesionālos pienākumus, ir jāzina:	<ul style="list-style-type: none"> ka vecāks ir izdarījis likumpārkāpumu, tajā skaitā, ja tas tieši vai netieši ir saistīts alkohola vai atkarību izraisītu vielu lietošanu; ka vecāks ir bijis vardarbīgs, tajā skaitā ģimenē pret otru vecāku vai pret bērnu; par bērna neatbilstošu uzvedību vai izdarītu likumpārkāpumu, piemēram, alkohola vai tabakas izstrādājumu lietošanu, kas var liecināt par riskiem nepietiekamai bērna audzināšanai un/vai par bērna pamešanu novārtā; par personām, kuras atgriezušās no ieslodzījuma, tajā skaitā varmākām un dzimumnoziecniekiem.
Nodarbinātības valsts aģentūras rīcībā ir informācija:	<ul style="list-style-type: none"> par reģistrētajiem bezdarbniekiem, tajā skaitā ilgstošajiem bezdarbniekiem, kā arī par iemesliem, kāpēc personas ilgstoši nevar atrast darbu, piemēram, būtiski veselības traucējumi, atkarību problēmas; par bezdarbniekiem, kuri risinājuši savas atkarību problēmas, iestājoties Nodarbinātības valsts aģentūras nodrošinātajā <i>Minesotas programmā</i>.

<p>Sociālajiem dienestiem, veicot savu profesionālo darbību – piešķirot ģimenēm sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus, pakalpojumu piešķiršanai iegūstot informāciju par šīm ģimenēm no valsts informācijas sistēmām un reģistriem, kā arī apsekojot ģimenes dzīvesvietās, – jau ir jāzina, ka:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ģimenes ekonomiskie apstākļi var ietekmēt bērna atbilstošu aprūpi, piemēram, nav pietiekamu iztikas līdzekļu pārtikas, apģērba u.c. pamatvajadzību nodrošināšanai, tajā skaitā viena vai abu vecāku ilgstoša bezdarba dēļ; • sadzīves apstākļi nav atbilstoši vai var ietekmēt bērna atbilstošu aprūpi (piemēram, nepietiekama dzīvojamā platība, nav iespējams pastāvīgi nodrošināt atbilstošu temperatūru un/vai pagatavot siltu ēdienu); • vecāku dzīvesveids apdraud bērna intereses, piemēram, alkohola vai citu apreibinošu vielu lietošana, nepiederošu personu atrašanās dzīvesvietā u.c.; • vecākiem un/vai bērnam ir būtiskas veselības problēmas (piemēram, vienam vai abiem vecākiem ir garīga rakstura traucējumi), kas var ietekmēt bērna atbilstošu aprūpi; • vecākiem trūkst zināšanu un prasmju bērnu aprūpē un audzināšanā, tajā skaitā tiem vecākiem, kuri paši ir bijuši ārpusģimenes aprūpē vai kuriem sociālais dienests jau sniedzis atbalstu; • pašvaldībā no ieslodzījuma ir atgriezies sodu izcietusi persona.
<p>Bāriņtiesām, veicot savu profesionālo darbību, jau ir jāzina:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • par vecākiem, kuriem jau iepriekš bijušas pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības un kāds tam bija iemesls (atkarību problēmas, vecāku savstarpējā vardarbība vai pret bērnu vērsta, tajā skaitā emocionālā, bērna pamešana novārtā, vecāku zināšanu un prasmju trūkums bērnu aprūpē un audzināšanā u.c.); • par vecākiem, kuri paši bijuši ārpusģimenes aprūpē, tāpēc viņiem var trūkt sociālo prasmju (tostarp par ģimenes veidošanu un attiecībām ģimenē), zināšanu un prasmju bērnu aprūpē un audzināšanā u.c.

Apkopojot minēto, revidenti secina: kamēr visās pašvaldībās, iesaistot atbildīgās institūcijas, netiks veikta mērķtiecīga sociālās situācijas analīze, lai identificētu ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērna aprūpei, tikmēr bāriņtiesās informācija par problēmām ģimenēs tiks saņemta tikai tad, kad sekas būs jau iestājušās. Tāpēc šajos gadījumos lielākoties vienīgais risinājums arvien būs aizgādības tiesību pārtraukšana un bērna šķiršana no ģimenes.

Vai bāriņtiesu darbības lēmumu pieņemšanā par aizgādības tiesību pārtraukšanu ir savlaicīgs un atbilst bērna labākajām interesēm?

Lai gan ģimene ir dabiska vide bērna attīstībai un augšanai un katram bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē, tomēr gadījumos, ja tas nav iespējams, bērna interesēs ir, lai bāriņtiesu darbības un pieņemtie lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu **tiktu pieņemti savlaicīgi**, t.i., brīdi, kad bērna intereses uz pilnvērtīgu attīstību ir apdraudētas.

Saskaņā ar likumu⁴⁴ bāriņtiesai ir jālemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu bērna vecākiem, ja:

✓ **ir faktiski šķēršļi, kas liedz vecākam iespēju aprūpēt bērnu.**

Atbilstoši tiesu prakses apkopojumam šī tiesību norma tiek piemērota saistībā ar vecāku veselības (tajā skaitā garīgās veselības) vai materiālajām problēmām, kā arī ar vecāku faktisku prombūtni (piemēram, vecāks atrodas ieslodzījumā vai dzīvo ārvalstīs)⁴⁵;

✓ **bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos vecāka vainas dēļ** (vecāka apzinātas rīcības vai nolaidības dēļ).

Piemērojot šo normu, ir jākonstatē vecāku vaina, kuras rezultātā bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos. Ar bērna veselību tiek saprasta ne tikai fiziskā, bet arī emocionālā

veselība. Šī norma var tikt piemērota arī gadījumā, kad bērns ir emocionāli apdraudēts (piemēram, vecāku rīcības rezultātā bērnam ir sekas emocionālajā sfērā, kas atstāj iespaidu uz viņa vispārēju funkcionēšanu turpmākajā dzīvē)⁴⁶;

✓ **vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību.**

Visbiežāk normu “vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības” praksē piemēro gadījumā, kad konfliktējošu vecāku savstarpējo attiecību rezultātā kāds no vecākiem pārkāpj ar aizgādību noteiktās tiesības. Savukārt atbilstošas bērna aprūpes un uzraudzības nenodrošināšana parasti ietver vairākus savstarpēji saistītus aspektus. Termina “bērna aprūpe” tvērums ir ievērojami plašāks nekā tikai ēdiena, apģērba un mājokļa nodrošināšana. Tā ietver arī regulāru veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu, kad tas nepieciešams, un uzraudzību, kas ietver bērna drošības nodrošināšanu un trešās personas apdraudējuma novēršanu⁴⁷;

✓ **konstatēta vecāka vardarbība pret bērnu vai ir pamatotas aizdomas par vecāka vardarbību pret bērnu.**

Šajā gadījumā aizgādības tiesību pārtraukšanas pamats ir vai nu faktiski notikusi fiziska vai emocionāla vardarbība, vai arī ir pamatotas aizdomas par fizisku vai emocionālu vardarbību. Tas nozīmē, ka aizgādības tiesību pārtraukšanai nav nepieciešams, lai sekas jau būtu iestājušās. Pietiek, ja konstatē faktu vai ar pierādījumiem apstiprina aizdomas par vardarbību pret bērnu. Vecāku fizisko vardarbību pret bērnu visbiežāk pavada arī emocionālā vardarbība, kas var izpausties dažādos veidos⁴⁸ – arī aizskarot bērna pašcieņu vai viņa klātbūtnē vardarbīgi izturoties pret viņa tuvinieku (piemēram, citiem bērniem), kā arī pametot novārtā⁴⁹;

✓ **vecāks ir devis piekrišanu bērna adopcijai,** izņemot gadījumu, kad viņš kā laulātais ir devis piekrišanu tam, ka bērnu adoptē otrs laulātais.

Konstatējot iepriekš minētos apstākļus (riskus), **bāriņtiesa ierosina lietu par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem,** kuras laikā:

- ✓ veic riska novērtēšanu, ar mērķi identificēt ģimenē pastāvošās problēmas un to riska līmeni;
- ✓ informē vecākus par sekām;
- ✓ uzdod vecākiem sadarbībā ar sociālo dienestu bāriņtiesas noteiktā termiņā novērst bērna attīstībai nelabvēlīgus apstākļus.

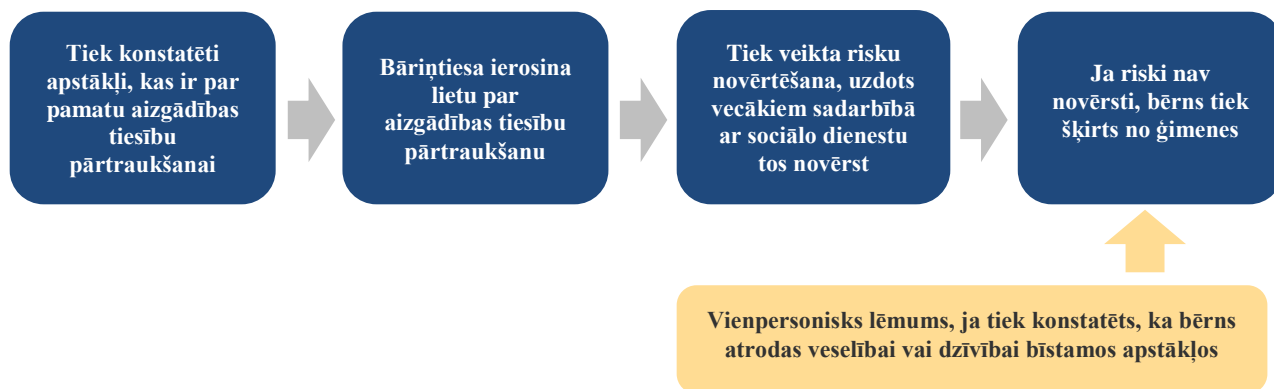
Normatīvie akti neregulē termiņu, kādā vecākiem sadarbībā ar sociālo dienestu ir jānovērš bērna attīstībai nelabvēlīgie apstākļi. Tāpēc bāriņtiesas to var noteikt pēc saviem ieskatiem, vienojoties ar vecākiem un/vai sociālo dienestu.

Ja vecāks noteiktajā termiņā kavējas novērst bērna attīstībai nelabvēlīgus apstākļus un bērna palikšana ģimenē var radīt draudus bērna dzīvībai un veselībai, bāriņtiesa sasauca bāriņtiesas sēdi un lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākam un bērna šķiršanu no ģimenes.

Tomēr gadījumā, ja bērna dzīves apstākļu pārbaudē vai citādi atklājas, ka bērns jau atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos vai arī bērna turpmākā atrašanās ģimenē var apdraudēt viņa veselību vai dzīvību, bāriņtiesai ir jārīkojas nekavējoties: iepriekš neorganizējot bāriņtiesas sēdi, ir jāpieņem vienpersonisks lēmums par bērna aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērna šķiršanu no ģimenes.

Šādā gadījumā bāriņtiesai ne vēlāk kā 15 dienu laikā ir pienākums sasaukt bāriņtiesas sēdi, lai novērtētu, vai apstākļi, kas ir bijuši par pamatu bērna izņemšanai, ir novērsti un bērnam ir iespējams atgriezties ģimenē, vai tieši pretēji – apstākļi nav novērsti un lēmums ir atstājams spēkā.

Tas nozīmē, ka vienpersoniskam lēmumam par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērna šķiršanu no ģimenes būtu jābūt tikai kā izņēmumam gadījumā, kad ģimene iepriekš nav bijusi nedz sociālo dienestu, nedz bāriņtiesas redzeslokā, vai arī, ja tā ir bijusi, – ir notikusi būtiska apstākļu maiņa, kā rezultātā bērna turpmāka atrašanās ģimenē vairs nav pieļaujama.

Laikā no 2014. līdz 2017.gadam bāriņtiesas pieņēma lēmumus par aizgādības tiesību pārtraukšanu 5253 vecākiem, no tiem 1690 lēmumi bija pieņemti nekavējoties jeb vienpersoniski⁵⁰. Tas nozīmē, ka vismaz trešā daļa no bāriņtiesu lēmumiem ir pieņemti tikai tad, kad bērna turpmāka atrašanās ģimenē vairs nav bijusi pieļaujama, jo bija apdraudēta bērna veselība vai pat dzīvība.

Laikā no 2014. līdz 2017.gadam bāriņtiesu pieņemtie lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem			
Gads	Vecāku skaits, kuriem pārskata gadā pārtrauktas aizgādības tiesības	Vienpersonisko lēmumu skaits par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem	Vienpersonisko lēmumu īpatsvars*
2014	1404	460	33%
2015	1235	381	31%
2016	1203	363	30%
2017	1411	486	34%
Kopā	5253	1690	32%

* Revidentu aplēse, kas tikai norāda uz tendenci. Šis īpatsvars ir lielāks, jo ar vienu vienpersonisko lēmumu aizgādības tiesības var tikt pārtrauktas arī abiem vecākiem.

Savukārt no revīzijas apjomā iekļautajām 73 ģimeņu lietām vienpersonisks lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu ir pieņemts 49 gadījumos (67%) par 128 bērniem.

Revīzijā veiktajās detalizētajās ģimeņu (bērnu) lietu pārbaudēs revidenti neguva apstiprinājumu, ka pēc tam, kad bāriņtiesu redzeslokā nonāk ģimenes, kurās netiek ievērotas bērna tiesības uz pilnvērtīgu attīstību, bāriņtiesu darbības un pieņemtie lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu visos gadījumos tiek pieņemti savlaicīgi, t.i., brīdī, kad pastāv likumā⁵¹ definētie apstākļi, kas ir par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai.

No pārbaudītajām 73 ģimeņu lietām vismaz 15 gadījumos saskaņā ar bāriņtiesu un sociālo dienestu lietās esošo informāciju par konkrēto ģimeni bāriņtiesa ir novilcinājusi lēmuma pieņemšanu par aizgādības tiesību pārtraukšanu, lai gan ģimenē pastāvēja turpmāk minētie apstākļi vai pat to kopums un bāriņtiesa un sociālais dienests to bija konstatējis:

- ✓ regulāri tiek lietots alkohols vai citas apreibinošas vielas;
- ✓ ģimenei ir būtiskas finansiālas problēmas, regulārs pārtikas trūkums, mājokļos ir nekārtība, netīrība u.c. sadzīves apstākļu problēmas;
- ✓ konstatēta vecāku savstarpējā vardarbība (fiziskā, emocionālā) un/vai vardarbība pret bērnu;
- ✓ vecākiem trūkst prasmes bērnu audzināšanā un aprūpē vai to audzināšanas metodes nav bērnu interesēs;
- ✓ ilgstoši tiek ignorētas bērna tiesības uz veselības aprūpi, izglītību;
- ✓ vecākiem ir garīga rakstura traucējumi⁵², kas liedz tiem pilnvērtīgi novērtēt bērna vajadzības un uzņemties bērna aprūpi un audzināšanu u.c.

Visās minētajās lietās lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu un bērnu šķiršanu no ģimenes tika **pieņemti nevis brīdī, kad bija konstatēti likumā⁵³ definētie apstākļi, kas ir par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai, bet septiņus mēnešus līdz pat astoņus gadus vēlāk**. Revidentu vērtējumā visos minētajos gadījumos šajā laikā apstākļi nebija un pat nevarēja būt mainījušies, jo pašvaldībā nebija pieejami pakalpojumi konkrēto problēmu risināšanai vai arī pakalpojumi bija pieejami un/vai ģimenei tika piedāvāti, bet ģimene neatzina problēmu un atteicās no pakalpojumu saņemšanas.

Rezultātā ģimenes tika “vērotas”, bet lēmums par aizgādību tiesību pārtraukšanu tika pieņemts tikai tad, kad jau bija iestājušās identificēto problēmu reālas sekas, lai gan to iestāšanās bija paredzama jau sākotnēji. Piemēram:

- ✓ gandrīz gadu bāriņtiesas un sociālā dienesta redzeslokā atrodas ģimene, kurā abiem bērna vecākiem ir garīga rakstura traucējumi, kuru dēļ viņi nespēj nodrošināt pilnvērtīgu bērna audzināšanu un attīstību un arī atsakās pieņemt atbalstu problēmu risināšanai. Tomēr lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem tiek pieņemts tikai tad, kad vecāku veselības stāvokļa saasinājuma dēļ nepilnus sešus gadus vecs bērns ir jau palicis bez jebkādas aprūpes un uzraudzības;
- ✓ astoņus ar pusi gadus bāriņtiesas un sociālā dienesta redzeslokā atrodas ģimene, kurā bērni aug neatbilstošos sadzīves apstākļos, ģimenes mājoklī regulāri viesojās nepiederošas personas – tika lietots alkohols, notika savstarpējā vardarbība. Visus šos apstākļus bāriņtiesa vairākkārt konstatē sagatavotajos apsekošanas aktos. Tomēr lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem tika pieņemts tikai tad, kad viens no ģimenes bērniem šajos apstākļos cieta no seksuālas vardarbības, turklāt no personas, kura jau iepriekš bija sodīta par seksuāla rakstura noziegumiem un bija regulārs ģimenes viesis. Turklāt aizgādības tiesības vecākiem tika pārtrauktas tikai par bērnu, kurš bija cietis, bet ne par pārējiem trīs bērniem, kas bija klāt vardarbības izdarīšanas brīdī. Attiecībā uz pārējiem bērniem aizgādības tiesības vecākiem nav pārtrauktas arvien. Ģimenē pēc šī notikuma ir piedzimis vēl viens bērns un ģimenes sociālā situācija nav mainījusies;
- ✓ vairākus gadus gan bāriņtiesas, gan sociālā dienesta redzeslokā kā augsta riska ģimene bija daudz bērnu ģimene (vecāku savstarpēja vardarbība, pārtikas trūkums, veselības aprūpes nenodrošināšana, nepiemēroti sadzīves apstākļi u.c.), bet bērni no tās tika šķirti pa daļām tikai tad, kad kāds no tiem netika izņemts no slimnīcas vai arī atbildīgie dienesti konstatēja, kad kāds no bērniem veselības stāvokļa dēļ ir jānogādā slimnīcā. Arī šajā gadījumā aizgādības tiesības vecākiem tika pārtrauktas tikai par to bērnu, kurš konkrētajā brīdī bija cietis no vecāku bezdarbības.

Lai gan vairākas bāriņtiesas šādu kavēšanos pieņemt lēmumu par bērnu šķiršanu no ģimenes revidentiem pamatoja ar tiesībsarga atziņu, *ka bērnam ir svarīgi uzaugt ģimenē un ģimenes saglabāšana ir pats svarīgākais*, saskaņā ar Tiesībsarga biroja pārstāvju revīzijā pausto viedokli šāda bāriņtiesu interpretācija nav pareiza.

Tiesībsarga biroja vērtējumā šādi tiek interpretēts 2011.gadā paustais viedoklis, proti, lai nodrošinātu bērna tiesības uz pilnvērtīgu attīstību, bērnam ir jāaug ģimenē. Tomēr tiesībsarga paustajā viedoklī ar ģimeni bija domāta ne tikai bioloģiskā, bet jebkura ģimene. Bērna atstāšana bioloģiskajā ģimenē nevar notikt, upurējot bērna intereses un tiesības uz pilnvērtīgu attīstību.

Revidentu vērtējumā visos iepriekš minētajos gadījumos likumā⁵⁴ uzskaitītie apstākļi aizgādības tiesību pārtraukšanai pastāvēja ne tikai brīdī, kad bāriņtiesa pieņēma lēmumu par aizgādības tiesību pārtraukšanu, bet jau ilgstoši. Tāpēc bāriņtiesu darbības, nepamatoti vilcinot lēmumu pieņemšanu, nevar atzīt par bērnu interesēm atbilstošām.

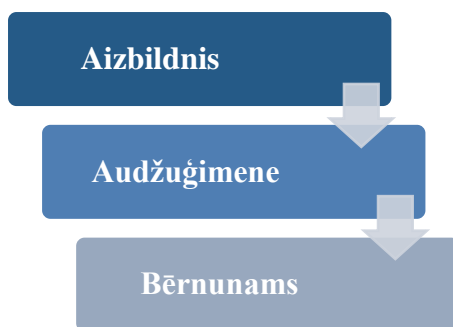
Šādas bāriņtiesu bezdarbības rezultātā tiek upurētas ne tikai bērna psihoemocionālās vajadzības un tiesības uzaugt labvēlīgā vidē, bet jau tiek apdraudēta bērna veselība un pat dzīvība.

Arī tiesu prakses apkopojumā ir norādīts, ka *bērnu tiesību aizsardzības nolūkā tiek sagaidīts, ka ikvienā gadījumā, kad bērna aprūpes pienākums pilnībā netiek pildīts tādā veidā un tik lielā mērā, ka var apdraudēt bērna veselību (arī dzīvību) un attīstību tūlīt, kā arī ilgtermiņā, kompetentajai iestādei bērna interesēs ir tiesības un pienākums iejaukties, liedzot vecākiem bērna aprūpi turpināt⁵⁵.*

Vai bāriņtiesu izvēlētais ārpusģimenes aprūpes veids atbilst bērna labākajām interesēm?

Ar aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem bērns tiek šķirts no ģimenes, un bāriņtiesai ir jāpieņem lēmums par bērna interesēm atbilstošāko ārpusģimenes aprūpes veidu.

Saskaņā ar likumu⁵⁶, šķirot bērnu no ģimenes, viņam tiek nodrošināta ārpusģimenes aprūpe pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnunamā – tieši šādā prioritārā secībā:

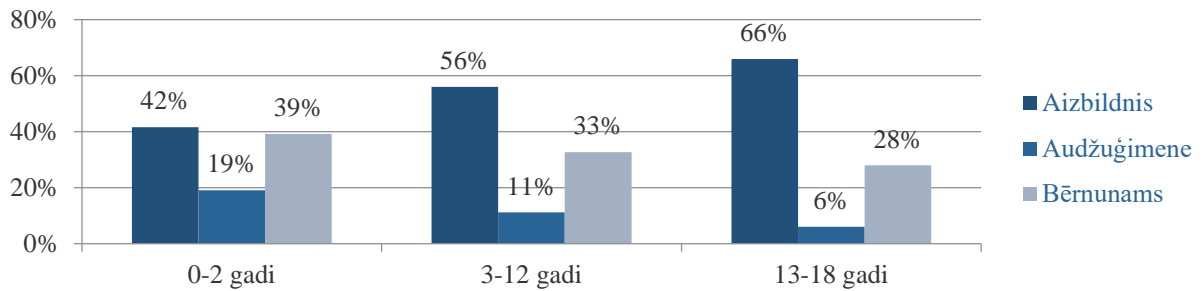

Saskaņā ar revīzijā veikto visu 119 pašvaldību aptauju 94%⁵⁷ bāriņtiesu ir norādījušas, ka, izvēloties ārpusģimenes aprūpes veidu, tās ievēro likumā⁵⁸ paredzēto ārpusģimenes aprūpes veidu prioritāro secību – aizbildnis, audžuģimene, bērnunams.

Tomēr 51% bāriņtiesu norādīja, ka praksē ārpusģimenes aprūpes veids ir atkarīgs arī no bērna vecuma – ir problemātiski vai pat neiespējami atrast aizbildni vai audžuģimeni pusaudzīm, 65% bāriņtiesu norādīja, ka ir grūti vai pat neiespējami atrast aizbildni vai audžuģimeni trīs un vairāk vienas ģimenes bērniem, bet 15% – bērniem ar būtiskām veselības problēmām.

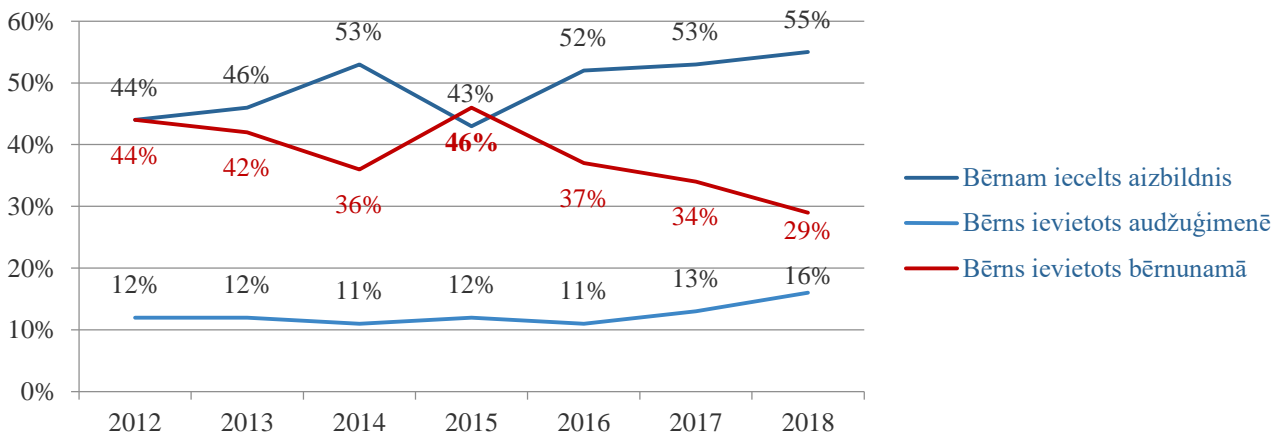
Revīzijā ir veikta Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra datu analīze par pieņemtajiem lēmumiem par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērniem noteikto ārpusģimenes aprūpes veidu, lai noskaidrotu, kur pēdējo divu gadu laikā ir nonācis bērns, pirmo reizi šķirot viņu no ģimenes. Pārbaudē ir konstatēts: lai gan ir atšķirības atkarībā no bērna vecuma, 53% bērnu nonāk aizbildnībā, 13% audžuģimēnēs un 34% bērnu tiek ievietoti bērnunamos.

Pēdējo divu gadu laikā bērniem noteiktais ārpusģimenes aprūpes veids (pirmo reizi šķirot no ģimenes) sadalījumā pa vecumiem

Avots: Revīzijā veiktās Iedzīvotāju reģistra datu analīzes rezultāti.

Saskaņā ar datu analīzi pēdējos gados ir vērojama pozitīva tendence – lai gan vēl 2015.gadā 46% bērnu, nonākot ārpusģimenes aprūpē, sākotnēji tika ievietoti bērnunamā, sākot ar 2016.gadu, bāriņtiesas aizvien biežāk radušas iespēju bērnam iecelt aizbildni vai ievietot viņu audžuģimēnē (skat. attēlu).

Avots: Revīzijā veiktās Iedzīvotāju reģistra datu analīzes rezultāti.

Visbūtiskāk situācija ir uzlabojusies 2018.gadā attiecībā uz bērniem līdz trīs gadu vecumam – vēl 2017.gadā 41% mazo bērnu nonāca bērnunamā, bet 2018.gadā bērnunamā nonāk tikai 24% bērnu. To ir ietekmējusi būtiskā sabiedrības iesaiste, iniciējot un uzņemoties brīvprātīgo darbu valsts bērnunamos, organizējot dažādus pasākumus, lai informētu potenciālās “uzņemošās ģimenes” par bērnunamā dzīvojošiem bērniem u.c.

No 01.01.2016. ir spēkā grozījumi⁵⁹, kas paredz, ka bāriņtiesa pirms lēmuma pieņemšanas par bērna ārpusģimenes aprūpi sagatavo rakstisku pārskatu par darbībām, kas ir veiktas, lai bērnam nodrošinātu piemērotu aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimēnē. Ja bērns aprūpi saņem bērnunamā, atkarībā no bērna vecuma pārskats ir jāturpina gatavot ik pēc trim vai sešiem mēnešiem.

Tas nozīmē, ka vismaz no 2016.gada bāriņtiesu lietās ir jābūt informācijai par darbībām, kādas ir veiktas, lai bērnam nodrošinātu ārpusģimenes aprūpi ģimeniskā vidē.

Tomēr ne visās revidentu pārbaudītajās 73 ģimeņu lietās šādi pārskati bija sagatavoti vai arī, ja tie bija sagatavoti, tie bija formāli, neietverot visu paredzēto informāciju.

Tāpēc, lai noskaidrotu, vai, pieņemot lēmumu par ārpusģimenes aprūpi, bāriņtiesas ievēro likumā⁶⁰ paredzēto ārpusģimenes aprūpes veidu nodrošināšanas secību un kādi apstākļi pašlaik visbūtiskāk ietekmē bāriņtiesu darbību bērnam ārpusģimenes aprūpi nodrošināt ģimeniskā vidē, revīzijā ir veiktas 73 bāriņtiesu lietu detalizētās pārbaudes, no lietā esošās informācijas noskaidrojot, kā ir uzrunāts potenciālais aizbildnis, audžuģimene un vai bērns ir ievietots bērnunamā tikai tad, ja bērnam nav bijis iespējams aprūpi nodrošināt pie aizbildņa vai audžuģimēnē, kā arī kādas darbības ģimeniskas vides nodrošināšanai ir veiktas, ja aizbildni un audžuģimeni nav izdevies atrast, šķirot bērnu no ģimenes.

Vai bāriņtiesu darbības potenciālā aizbildņa meklēšanā ir bērna interesēm atbilstošas?

Aizbildnība jomas profesionāļu, tajā skaitā bāriņtiesu, vērtējumā⁶¹ ir bērna interesēm visatbilstošākais aprūpes veids, kas ir pastāvīgs risinājums bāreņa vai bez vecāku gādības palikuša bērna uzaugšanai ģimenē un kā primārais aprūpes veids būtu jāizvēlas visiem bāreņiem vai bērniem, kuru vecākiem pārtrauktas vai pat atņemtas aizgādības tiesības.

Lai gan saskaņā ar bāriņtiesu statistisku un revidentu veikto datu analīzi vairāk nekā pusē gadījumu bērnam, nonākot ārpusģimenes aprūpē, tiek iecelts aizbildnis, tomēr revidentu vērtējumā pašlaik šo rādītāju veido arī tie gadījumi, kad ģimenēs iepriekš nepastāvēja riski nepietiekamai bērnu aprūpei, piemēram, bērna vecāki ir miruši un bērna aprūpi ir uzņēmušies radnieki vai ģimenes draugi.

Saskaņā ar revidentu veiktās aptaujas rezultātiem par 2017.gadā ieceltajiem aizbildņiem 69% gadījumu par aizbildni tiek iecelts bērna tuvākais radnieks – vecvecāki, pilngadīgie brāļi vai māsas un vecāku brāļi/māsas. Attālāki radnieki par aizbildni iecelti tikai apmēram 7% no aizbildnībā esošajiem bērniem. Pārējos gadījumos par aizbildni ir iecelta cita bērnam iepriekš zināma persona (skolotājs, ģimenes draugs, kaimiņš, krustvecāki, audžuģimene u.c.) vai sveša persona.

Lai noskaidrotu, vai bāriņtiesu darbības aizbildņa atrašanās ir pietiekamas, revīzijā ir veikta detalizēta ģimeņu lietās esošās informācijas izpēte un ir konstatēts turpmāk minētais. No 73 ģimeņu lietām par 186 bērniem, kuru vecākiem ir pārtrauktas aizgādības tiesības:

- ✓ par 92 bērniem jeb 50% gadījumu lietās vispār nebija atrodamā informācija **par nevienu uzrunātu aizbildni.**

Attiecībā uz šiem bērniem lietās esošajos dokumentos visbiežāk bija minētas frāzes – “*tuvākie bērnu radnieki nav vērsušies bāriņtiesā ar lūgumu kļūt par aizbildni*”; “*neviens pilngadīgs radnieks vai*

cita persona nav izrādījusi vēlmi ņemt aizbildnībā bērnus”; “lietā esošā informācija liecina, ka nav iespējama aprūpe pie aizbildņa u.c.”.

Dažās no šīm lietām bāriņtiesas formāli bija veikušas darbības aizbildņa apzināšanai – lietās bija ievietotas Iedzīvotāju reģistra izziņas vai izdrukas par bērna radiniekiem vai pat iegūta to kontaktinformācija (piemēram, bērns bija pat norādījis savu radnieku darbavietu un telefona numuru), bet lietās nebija informācijas par bāriņtiesas darbībām apzināto radnieku uzrunāšanai.

Piemēram, bāriņtiesa no Iedzīvotāju reģistra bija ieguvusi informāciju, ka bērnam ir divas pilngadīgas māsas, kas dzīvo ārvalstīs. Lietā nebija informācijas, ka māsas faktiski ir uzrunātas, tikai norādīts, ka par brāli nav interesējušās. Tomēr saskaņā ar sociālā dienesta sniegto informāciju bērns pēc pilngadības sasniegšanas pārcēlās uz dzīvi pie māsām ārvalstīs.

- ✓ 58 lietās **bāriņtiesas bija uzrunājušas potenciālos aizbildņus**, bet tie galvenokārt bija tikai bērna tuvākie radnieki – vecvecāki, pilngadīgie brāļi/māsas. Lielākoties potenciālie aizbildņi bija uzrunāti, sūtot vēstules uz viņu deklarēto dzīvesvietas adresi. Lai gan bija gadījumi, kad vēstules tika atgrieztas vai potenciālais aizbildnis nereaģēja, turpmākas darbības nesekoja.

Savukārt par to, ka būtu uzrunāts kāds attālāks radnieks, informācija bija tikai dažās lietās.

Ja bērna aprūpi bija uzņēmis aizbildnis no attālāka radnieku loka, tā galvenokārt bija šo radnieku pašu iniciatīva, nevis bāriņtiesas mērķtiecīgas darbības rezultāts.

Piemēram, divi bērni (piecus mēnešus un gadu un trīs mēnešus veci) pēc šķiršanas no ģimenes tika ievietoti bērnunamā, kurā nodzīvoja septiņus mēnešus, līdz par viņiem uzzināja radniece – vectēva māsa, kas tūlīt viņus paņēma aizbildnībā.

Revidenti atzīst, ka pašlaik situācija attiecībā uz tuvā radniecībā esošo aizbildņu meklēšanu ir uzlabojusies saistībā ar grozījumiem normatīvajā regulējumā⁶², kas no 2016.gada paredz bāriņtiesas pienākumu sagatavot rakstisku pārskatu par darbībām, kas veiktas, lai bērnam nodrošinātu piemērotu aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē.

To apliecina arī revīzijā konstatētais gadījums, kad zīdaiņa, kurš pēc šķiršanas no ģimenes tika ievietots bērnunamā, pilngadīgās māsas un brāļi pirmo reizi uzrunāti tikai pēc pieciem gadiem, kad bija stājušies spēkā attiecīgie grozījumi un bāriņtiesai regulāri bija jāgatavo pārskats par darbībām, kas veiktas, lai nodrošinātu bērna aprūpi ģimeniskā vidē.

Tomēr minētie likuma grozījumi arvien būtiski nav mainījuši bāriņtiesu ierasto praksi iespējamo aizbildņa statusu attiecināt tikai uz bērna tuvākajiem radiniekiem – vecvecākiem, pilngadīgajiem brāļiem un māsām vai vecāku brāļiem un māsām.

Revīzijā veiktajā aptaujā uz jautājumu, cik plašu radnieku loku bāriņtiesa apzina, meklējot aizbildni, gandrīz visas bāriņtiesas atzīmēja, ka apzina pašus tuvākos bērna radniekus⁶³. Bet jau tālākus radniekus, piemēram, vecvecāku māsas/brāļus vai tēva un mātes māsiņas vai brālēnus, apzina tikai 45% bāriņtiesas.

Uz bāriņtiesu praksi potenciālos aizbildņus meklēt tikai tuvāko radnieku lokā ir norādījuši arī Tiesībsarga biroja darbinieki, uzsverot, ka aizbildņi ir jāmeklē arī tālāk, uzrunājot vecāku māsiņas, brālēnus un citus tālākus radniekus vai pat personas, kas nav radnieki. Uzrunājot tālākos radniekus, pastāv iespēja, ka šīs personas pārstāv arī citu sociālo slāni un tām var būt lielāka iespēja uzņemt radnieku bērnu un nodrošināt iespēju augt ģimenē, kurā tiek nodrošināta bērna attīstībai atbilstoši apstākļi.

Revidenti vērš uzmanību, ka atbalstāma arī personas, kas nav bērna radnieks, iecelšana par aizbildni, ja vien tā ir piemērota šo pienākumu veikšanai (atbilst normatīvajos aktos noteiktajām prasībām statusa iegūšanai). Turklāt Civillikums jau kopš 1937.gada paredz, ka pienākums uzņemt ģimenē bez vecāku gādības palikuši bērnu un kļūt par viņa aizbildni ir sabiedrisks pienākums.

2014.gadā tika ierosināts grozīt Civillikumu un ierobežot svešu personu kļūšanu par bērna aizbildni⁶⁴, tomēr tas netika atbalstīts.

To, ka tas var būt veiksmīgs risinājums bez vecāku gādības palikuša bērnam nonākšanai ģimenē, apliecina arī revīzijā konstatētais piemērs, ka bērns no ģimenes tika šķirts mēneša vecumā un ievietots bērnunamā. Divu gadu vecumā, uzsākot bērnudārza gaitas, jau pēc mēneša viņam tika iecelts aizbildnis – bērnam iepriekš nezināma persona, kura bērnu bija iepazinusi bērnudārzā.

Revīzijā arī konstatēts, ka atsevišķas bāriņtiesas gadījumus, kad bērnu aizbildnībā vēlās ņemt persona, kas nav tā radnieks, vērtē ar “aizdomām”, jo neizprot, kāpēc svešam cilvēkam varētu būt interese uzņemties sveša bērna aprūpi. Dažkārt tas tiek uzskatīts arī par adopcijas rindas apiešanu jeb “slēpto adopciju”, jo aizbildnim ir priekšroka bērna adopcijai, ja bērns ir kļuvis *juridiski brīvs*.

Tomēr būtībā tādas pašas priekšrocības attiecībā uz bērna adopciju ir arī audžuģimenei⁶⁵, jo viens no būtiskākajiem adopcijas priekšnoteikumiem ir, lai starp bērnu un adoptētāju būtu izveidojušās patiesas ģimeniskas attiecības. Tāpēc revidentu vērtējumā minētajam uzskatam nav būtiskas nozīmes, jo pie aizbildņa bērnam tiek nodrošināta iespēja saņemt ilgtermiņa aprūpi un augt ģimeniskā vidē jau laikā, kamēr atbildīgās iestādes vēl tikai veic darbības un kārtro dokumentus, lai bērns būtu *juridiski brīvs* un nododams adopcijai, kas var aizņemt pat vairākus gadus.

Detalizētajās pārbaudēs tika novērota arī tendence, ka gadījumos, kad bērns ir ievietots audžuģimenē, bāriņtiesas vairs neveic darbības aizbildņa atrašanai.

Saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi tikai 27,43% no audžuģimenēs ievietotajiem bērniem audžuģimenē ir pavadījuši mazāk nekā gadu, 36,36% ir pavadījuši no viena līdz trīs gadiem, bet 36,21% – trīs un vairāk gadus. Tas nozīmē: lai gan audžuģimene bija paredzēts kā īstermiņa risinājums, faktiski bērni tur paliek ilgu laiku.

Bērnu uzturēšanās ilgums audžuģimenē		
Laika posma	Bērnu skaits	Īpatsvars
līdz 1 gadam	728	27,43%
1-3 gadi	965	36,36%
3-5 gadi	500	18,84%
5-7 gadi	276	10,40%
7-10 gadi	156	5,88%
10-18 gadi	29	1,09%
Kopā	2654	

Avots: Revīzijā veiktās Iedzīvotāju reģistra datu analīzes rezultāti.

Revidentu vērtējumā tas varētu būt skaidrojams ar to, ka bāriņtiesām pārskats par darbībām, kas ir veiktas, lai nodrošinātu ārpusģimenes aprūpi ģimeniskā vidē, ir jāgatavo tikai par tiem bērniem, kas ir bērnunamos, bet neattiecas uz audžuģimenēs dzīvojošiem bērniem.

Apkopojot iepriekš minēto, revidenti secina, ka bāriņtiesu darbības potenciālā aizbildņa meklēšanā daudzos gadījumos nevar uzskatīt par bērna interesēm atbilstošām, it īpaši tāpēc, ka bāriņtiesām bērnu tiesību nodrošināšanai likumā⁶⁶ ir noteikta plaša kompetence dažādas informācijas iegūšanā.

Tās var pieprasīt un bez maksas iegūt informāciju no valsts un pašvaldību iestādēm, komercsabiedrībām un organizācijām, uzaicināt personas uz pārrunām, kā arī informāciju var iegūt no paša bērna un bāriņtiesai jau zināmajiem viņa ģimenes locekļiem.

Tāpēc, lai ievērotu bērna labākās intereses, bāriņtiesām ir jāizmanto visas iespējas aizbildņa atrašanā:

- ✓ lai apzinātu visus bērna radniekus – ne tikai tuvākos, bet arī tālākos –, ir jāizmanto Iedzīvotāju reģistra informācija, no kuras ir iespējams iegūt informāciju par ļoti plašu radnieku loku. Turklāt šim mērķim ir jāizmanto Iedzīvotāju reģistra tehniskās iespējas, informāciju iegūstot tiešsaistē, nevis sūtot rakstiskus pieprasījumus.

Aptaujā piecas bāriņtiesas norādīja, ka Iedzīvotāju reģistru neizmanto vispār, bet 23 bāriņtiesas norādīja, ka informācija no Iedzīvotāju reģistra tiek pieprasīta, rakstot informācijas pieprasījumu. Savukārt pārbaudēs tika konstatēts, ka rakstveidā tiek pieprasīta informācija tikai par tuvākajiem radniekiem – vecākiem, brāļiem un māsām un vecvecākiem;

- ✓ pēc radnieku apzināšanas ir jāveic mērķtiecīgas darbības to uzrunāšanai, izmantojot visus pieejamos rīkus un instrumentus, piemēram, pieprasot informāciju no Valsts ieņēmumu dienesta par radnieku darbavietu un uzrunājot tos darbavietās, izmantojot citu pašvaldību bāriņtiesu un sociālo dienestu atbalstu kontaktu nodibināšanai.

Revidenti aicina bāriņtiesas būt radošām kontaktinformācijas atrašanā un aizbildņu uzrunāšanā.

Kā labo praksi revidenti izceļ Naujenes bāriņtiesu, kas sazinājās ar ārzemēs mītošu potenciālo aizbildni caur sociālajiem tīkliem, kurš atsaucās bāriņtiesas aicinājumam un ne tikai kļuva par bērnu aizbildni, bet vēlāk bērnus arī adoptēja;

- ✓ ir jāatbalsta un jāizmanto arī personas, kas nav bērna radnieks, vēlme kļūt par aizbildni, sniedzot nepieciešamo atbalstu statusa iegūšanai, bet pēc tam veicinot, ka šī persona arī kļūst par aizbildni kādam konkrētam bērnam.

Vēršam uzmanību, ka normatīvais regulējums pieļauj personai, kura vēlas kļūt par aizbildni kādam bērnam, sākotnēji iegūt tikai aizbildņa statusu un tikai pēc tam, kad tai kļūst zināms par bez vecāku gādības palikušu bērnu, uzņemt to ģimenē⁶⁷.

Tāpēc Labklājības ministrijai ir nepieciešams aktualizēt jautājumu par reģistra izveidi, kas būtu pieejams visām bāriņtiesām un kurā tiktu uzkrāta informācija par personām, kas ir ieguvušas aizbildņa statusu, bet vēl nav uzņēmušas ģimenē bērnu.

Revidenti uzsver, ka jebkāds formāli radies šķērslis aizbildņa apzināšanai un informācijas iegūšanai par viņu vai saziņai ar to nevar tikt uzskatīts par attaisnojumu neveikt darbības aizbildņa meklēšanai un uzrunāšanai.

Vai bāriņtiesu darbības audžuģimenes meklēšanā ir bērna interesēm atbilstošas?

Ja bērnam nav iespēja iecelt aizbildni, bāriņtiesai ir jāmeklē iespēja bērnam aprūpi nodrošināt audžuģimenē.

Atšķirībā no aizbildnības **audžuģimene** pēc būtības ir terminēts ārpusģimenes aprūpes veids, jo tiek nodrošināts uz laiku, kamēr tiek veiktas darbības ģimenes atkalapvienošanai, vai, ja tas nav iespējams, ilglaicīga risinājuma pieņemšanai bērna aprūpei ģimenē – pie aizbildņa vai adopcijai.

Saskaņā ar statistiku 2017.gada beigās Latvijā audžuģimenes statuss kopā bija 600 audžuģimenēm, no kurām 443 bija ievietoti 1173 bērni. 27 pašvaldībās nebija nevienas audžuģimenes, bet astoņas pašvaldības audžuģimenēs nebija ievietojušas nevienu bērnu, lai gan 26 to bērniem ārpusģimenes pakalpojumu nodrošināja bērnu nami.

Lai noskaidrotu, vai bāriņtiesu darbības audžuģimeņu atrašanās ir pietiekamas, revīzijā tika veikta detalizēta ģimeņu lietās esošās informācijas izpēte.

No 73 ģimeņu lietām, kurās kopā lēmumi par bērnu šķiršanu no ģimenes bija pieņemti par 186 bērniem:

- ✓ 18 ģimeņu lietās par 41 bērnu nebija informācijas, ka bāriņtiesa ir veikusi kādas darbības, lai ārpusģimenes aprūpi bērnam nodrošinātu pie aizbildņa vai audžuģimenē;
- ✓ 59 izlasē iekļautie bērni no 30 ģimenēm ir dzīvojuši audžuģimenē, no tiem 15 bērni audžuģimenēs bija ievietoti uzreiz pēc šķiršanas no ģimenes, bet 44 gadījumos lēmums par bērna ievietošanu audžuģimenē bija pieņemts vēlāk;
- ✓ septiņu ģimeņu lietās 13 bērni bija atteikušies no iespējas dzīvot audžuģimenē, tāpēc bāriņtiesa audžuģimeni nemeklēja.

No 18 ģimeņu lietām, kurās bāriņtiesa nebija veikusi darbības audžuģimenes, kā arī aizbildņa atrašanai:

- ✓ **par divu ģimeņu četriem bērniem lēmumu par bērna šķiršanu no ģimenes bija pieņēmusi Garkalnes novada bāriņtiesa, kas revidentiem gan aptaujā, gan klātienē skaidri pauda viedokli, ka neatzīst audžuģimeni kā aprūpes veidu, jo par visregulētāko, kas nozīmē visdrošāko, aprūpes veidu uzskata bērnu namu;**
- ✓ **par piecu ģimeņu deviņiem bērniem lēmumus bija pieņēmusi Talsu novada bāriņtiesa.** No lietās esošās informācijas un revidentiem sniegtajiem paskaidrojumiem nebija iespējams pārliecināties, ka attiecībā uz šiem bērniem bāriņtiesa būtu veikusi jebkādas darbības audžuģimenes atrašanai – lietās nebija ne normatīvajos aktos paredzēto pārskatu, kas bāriņtiesai no 2016.gada ir jāgatavo par katru bērnam ievietoto bērnu, ne sarakstes ar VBTAI par iespēju uzrunāt audžuģimeni;
- ✓ attiecībā uz pārējo ģimeņu bērniem bāriņtiesas lietās esošajos dokumentos visbiežāk bija minējušas frāzes – *“nevienu audžuģimene nav pieejama”* vai *“nav pieejama piemērota audžuģimene”*.

Apkopojot pārbaudēs konstatēto, revidenti secina, ka pašlaik bāriņtiesu iespēju bērnam aprūpi nodrošināt audžuģimenē būtiski ietekmē arvien nepietiekamais audžuģimeņu skaits.

Lai gan pēdējos gados valstī tiek veiktas darbības, lai veicinātu audžuģimeņu skaita palielināšanu (ir palielināta atlīdzība par audžuģimenes pienākumu veikšanu, kā arī pabalsts bērna uzturam, palielināts psiholoģiskā atbalsta apmērs, tiek ieviesta audžuģimeņu specializācija, paredzot audžuģimenēm, kas specializēsies bērnu ar īpašām vajadzībām aprūpē vai varēs nodrošināt bērnu uzņemšanu jebkurā diennakts laikā, iespēju saņemt lielāku atlīdzības apmēru), tomēr audžuģimeņu skaits arvien nav pietiekams.

Turklāt valstī arvien nav vienotas un aktuālas informācijas par brīvajām vietām jau esošajās audžuģimenēs, lai uzreiz pēc šķiršanas no ģimenes bērna aprūpi varētu nodrošināt audžuģimenē, nevis bērnu namā.

Tāpēc audžuģimenes atrašanai bāriņtiesas visbiežāk uzrunā jau tai zināmās audžuģimenes, kā arī iegūst informāciju no kolēģiem citās bāriņtiesās.

Līdz 2018.gada septembrim bāriņtiesām audžuģimenes atrašanai bija iespēja iegūt informāciju no VBTAI, kurai saskaņā ar nolikumu⁶⁸ ir pienākums veikt audžuģimeņu uzskaiti un sniegt bāriņtiesām informāciju par brīvajām vietām audžuģimenēs. Tomēr šo informāciju nebija iespējams pilnvērtīgi

izmanto audžuģimenes atrašanai, jo pieeja šim reģistram bija tikai VBTAI darbiniekiem, kas reģistru veidoja, ievadot bāriņtiesu atsūtītos lēmumus par audžuģimenes statusu, par bērnu ievietošanu/izņemšanu no audžuģimenes u.c. ar audžuģimeni saistīto informāciju. Savukārt, pieprasot VBTAI sniegt informāciju par brīvajām vietām audžuģimenēs un uzrunājot audžuģimeni, bāriņtiesas bieži vien konstatēja, ka informācija vairs nav aktuāla (piemēram, audžuģimenes bāriņtiesa nav savlaicīgi informējusi VBTAI par situācijas izmaiņām audžuģimenē).

Revīzijā veiktajā aptaujā 85% bāriņtiesu norādīja, ka, izmantojot VBTAI sniegto informāciju, nebija izdevies atrast audžuģimeni vai arī tas neizdevās visos gadījumos.

Ar 13.09.2018. ir grozīta⁶⁹ audžuģimeņu uzskaites kārtība, izveidojot jaunu informācijas sistēmu "Audžuģimeņu informācijas sistēma" (turpmāk – AGIS), kas ir pieejama visām bāriņtiesām un kurā informācija par audžuģimenēm un tajās ievietotajiem bērniem bāriņtiesām ir jāreģistrē pašām, bet VBTAI nodrošina metodisko vadību par ziņu iekļaušanu sistēmā un to aktualizēšanu.

Lai gan Ministru kabineta noteikumi⁷⁰, kas nosaka AGIS lietošanu un uzkrāto datu apjomu, stājās spēkā 13.09.2018. un bija paredzēts, ka bāriņtiesām informācija sistēmā ir jāievada četrus mēnešu laikā, līdz pat 13.01.2019., kad ir iestājies Ministru kabineta noteikumos⁷¹ paredzētais termiņš datu ievadei, četras pašvaldības arvien nebija noslēgušas līgumus par AGIS izmantošanu (Ikšķiles, Ķekavas, Saulkrastu un Stopiņu novada bāriņtiesas), bet informācijas ievadi bija uzsākušas tikai 100 pašvaldības, ievadot informāciju par 270 no apmēram 600 audžuģimenēm un par 525 no aptuveni 1200 audžuģimenēs dzīvojošajiem bērniem.

Labklājības ministrija 10.12.2018. tikšanās laikā revidenti norādīja, ka bāriņtiesas bija laicīgi informētas par plānotajām izmaiņām un tām nav attaisnojuma kavēties ar datu ievadi AGIS, tomēr revidentu vērtējumā Labklājības ministrija nebija pareizi saplānojusi darbības pilnvērtīgai sistēmas darbības uzsākšanai, jo apmācības bāriņtiesu darbiniekiem par AGIS lietošanu un datu ievadi tika organizētas tikai novembrī. Tas nozīmē, ka datu ievadi nepieciešamajā apjomā un kvalitātē bāriņtiesas varēja uzsākt tikai pēc apmācībām.

Lai gan līdz ar jaunās informācijas sistēmas izveidi no 2018.gada septembra VBTAI pārtrauca iepriekšējā audžuģimeņu reģistra uzturēšanu, tomēr nebija paredzēts risinājums, kā līdz jaunās sistēmas pilnvērtīgas darbības uzsākšanai bāriņtiesām būtu jāmeklē audžuģimene.

Revīzijā ir arī konstatēts, ka daudzos gadījumos audžuģimenes nav gatavas uzņemties aprūpi par bērniem ar īpašām vajadzībām, pusaudžiem ar uzvedības problēmām, kā arī par bērniem no trīs un vairāk bērnu ģimenēm.

Audžuģimeņu pieejamību bērniem ar īpašām vajadzībām ir plānots veicināt, no 01.07.2018. ieviešot specializētās audžuģimenes, kas tiks īpaši apmācītas un specializēsies bērnu ar smagiem funkcionāliem traucējumiem aprūpē un kuras saņems arī lielāku atbalstu. Tomēr pusgadu pēc regulējuma stāšanās spēkā vēl arvien nebija nevienas specializētās audžuģimenes⁷².

Savukārt pusaudžu uzvedības problēmas ir aktuālas ne tikai tiem bērniem, kas pirmo reizi nonāk ārpusģimenes aprūpē, bet arī tiem, kas jau dzīvo audžuģimenēs vai pie aizbildņa.

Pārbaudēs ir konstatēti vairāki gadījumi, kad, bērnam sasniedzot pusaudžu gadus, audžuģimene vai aizbildnis netiek galā ar bērna uzvedības problēmām (emociju izpausmēm un antisociālu uzvedību) un no viņa atsakās, tāpēc bērns nonāk bērnunamā.

Lai gan apstākļi, kāpēc bērns no audžuģimenes ir nonācis bērnunamā, var būt dažādi, tomēr statistika apliecina, ka lielākoties tas notiek ar pusaudžiem.

Statistikas pārskatu informācija par bērniem, kuri laikā no 2014. līdz 2017.gadam no audžuģimenes nonākuši bērnunamā				
Gads, kad bērns no audžuģimenes nonācis bērnu aprūpes iestādē	Bērnu skaits atkarībā no vecuma			Kopējais bērnu skaits
	0-3 gadi	4-12 gadi	13-17 gadi	
2014	3	13	31	47
2015	3	11	20	34
2016	6	6	25	37
2017	3	12	17	32
Kopā	15	42	93	150

Avots: VBTAI publicētie bāriņtiesu statistikas pārskatu kopsavilkumi par 2014.–2017.gadu.

Revidentu vērtējumā tās ir sekas tam, ka audžuģimenēm un aizbildņiem trūkst atbilstošu sociālo pakalpojumu.

Gandrīz visās pašvaldībās audžuģimenes, aizbildņi un adoptētāji var saņemt tos pašus pakalpojumus, kas ir pieejami jebkurai citai ģimenei, kura ir deklarēta pašvaldībā, tajā skaitā daudzbērnu ģimenēm paredzētās priekšrocības (piemēram, brīvpusdienas izglītības iestādē, pabalsts mācību gada sākumā, pabalsts Ziemassvētkos u.tml.).

Tomēr tikai retā pašvaldībā ir tieši audžuģimenēm, aizbildņiem un adoptētājiem mērķēti pakalpojumi, kas pieejami papildus VBTAI organizētajam psiholoģiskajam atbalstam un apmācībām⁷³. Piemēram, Liepājas pilsētā papildus valsts finansētam atbalstam audžuģimenes var saņemt veselības apdrošināšanu, atelpas brīža pakalpojumu, reizi piecos gados pabalstu mājokļa uzlabošanai (remontam). Savukārt Daugavpils novadā tiek organizētas psiholoģiskā atbalsta grupas.

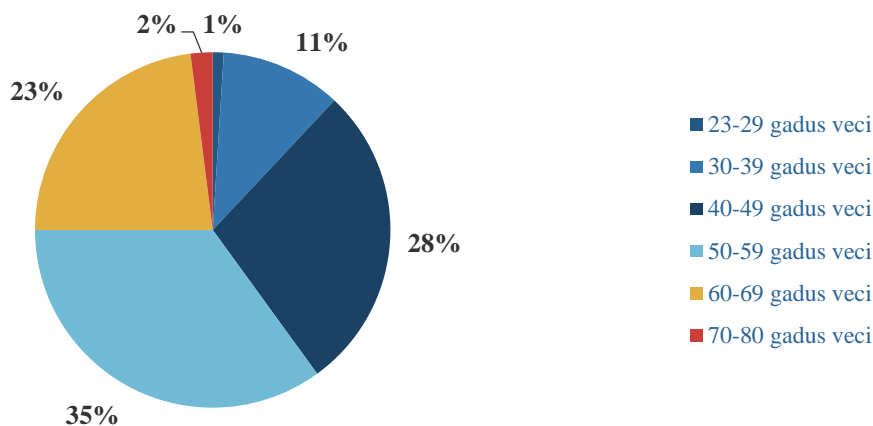
Lai sniegtu nepieciešamo atbalstu potenciālajām audžuģimenēm, aizbildņiem un adoptētājiem, kā arī ģimenēm, kuras jau ir uzņēmušas bez vecāku gādības palikušos bērnus, no 01.07.2018. ir stājušies spēkā Ministru kabineta noteikumi⁷⁴, kas paredz veidot reģionālos ārpusģimenes aprūpes atbalsta centrus, kas, pārņemot daļu no VBTAI īstenotajām funkcijām, nodrošinās psihologu un sociālo darbinieku atbalstu, pilnveidos apmācību un zināšanu pilnveides programmas, nodrošinās uzņemošo ģimeņu apmācību, kā arī jebkurā diennaktī laikā bāriņtiesai vai policijai sniegs informāciju par specializētajām audžuģimenēm, kas nekavējoties var uzņemties bērnu aprūpi. Tie nodrošinās arī sadarbību ar bāriņtiesām, sociālajiem dienestiem, citiem atbalsta centriem un institūcijām atbalsta sniegšanā uzņemošajām ģimenēm u.c.

Revīzijā nebija iespējams novērtēt ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru veiktās darbības jaunu audžuģimeņu piesaistē un atbalsta sniegšanā esošajām ģimenēm, jo pirmie atbalsta centri darbību uzsāka tikai 2018.gada oktobrī. Kopā līdz 2018.gada beigām ir izveidoti 16 atbalsta centri.

Revidenti atzinīgi novērtē uzsāktās aktivitātes audžuģimeņu skaita palielināšanai. Tomēr uzsver, ka audžuģimeņu skaita palielināšana ir būtiska arī tāpēc, ka esošās audžuģimenes “noveco”.

Saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi 2017.gada beigās audžuvecāku vidējais vecums bija 52 gadi. Bet 25% audžuvecāku bija vecāki par 60 gadiem jeb likumā noteikto vecumu, līdz kuram var kļūt par audžuģimeni.

Audzvecāku sadalījums pa vecuma grupām 2017.gada beigās

Avots: Revīzijā veiktās Iedzīvotāju reģistra datu analīzes rezultāti.

Vai bāriņtiesu darbības bērnu nama izvēlē ir bērna interesēm atbilstošas?

Ja bērnam nav iespēja iecelt aizbildni vai atrast audžuģimeni vai tas neatbilst bērna interesēm, bērnam ārpusģimenes aprūpe tiek nodrošināta bērnu namā.

2018.gada sākumā Latvijā kopā darbojās 51 bērnu nams, no tiem:

- ✓ seši valsts finansēti bērnu nami (valsts sociālās aprūpes centru filiāles), kas nodrošina ārpusģimenes aprūpi bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā līdz diviem gadiem, kā arī bērniem ar invaliditāti⁷⁵. Bērniem līdz divu gadu vecumam aprūpe tiek nodrošināta četros bērnu namos, kas atrodas Rīgā, Liepājā un Daugavpilī;
- ✓ 34 pašvaldību dibinātie bērnu nami, no kuriem vismaz četri bērnu nami savu darbību ir jau izbeiguši (sociālās aprūpes centra “Tērvete” Bērnu nodaļa, Ventspils novada bērnu nams “Stikli”, Ogres novada bērnu nams “Laubere”, Jelgavas bērnu sociālās aprūpes centrs);
- ✓ 11 privāto tiesību subjektu dibinātie bērnu nami, no kuriem bērnu nams “Mākoņkalns” savu darbību ir izbeidzis 2019.gada janvāra beigās.

Revīzijā, vērtējot bāriņtiesu pieņemtos lēmumus par bērna ievietošanu bērnu namā, ir konstatēts, ka **pašvaldībās pastāv dažāda prakse bērnu nama izvēlē**: daļā pašvaldību lēmumu par bērnam piemērotāko bērnu namu pieņem bāriņtiesa, jau lēmumā norādot konkrēto bērnu namu, kurā bērnam tiks nodrošināta ārpusģimenes aprūpe. Citās pašvaldībās konkrēto bērnu namu nosaka sociālais dienests. Visbiežāk tas ir attiecīgās pašvaldības bērnu nams – pašvaldības iestāde vai struktūrvienība.

Savukārt gadījumos, kad pašvaldībai nav sava bērnu nama vai tajās esošo vietu skaits nav pietiekams, pašvaldība slēdz līgumu ar citas pašvaldības bērnu namu vai privāto pakalpojuma sniedzēju, tajā skaitā potenciālā pakalpojuma sniedzēja izvēlei organizē arī iepirkuma procedūru.

Piemēram, laikā no 2016.gada vismaz sešas pašvaldības⁷⁶ bērnu nama pakalpojuma sniedzēju bija izvēlējušās iepirkuma rezultātā. No tām tikai Ozolnieku novada pašvaldības izvēlētais pakalpojuma sniedzējs atradās blakus esošajā Jelgavas pilsētā, bet pārējām pašvaldībām izvēlētais pakalpojuma sniedzējs atradās pat citā reģionā.

Piemēram, Liepājas pilsētas pašvaldības izvēlētais Kokneses novada ģimenes krīzes centrs “Dzeguzīte” – Kokneses novada Iršu pagastā vairāk nekā 300 km attālumā, bet bērnunams “Mākoņkalns” – Ludzas novada Istalsnā gandrīz 500 km attālumā. Savukārt Rīgas pilsētas izvēlētais Ventspils novada bērnunams “Stikli” – Puzes pagasta Stiklos vairāk nekā 150 km attālumā.

Tas nozīmē, ka, ievietojot bērnu bērnunamā, priekšroka tiek dota iestādei, ar kuru pašvaldībai ir noslēgts līgums par bērnunama pakalpojumu, bet netiek vērtēts, vai konkrētais bērnunams ir bērnam piemērots un atbilst bērna interesēm, proti, vai bērnam būs iespēja uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar savu ģimeni un citiem tuviniekiem, vai tieši pretēji – vai bērna interesēs tomēr nav nepieciešams mainīt ierasto sociālo vidi u.c., lai mazinātu iepriekšējo traumatisko pieredzi. Netiek arī vērtēts, vai bērnam būs iespēja apmeklēt iepriekšējo izglītības iestādi, kontaktēties ar draugiem utt., tā nezaudējot saikni ar ierasto vidi.

Pārbaudēs konstatēts, ka no izlasē iekļautajiem 149 bērniem, kas visu vai kādu laiku ārpusģimenes aprūpi saņēma bērnunamā, 23 bērni aprūpi bija saņēmuši pašvaldības izvēlēta bērnunamā citā pašvaldībā.

Piemēram, uz bērnunamu “Mākoņkalns” Ludzas novada Istalsnā bija nosūtīti bērni no Liepājas un Aizputes. Lai šo bērnu vecāki vai citi tuvinieki ar sabiedrisko transportu nokļūtu uz bērnunamu, piemēram, no Liepājas, ir nepieciešams izmantot vismaz trīs sabiedriskos transportus un pavadīt ceļā vairāk nekā 9 stundas:

Liepāja–Rīga (4h 30 min ceļā), Rīga–Rēzekne (4h 13 min ceļā), Rēzekne–Istalsna (viens autobuss dienā, 1h ceļā).

Revīzijā ir konstatēts, ka bērnunama izvēli ietekmē arī bērnu vecums un veselības stāvoklis, jo bērniem vecumā līdz diviem gadiem, kā arī bērniem ar invaliditāti⁷⁷ bērnunama pakalpojumu nodrošina valsts četrās valsts sociālās aprūpes centru filiālēs – Rīgā, Liepājā un Daugavpilī –, bet pārējiem bērniem pakalpojumu ir jānodrošina attiecīgajai pašvaldībai.

Tāpēc dažreiz pašvaldības izvēlas vienas ģimenes bērniem pakalpojumu nodrošināt dažādos bērnunamos – mazos bērnus līdz divu gadu vecumam vai bērnus ar īpašām vajadzībām ievietot valsts bērnunamā, bet pārējos – pašvaldības bērnunamā vai bērnunamā, ar kuru pašvaldībai ir noslēgts līgums.

Pārbaudēs tika konstatēti 12 šādi gadījumi: četros gadījumos valsts bērnunams atradās tai pašā pašvaldībā, bet astoņos gadījumos – citā pašvaldībā un pat citā reģionā. Piemēram:

Liepājā no ģimenes tiek šķirti septiņi bērni, no kuriem seši tika ievietoti attiecīgās pašvaldības bērnunamā, bet jaunākais bērns – pašvaldības teritorijā esošajā valsts bērnunamā, kurā dzīvoja pusotru gadu. Divu gadu vecumā bērns tika pārvietots uz pašvaldības bērnunamu pie brāļiem un māsām.

Talsos no ģimenes tika šķirti trīs bērni, no kuriem divi tika ievietoti attiecīgās pašvaldības bērnunamā, bet jaunākais – valsts bērnunamā Rīgā, kas atrodas vairāk nekā 100 km attālumā. Divu gadu vecumā bērns tika pārvietots uz pašvaldības bērnunamu pie brāļa un māsas, kuri viņu vairs nepieņēma.

Arī revīzijā veiktajā Iedzīvotāju reģistra datu analīzē ir konstatēts, ka, sākot ar 2010.gadu, vismaz 91 ģimenes bērni pēc izņemšanas no ģimenes ir šķirti – vecākos ievietojot pašvaldības bērnunamā, bet mazākos līdz divu gadu vecumam – valsts bērnunamā. Šis skaits noteikti ir lielāks, jo analizētajos datos 2832 jeb 24% gadījumu nav norādīts bērnunama nosaukums, kurā bērns ir bijis ievietots. 73 % gadījumu informāciju nav ievadījusi Rīgas bāriņtiesa⁷⁸.

Lai gan no 12.01.2017., lai motivētu pašvaldības rast risinājumu bērniem līdz diviem gadiem aprūpi nodrošināt pie aizbildņa vai audžuģimenē, ir stājušās spēkā likuma grozījumi⁷⁹, kas paredz, ka valsts bērna līdz divu gadu vecumam uzturēšanos bērnunamā finansē ne ilgāk kā sešus mēnešus, valsts finansējuma ierobežošana šo jautājumu arvien nerisina, jo daļa pašvaldību bērnunamu nav pielāgoti aprūpes nodrošināšanai bērniem līdz divu gadu vecumam, it īpaši zīdaiņiem. Tāpēc bērni arvien līdz divu gadu vecumam turpina aprūpi saņemt valsts bērnunamā, tikai pakalpojumu par laiku virs valsts budžeta apmaksājumiem sešiem mēnešiem finansē pašvaldība.

Revidenti vērš uzmanību, ka arī brāļi un māsas ir bērna ģimene un šāda mazo bērnu līdz diviem gadiem šķiršana ne tikai no vecākiem, bet arī no brāļiem un māsām ir traumatiska gan pašiem mazajiem bērniem, gan viņu vecākajiem brāļiem un māsām, kas nereti šādās sociālā riska ģimenēs ir uzņēmušies rūpes par mazākajiem un faktiski pilda vecāku pienākumus. To uzskatāmi apliecina iepriekš minētie piemēri par saskarsmes zudumu.

Šī problēma, ka tiek pārrautas vienas ģimenes bērnu saites, attiecas arī uz tiem gadījumiem, kad tikai daļai no vienas ģimenes bērniem ir iespēja aprūpi nodrošināt pie aizbildņa vai audžuģimenē, bet pārējie bērni aprūpi saņem bērnunamā. Revīzijā veiktajās pārbaudēs tika konstatēti vairāki šādi gadījumi.

Piemēram, četru bērnu ģimenes divi jaunākie brāļi tika šķirti no vecākās māsas un brāļa, lai viņus varētu ievietot audžuģimenē. Tas tika skaidrots ar to, ka nav iespējams atrast audžuģimeni, kas vienlaikus var aprūpēt tik daudz vienas ģimenes bērnus, kā arī audžuģimenes nevēlas uzņemt savā ģimenē pusaudžus, it īpaši ar uzvedības problēmām.

Tajā pašā laikā detalizētajās pārbaudēs tika konstatēts arī gadījums, kad bāriņtiesa ilgstoši nespēja pieņemt lēmumu par vienas ģimenes bērnu šķiršanu adopcijai. Lai gan likums⁸⁰ nosaka, ka adopcijas gadījumā bērna interesēs pieļaujama brāļu (pusbrāļu) un māsu (pusmāsu) šķiršana, ja kādam no viņiem ir neārstējama slimība vai ir šķēršļi, kas traucē brāļus (pusbrāļus) un māsas (pusmāsas) adoptēt kopā, bāriņtiesa ilgstoši nevarēja pieņemt lēmumu par divu māsu šķiršanu adopcijai, lai gan viņas ilgstoši bija dzīvojošas šķirti katra savā bērnunamā, jo vienai mātai ir smaga invaliditāte.

Revidentu vērtējumā iepriekš minētie gadījumi apliecina, ka lēmums par bērna ievietošanu bērnunamā ir pieņemts, primāri ņemot vērā nevis bērna, bet attiecīgās pašvaldības un/vai tās iestādes intereses, tā neievērojot likumā nostiprinātos bērnu tiesību pamatprincipus:

- ✓ bērnu tiesību un interešu prioritātes principu⁸¹, kas nosaka, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras un visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses⁸²;
- ✓ šķirot bērnus no ģimenes, vienas ģimenes bērni nav šķirami (izņemot īpašus gadījumus, kad tas tiek darīts bērna interesēs)⁸³;
- ✓ ārpusģimenes aprūpi ir jānodrošina cik vien iespējams tuvu bērna iepriekšējai dzīvesvietai, lai atvieglotu saziņu un iespējamo atkalapvienošanos ar savu ģimeni un samazinātu viņa izglītības, kultūras un sabiedriskās dzīves traucējumus⁸⁴.

Revidenti izprot, ka gadījumā, ja pašvaldība tās iedzīvotājiem nepieciešamos pakalpojumus nespēj nodrošināt ar savām iestādēm/struktūrvienībām, pašvaldībai ir jāpiesaista citi pakalpojumu sniedzēji. Tomēr, izvēloties bērnunama pakalpojuma sniedzēju, ir vismaz jāvērtē, vai konkrētais bērnunams atrodas vietā, kur tas būs sasniedzams bērnu vecākiem vai citiem tuviniekiem, ja tie tomēr būs izvēlējušies rast risinājumu ģimenes atkalapvienošanai.

Ir jāvērtē arī, vai konkrētais bērnumams spēs uzņemties aprūpi par visa vecuma bērniem, lai nodrošinātu, ka vienas ģimenes bērni netiek šķirti.

Ieteikumi

Lai pašvaldībās savlaicīgi tiktu identificētas ģimenes, kurās pastāv riski nepietiekamai bērna aprūpei, aicinām Labklājības ministriju kā vadošo iestādi sociālo pakalpojumu un sociālā darba jomā veicināt pašvaldību izpratni par nepieciešamību veikt mērķtiecīgu pašvaldības sociālās situācijas analīzi, iesaistot visas atbildīgās institūcijas un apkopojot to rīcībā esošo informāciju, kas var liecināt par riskiem nepietiekamai bērnu aprūpei, tajā skaitā, apzinot valsts un pašvaldību informācijas sistēmas un reģistrus, kuri šim mērķim izmantojami.

Lai novērstu situācijas, ka atbildīgās institūcijas uzsāk darbu ar ģimeni tikai tad, kad bērna tiesības uz pilnvērtīgu aprūpi un pat tā veselība un dzīvība ir jau apdraudēta, aicinām Labklājības ministriju kā vadošo iestādi sociālo pakalpojumu un sociālā darba jomā veicināt pašvaldību izpratni par preventīvā sociālā darba un tādu sociālo pakalpojumu attīstīšanu, kas preventīvi novērš riskus nepietiekamai bērnu aprūpei.

Lai nodrošinātu, ka visos gadījumos tiek ievērotas bērnu labākās intereses un bērniem tiek dota iespēja augt labvēlīgā vidē, Labklājības ministrijai nodrošināt, ka VBTAI kā atbildīgā institūcija par bāriņtiesu uzraudzību un metodisko vadību veicina bāriņtiesu izpratni par nepieciešamību nekavēties ar lēmumu pieņemšanu par bērna šķiršanu no ģimenes, ja ir konstatēti likumā⁸⁵ uzskaitītie gadījumi, kad bērna intereses uz pilnvērtīgu attīstību ir apdraudētas, it īpaši, ja pašvaldībā nav pakalpojumu ģimenes sociālās situācijas izmaiņām.

Lai nodrošinātu, ka visos gadījumos, kad bērns tiek šķirts no ģimenes, tiek ievērotas bērnu labākās intereses un bērnam tiek nodrošināts atbilstošākais ārpusģimenes aprūpes veids, Labklājības ministrijai nodrošināt, ka VBTAI kā atbildīgā institūcija par bāriņtiesu uzraudzību un metodisko vadību:

- ✓ pilnveido bāriņtiesu izpratni par aizbildņa institūtu kā bērna interesēm visatbilstošāko ārpusģimenes aprūpes veidu, tajā skaitā par darbībām potenciālā aizbildņa apzināšanai un uzrunāšanai;
- ✓ pilnveido bāriņtiesu izpratni, ka gadījumos, ja bērnam vienīgais pieejamais ārpusģimenes aprūpes veids ir bērnumams, tām visos gadījumos ir jāiesaistās bērnumama izvēlē un jāizvērtē konkrētā bērnumama atbilstība bērna interesēm, tostarp, vai bērnam būs iespēja uzturēt tiešus kontaktus ar vecākiem un citiem tuviniekiem, iespēja iegūt interesēm un spējām atbilstošu izglītību, iespēja saņemt nepieciešamos rehabilitācijas pakalpojumus utt.

Lai nodrošinātu, ka visos gadījumos, kad bērns tiek šķirts no ģimenes, tiek ievērotas bērnu labākās intereses un bērnam tiek nodrošināts atbilstošākais ārpusģimenes aprūpes veids, aicinām Labklājības ministriju:

- ✓ izvērtēt iespēju aktualizēt jautājumu par aizbildņu reģistra izveidi, kas būtu pieejams bāriņtiesām un kurā tiktu uzkrāta informācija par personām, kuras vēlas kļūt par aizbildni vai arī ir ieguvušas aizbildņa statusu, bet vēl nav uzņēmušas ģimenē bērnu;
- ✓ izvērtēt nepieciešamību noteikt, ka bāriņtiesām *pārskats par darbībām, kas ir veiktas, lai nodrošinātu bērnam ārpusģimenes aprūpi pastāvīgā ģimeniskā vidē*, ir jāgatavo ne tikai par bērnumamos, bet arī par audžuģimenēs ievietotiem bērniem.

Vai atbildīgo institūciju darbības ir pietiekamas, lai novērtētu ģimenes spējas atjaunot funkcionēšanu un pieņemtu lēmumu par iespēju bērnam atgriezties ģimenē?

Pēc tam, kad vecākiem ir pārtrauktas aizgādības tiesības un bērni no ģimenes ir šķirti, bāriņtiesai un sociālajam dienestam ir jāvērtē, vai ģimene būs funkcionētspējīga un bērnam būs iespēja atgriezties ģimenē. Tomēr revīzijā nav gūts apliecinājums, ka ikvienā gadījumā atbildīgo iestāžu darbības ir bijušas savlaicīgas, mērķtiecīgas un pietiekamas.

Sociālie dienesti ne vienmēr ir nodrošinājuši mērķtiecīgu darbu ar ģimeni, lai novērstu ģimenes problēmas, kas ir bijušas par pamatu bērna šķiršanai no ģimenes. Bet gadījumos, ja ģimene ar sociālo dienestu nesadarbojas un/vai arī pakalpojumu trūkuma dēļ sociālais dienests nespēj nodrošināt ģimenei nepieciešamo atbalstu, bāriņtiesas par to ir savlaicīgi informētas.

Lai gan revidenti izprot, ka sociālo dienestu iespējas nodrošināt ģimenei nepieciešamo atbalstu ietekmē gan pakalpojumu trūkums, gan arī tas, ka sociālais dienests var uzsākt un veikt darbu ar ģimenei tikai tad, ja tā ir motivēta sadarboties un novērst problēmas, tomēr uzsver, ka tas nevar būt par attaisnojumu “ilgstošai gaidīšanai”. Ja sociālā dienesta rīcībā nav instrumentu, lai motivētu un palīdzētu ģimenei risināt problēmas savas funkcionētspējas atjaunošanai, tam nekavējoties jāziņo bāriņtiesai, lai tā savlaicīgi varētu lemt par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem.

Arī bāriņtiesas visos gadījumos nav savlaicīgi atzinušas, ka ģimene nav un nebūs funkcionētspējīga, vilcinot lēmuma pieņemšanu par prasības celšanu tiesā.

Lai gan iemesli nogaidīt prasības celšanu tiesā var būt dažādi, tomēr revidentu vērtējumā bērna interesēm neatbilstoša un nepieļaujama ir situācija, kad bāriņtiesas vismaz reizi gadā nav izvērtējušas, vai ģimenē ir zuduši aizgādības tiesību pārtraukšanas iemesli, vai arī, kad vecākiem vairākkārt tiek dota iespēja “laboties”, nenosakot konkrētas darbības un termiņus problēmu risināšanai un nevērtējot situāciju kopumā, tajā skaitā, kā ilgstošais gaidīšanas posms ietekmē bērnu.

Kamēr bāriņtiesas un sociālie dienesti gaida, kad situācija ģimenē atrisināsies, bērns ilgstoši atrodas ārpusģimenes aprūpē līdz sasniedz vecumu, kad ir “neinteresants” potenciālajam adoptētājam, kuri galvenokārt vēlas adoptēt līdz 10 gadus vecus bērnus.

Revidentu vērtējumā bāriņtiesām un sociālajiem dienestiem ir jāspēj veikt kvalitatīvs un operatīvs ģimenes funkcionētspēju novērtējums un situācijās, kurās nav paredzams, ka bērns varēs atgriezties ģimenē, jāievēro normatīvajā regulējumā noteiktie termiņi procesam, kādā bērns kļūst *juridiski brīvs*, lai sniegtu bērnam iespēju pilnvērtīgai dzīvei citā ģimenē.

Pēc tam, kad ir pieņemts lēmums par bērna šķiršanu no ģimenes, bāriņtiesa nekavējoties informē par to attiecīgās pašvaldības sociālo dienestu, kuram atbilstoši likumam⁸⁶ ir pienākums veikt sociālo darbu ar ģimeni un nodrošināt tai sociālos pakalpojumus, kas ir nepieciešami ģimenes normālas funkcionēšanas atjaunošanai un tās atkalapvienošanai.

Savukārt bāriņtiesai ir jāseko līdzi, lai vecāki pilda sociālā dienesta dotos uzdevumus problēmu risināšanai, kas bija par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai, vērtējot iespēju vecākiem atjaunot aizgādības tiesības.

Ja gada laikā no aizgādības tiesību pārtraukšanas tās nav iespējams atjaunot, bāriņtiesai ir jālemj par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem⁸⁷.

Bāriņtiesai ir tiesības lemt par prasības celšanu tiesā aizgādības tiesību atņemšanai arī ātrāk, ja tas ir bērna interesēs.

Revidentu vērtējumā likumdevējs gadu, kā laiku, kurā vecākiem tiek dota iespēja atjaunot ģimenes funkcionēšanu un novērst apstākļus, kas bija par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai, ir noteicis, ievērojot bērna tiesības atrasties pastāvīgā ģimeniskā aprūpē, tā veicinot arī drošu piesaisti personām, kas nodrošina bērna aprūpi.

Saskaņā ar psiholoģijas literatūrā norādīto *bērna piesaiste (pieķeršanās) vecākiem jeb vecāku aizstājējiem veidojas zīdaiņa vecumā un agrā bērnībā. Lai arī attiecības var veidoties ar vairākiem cilvēkiem, tomēr pieķeršanās saikne veidojas tikai ar ļoti nedaudziem cilvēkiem un tā ir ārkārtīgi svarīga bērna attīstībā un emocionālā līdzsvara saglabāšanā. Savukārt šīs saiknes apdraudēšana bērnā rada bēdas un depresiju, bet draudi, ka bērnam varētu zust saikne ar pieķeršanās objektu, bērnā rada ne tikai bailes, bet arī dusmas un agresiju (jo īpaši vecākos bērnos un pusaudžos). Tas var ietekmēt visu viņa turpmāko dzīvi*⁸⁸.

Šādas atziņas paustas arī Augstākās tiesas spriedumos, kas, vērtējot gadījumus, kad bāriņtiesa ir ievērojami vēlāk kā gada laikā pieņēmusi lēmumu par aizgādības tiesību atjaunošanu, ir atzinusi, ka darbības jāveic un lēmumi jāpieņem nevis formāli, pamatojoties uz tiesību normu, bet respektējot bērna intereses – *gadījumā, kad aprūpes tiesības vecākiem ir bijušas pārtrauktas krietni ilgāk par gadu, aprūpes tiesību atjaunošana vecākiem piemērojama, izvērtējot ne tikai, vai formāli nepastāv Civillikuma 203.panta pirmajā daļā noteiktie faktiskie šķēršļi bērna aprūpei, bet izvērtējot arī bērna un citu procesa dalībnieku savstarpējās piesaistes (pieķeršanās saiknes) stiprumu, bērna vecumu, kurā viņš ir nodots citas personas aprūpē, aprūpes tiesību atņemšanas ilgumu, kā arī citus apstākļus, kas nodrošinātu bērna tiesību un interešu primāru ievērošanu*⁸⁹.

Tas nozīmē: **lai ievērotu bērna labākās intereses, sociālajam dienestam un bāriņtiesai ir jāspēj savlaicīgi novērtēt un pieņemt lēmumu, vai ģimene nav/nebūs funkcionēspējīga.** Ja ģimenes normāla funkcionēšanās atjaunošana un bērna atgriešanās ģimenē nav iespējama, **bāriņtiesa nedrīkst vilcināt lēmuma pieņemšanu par prasības celšanu tiesā aizgādības tiesību atņemšanai vecākiem,** tā nodrošinot bērnam iespēju saņemt tā interesēm atbilstošāko pastāvīgu aprūpes veidu.

Tā kā aizgādības tiesību atņemšana ir process, kura rezultātā bērns kļūst *juridiski brīvs*, tas ir priekšnoteikums, lai bērnam rastos iespēja tikt adoptētam, tā izbeidzot ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanu.

Lai novērtētu, vai laikā, kad vecākiem ir pārtrauktas aizgādības tiesības, atbildīgo institūciju darbības ir pietiekamas un savlaicīgas, lai ievērotu bērna labākās intereses, revīzijā ir veiktas pārbaudes gan sociālajos dienestos, novērtējot pašvaldībā pieejamo atbalstu un veiktās darbības ģimenes atkalapvienošanai, gan bāriņtiesās, novērtējot to darbības, pieņemot lēmumu par pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu vai prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu.

Vai pašvaldībās nodrošinātie pakalpojumi un sociālo dienestu darbības ir pietiekamas, lai nodrošinātu bērna aprūpei nelabvēlīgo apstākļu novēršanu un/vai savlaicīgi konstatētu, ka tas nav iespējams?

Lai sociālais dienests varētu veikt sociālo darbu un nodrošināt ģimenei pakalpojumus, kas ir nepieciešami tās normālas funkcionēšanas atjaunošanai un atkalapvienošanai, tam ir pienākums⁹⁰ veikt ģimenes riska novērtēšanu un sagatavot individuālo/ģimenes sociālās rehabilitācijas plānu⁹¹ (turpmāk – Plāns), kurā tiek noteikts ģimenei nepieciešamais atbalsts un tā apjoms, definēti uzdevumi, kas ģimenei ir jāveic, kā arī noteikti to izpildes termiņi.

Plāna darbības laikā sociālajam dienestam ir pienākums sekot līdzi uzdevumu izpildei un novērtēt, vai vecāku veiktās darbības ir pietiekamas, lai novērstu problēmas, kuru dēļ bērns no ģimenes tika šķirts.

Revīzijā veiktajās ģimeņu lietu pārbaudēs ir konstatēts, ka visbiežāk bērns no ģimenes tika šķirts, kad ģimenē pastāv viens vai vairāki turpmāk minētie apstākļi:

- ✓ regulāri tiek lietots alkohols vai citas apreibinošas vielas;
- ✓ ģimenei ir būtiskas finansiālas problēmas, regulārs pārtikas trūkums, mājokļos ir nekārtība, netīrība u.c. sadzīves apstākļu problēmas;
- ✓ konstatēta vecāku savstarpējā vardarbība (fiziskā, emocionālā) un/vai vardarbība pret bērnu;
- ✓ vecākiem trūkst prasmes bērnu audzināšanā un aprūpē vai to audzināšanas metodes nav bērnu interesēs;
- ✓ ilgstoši tiek ignorētas bērna tiesības uz veselības aprūpi un izglītību;
- ✓ vecākiem ir garīga rakstura traucējumi⁹², kas liedz tiem pilnvērtīgi novērtēt bērna vajadzības un uzņemties bērna aprūpi u.c.

Minēto problēmu risināšanai valsts finansē vairākus atbalsta veidus (skat. nākamo tabulu)⁹³.

Pārējie atbalsta pakalpojumi, tajā skaitā to nepieciešamais apjoms, ja valsts finansētā pakalpojuma apjoms nav pietiekams (piemēram, nepietiekams psihologa konsultāciju apjoms), ir jānodrošina pašvaldībām.

Visās 119 pašvaldībās ģimenēm ir pieejams arī sociālā dienesta nodrošinātais sociālais darbs, tajā skaitā sociālo darbinieku konsultācijas. Revidentu ieskatā šāds atbalsts sociālā riska ģimenēm ir īpaši būtisks, jo šīs ģimenes bieži nav augsti motivētas risināt savas problēmas. Tāpēc tām ir jāpalīdz īstenot dotos uzdevumus, piemēram, atrast nepieciešamo speciālistu (psihologu, psihiatru, narkologu) un ieplānot vizītes, saskaņot aktivitāšu laiku, atgādinot un motivējot viņus u.c.

Tomēr revidentu vērtējumā bez sociālā darba un valsts nodrošinātajiem pakalpojumiem visās pašvaldībās būtu jāpiedāvā arī citi nozīmīgi pakalpojumi ģimenes funkcionēšanas spēju atjaunošanai, piemēram, pašvaldības finansēts psihologs, izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai, kā arī ģimenes asistents, kas vecākiem nodrošina atbalstu un apmācību sociālo prasmju apgūšanā, bērnu aprūpē un audzināšanā, māsaimniecības vadīšanā u.c.

2018.gada nogalē Labklājības ministrija ir uzsākusi darbības ģimenes asistenta pakalpojuma ieviešanai pašvaldībās – ir izstrādāts pakalpojuma apraksts (projekts) un ir organizēti semināri par šī pakalpojuma nozīmi sociālajā darbā. Ir plānots, ka pakalpojums izmēģinājumuprojekta veidā no 2019.gada 3.ceturkšņa tiks sniegts 25 pašvaldībās.

Pakalpojums	Pieejamība	
psihiatrs	<p>Veic psihisko traucējumu un slimību diagnostiku, ārstēšanu, profilaksi un psihiatrisko rehabilitāciju.</p> <p><i>tiešās pieejamības speciālists, nav nepieciešams nosūtījums, ja pacients slimo ar psihisku slimību</i></p>	<p>Pieejams vismaz 33 ārstniecības iestādēs visā Latvijā⁹⁴.</p>
narkologs	<p>Veic alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības slimnieku diagnostiku un ārstēšanu.</p> <p><i>tiešās pieejamības speciālists, nav nepieciešams nosūtījums, ja pacients slimo ar alkohola, narkotisko vai psihotropo vielu atkarību</i></p>	<p>Valsts apmaksāta narkoloģiskā palīdzība pieejama vismaz 36 vietās visā Latvijā⁹⁵.</p>
atkarību ārstēšana stacionārā	<p>Ietver šādus ārstēšanas posmus: psihopatoloģisko, neiroloģisko un somatisko traucējumu ārstēšana (detoksikācija) un ārstēšana psihoterapeitiskajās programmās.</p> <p><i>pieejama ar narkologa, ģimenes ārsta, Neatliekamās medicīniskās palīdzības dienesta ārsta vai ārsta palīga vai citu speciālistu nosūtījumu</i></p> <p>Atkarību ārstēšanu nodrošina arī Nodarbinātības valsts aģentūra atbalsta pasākumā bezdarbniekiem "Minesotas programma".</p>	<p>Pieejama ārstniecības iestādēs, kas nodrošina valsts apmaksātu narkoloģisko palīdzību ar ārstēšanos stacionārā.</p> <p>"Minesotas programmu" īsteno divas ārstniecības iestādes – SIA "AKRONA 12", un VSIA "Slimnīca Ģintermuiža"⁹⁶.</p>
sociālā rehabilitācija pilngadīgām personām, kurām ir izveidojusies atkarība no narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām	<p>Pieejama pēc ārstēšanās kursa pabeigšanas, lai panāktu šo personu atteikšanos no psihoaktīvo vielu lietošanas, tā uzlabojot viņu fizisko un garīgo veselību, un veicinātu viņu atgriešanos pilnvērtīgā dzīvē.</p> <p><i>nepieciešamību nosaka narkologs un ar iesniegumu par tā nepieciešamību jāvēršas pašvaldības sociālajā dienestā</i></p>	<p>Pieejama no 2007.gada, pašlaik tikai VSIA "Slimnīca "Ģintermuiža"" Jelgavā.</p>
rehabilitācija no vardarbības cietušām pilngadīgām personām	<p>Valsts finansēts pakalpojums, kas tiek nodrošināts sociālās rehabilitācijas institūcijā (ar izmitināšanu) vai sniedzot psihologa, sociālā darbinieka un jurista konsultācijas personas dzīvesvietā.</p> <p><i>nepieciešams sociālā dienesta nosūtījums vai arī persona pati var vērsties pie konkrēta pakalpojuma sniedzēja, kas par to informē sociālo dienestu</i></p>	<p>Pieejama no 2015.gada, un pakalpojums pieejams pie 27 pakalpojumu sniedzējiem⁹⁷.</p>
rehabilitācija vardarbību veikušām pilngadīgām personām	<p>Valsts finansēts pakalpojums, kas no 2015.gada tiek nodrošināts individuāli vai grupā.</p> <p><i>lai saņemtu pakalpojumu, persona vēršas sociālajā dienestā</i></p>	<p>Nodrošina Labklājības ministrijas izvēlēts pakalpojuma sniedzējs vismaz 34 vietās visā Latvijā⁹⁸.</p>
psihologa konsultācijas ģimenēm ar bērniem krīzes situācijā	<p>Psihologa konsultācijas ģimenēm ar bērniem krīzes situācijā līdz 2018.gada beigām tika nodrošinātas valsts programmas bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai ietvaros un to sniegšanu organizē VBTAI.</p> <p><i>nepieciešams pašvaldības bāriņtiesas, sociālā dienesta vai bērnu tiesību aizsardzības speciālista norīkojums</i></p>	<p>2018.gadā nodrošināja nodibinājums "Sociālo pakalpojumu aģentūra" un pieejams 25⁹⁹ pašvaldībās.</p>

Revīzijā 19 jeb 16% no 119 pašvaldībām norādīja, ka bez sociālā darba pašvaldībā nav pieejami citi pašvaldības finansētie pakalpojumi, lai novērstu faktorus nepietiekamai bērna aprūpei un veicinātu ģimenes funkcionēšanas atjaunošanu. Turklāt 11 no šīm pašvaldībām neizmanto pat iespēju vecākus nosūtīt valsts finansētu psihologa konsultāciju saņemšanai.

Savukārt pārējās pašvaldības norādīja, ka tajās papildus sociālajam darbam un valsts nodrošinātajiem pakalpojumiem (to apjomam) ir pieejami arī viens vai vairāki šādi pakalpojumu veidi (skat. tabulu). Saskaņā ar pašvaldību sniegto informāciju **2018.gadā visi trīs būtiskākie pakalpojumi – psihologs, ģimenes asistents un izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai – bija pieejami tikai 15 pašvaldībās.**

Aptaujas rezultāti		Pakalpojuma raksturojums
Pakalpojums	Pieejamība	
psihologa konsultācijas, psiholoģiskais atbalsts	80 pašvaldībās, no tām 23 (jeb 19% no visām pašvaldībām) kā vienīgais pakalpojums	Nepieciešams, jo bieži vecākiem trūkst ne tikai sadzīves un aprūpes prasmju, bet nav prasmju bērnu audzināšanā un konfliktsituāciju risināšanā. Tiem ir motivācijas trūkums uzlabot ģimenes apstākļus (ne visiem bērna šķiršana no ģimenes ir motivators problēmu risināšanai), bailes vai pat kauns vērsties pēc nepieciešamās palīdzības. Bieži vecāki arī neatzīst ģimenē pastāvošās problēmas (piemēram, alkoholismu, vardarbību).
atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums	ir pieejami deviņās pašvaldībās	Lai gan valsts nodrošina dažādus atkarību ārstēšanas pakalpojumus, ir būtiski, ka arī pašvaldība sniedz ģimenēm nepieciešamo atbalstu šo atkarību novēršanai un profilaksei, tajā skaitā, lai tiem būtu ilglaicīgs efekts un ģimenes to varētu saņemt iespējami tuvu savai dzīvesvietai. Pašvaldības atbalsts ir nepieciešams arī šo problēmu atzīšanai, jo veiksmīga ārstēšana var notikt, tikai ja persona problēmu ir atzinusi. Atbalsts nereti ir nepieciešams arī līdzatkarīgajiem ģimenes locekļiem. Piemēram, Baltinavas novadā ir izveidota atbalsta grupa līdzatkarīgajiem “Sievietes, kuras mīl par daudz”.
izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai	44 jeb 37% pašvaldību	Ģimenēs, kurās pastāv riski bērna nepietiekamai aprūpei un audzināšanai, bieži vien vecākiem trūkst nepieciešamo zināšanu bērnu audzināšanā un pozitīvā disciplinēšanā. Tāpēc ir svarīgi nodrošināt izglītojošās programmas šo prasmju apguvei. Piemēram, vairākās pašvaldībās ir pakalpojums “Bērna emocionālā audzināšana”.
ģimenes asistenta pakalpojums	26 jeb 22% pašvaldību <i>lielākajā daļā tas ir izveidots 2016. un 2017.gadā</i>	Ģimenes asistents ir nepieciešams ģimenēs, kurās vecākam trūkst sociālo un aprūpes iemaņu (piemēram, vecākam ir garīgās attīstības un/vai citi traucējumi, vecāks pats ir izaudzis bērnunamā vai riska ģimenē u.c.). Asistents nodrošina atbalstu un apmācību sociālo prasmju apgūšanā, bērnu aprūpē un audzināšanā, mājsaimniecības vadīšanā, palīdz nepieciešamo darbu plānošanā, atgādina par to veikšanu, uzrauga un motivē. Ģimenes asistents par savu darbu ziņo sociālajam dienestam, tā novēršot arī pārmērīgu sociālā darbinieka iesaisti ģimenes situācijas uzlabošanā, kā arī nepieciešamības gadījumā sniedz objektīvu ģimenes funkcionēšanas spēju novērtējumu.
krīzes vai ģimenes atbalsta centrs	33 pašvaldībās	Pakalpojums nepieciešams, lai sniegtu atbalstu vecākiem kopā ar bērniem, piemēram, apmācot praktiskās iemaņas bērna aprūpē. Tā ietvaros psihologs ilgstošākā periodā var novērtēt ģimeni un/vai bērnus un sniegt atzinumu par saskatītajām attiecībām, katram nepieciešamo atbalstu u.c. Pakalpojums paredzēts arī situācijās, kad ģimenes locekļiem nepieciešams atbalsts un/vai izmitināšana, piemēram, kad vardarbīgs ir viens no vecākiem.

Lai noskaidrotu, vai pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas sociālais dienests veic sociālo darbu ar ģimeni un nodrošina ģimenei pakalpojumus to problēmu risināšanai, kas bija par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai un bērna šķiršanai no ģimenes, revīzijā ir pārbaudīta 41 ģimeņu sociālā dienesta lieta.

No pārbaudītās 41 ģimeņu lietas:

- ✓ vismaz 19 gadījumos sociālais darbs ar ģimeni nebija pat uzsākts, jo vecāki nebija ieradušies sociālajā dienestā vai no sadarbības ar sociālo dienestu bija atteikušies, vai arī sociālo darbu nemaz nebija iespējams veikt sakarā ar vecāku atrašanos ārvalstīs vai ieslodzījumā;
- ✓ vismaz 22 gadījumos vecāki sadarbojās vai vismaz kādu laiku bija sadarbojušies ar sociālo dienestu, pildot tiem noteiktos uzdevumus. Tomēr vismaz sešos gadījumos ģimenei netika nodrošināti pakalpojumi, lai risinātu un novērstu problēmas, kas bija par pamatu bērna šķiršanai no ģimenes. Ģimenēm tika nodrošinātas tikai sociālā darbinieka konsultācijas un/vai sociālā palīdzība (pabalsts garantētā minimālā ienākuma nodrošināšanai, pārtikas pakas, dzīvokļa pabalsts u.c.), kā arī noteikti tādi uzdevumi, kas tiek uzdoti jebkurai trūcīgai personai, lai tā varētu saņemt sociālo palīdzību, piemēram, meklēt darbu, nopirkt malku, uzņemt māju u.c.

Tāpēc pastāv iespēja, ka ģimenes galvenā motivācija sadarbībai ar sociālo dienestu bija tikai sociālās palīdzības saņemšana, ar kuru ne vienmēr var atrisināt problēmas, kas bijušas par pamatu bērna šķiršanai no ģimenes.

Piemēram, lai gan bērni no ģimenes tika šķirti gan ģimenes materiālā stāvokļa dēļ, gan tāpēc, ka vecākiem trūka nepieciešamo prasmju bērnu audzināšanā un aprūpē, tajā skaitā izpratnē par pienācīgu veselības aprūpi un bērniem drošas vides nodrošināšanu, ģimenei tika sniegta tikai sociālā palīdzība, bet netika piedāvāts nedz ģimenes asistenta pakalpojums, nedz kādi izglītojoši kursi bērna aprūpē un audzināšanā.

Revidentu vērtējumā no minētās 41 ģimeņu lietas vismaz deviņos gadījumos sociālais dienests bija novilcinājis informācijas sniegšanu bāriņtiesai, ka vecāki neveic darbības problēmu risināšanai, lai tā varētu savlaicīgi pieņemt lēmumu par prasības celšanu tiesā aizgādības tiesību atņemšanai vecākiem.

Piemēram, lai gan māte pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas nevienu reizi nebija ieradusies sociālajā dienestā, lai saņemtu atbalstu ģimenē esošo problēmu risināšanai, sociālais dienests par to informēja bāriņtiesu tikai pēc gada, kad bāriņtiesa atbilstoši normatīvajā aktā paredzētajam termiņam šo informāciju pieprasīja, lai lemtu par iespēju atjaunot pārtrauktās aizgādības tiesības.

Revīzijā veiktajā aptaujā puse sociālo dienestu atzīst, ka pašvaldībā pieejamie sociālie pakalpojumi nav pietiekami un nerisina problēmas, kas bijušas par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai bērnu vecākiem. Seši no tiem neplāno tuvāko divu gadu laikā ieviest jaunus pakalpojumus, bet 18 pašvaldību sociālajiem dienestiem nav informācijas par jaunu pakalpojumu ieviešanu. Pakalpojumu trūkumu sociālie dienesti skaidro ar ierobežoto pašvaldības budžetu.

Tiekoties ar revidentiem, sociālie dienesti arī norādīja, ka pat gadījumos, ja pašvaldībā ir pieejams ģimenei nepieciešamais pakalpojums, viņu rīcībā nav instrumentu, kā piespiest vecākus risināt problēmas, ja vecāks tās neatzīst vai nepiekrīt to risināšanai. Pakalpojumus sociālais dienests var piešķirt un nodrošināt tikai tad, ja persona sociālajā dienestā vērsusies ar iesniegumu. To paredz Ministru kabineta noteikumi par kārtību, kādā persona saņem sociālos pakalpojumus¹⁰⁰.

Lai gan revidenti izprot sociālā dienestu sniegtos argumentus, kas ietekmē to iespēju ģimenei sniegt nepieciešamo atbalstu, tomēr norāda, ka tas nevar būt par apstākli ilgstošai problēmu nerisināšanai, jo šādi netiek ievērotas bērna labākās intereses rast pastāvīgu aprūpes veidu un drošu piesaisti personām, kas to aprūpē, kā arī tiesības tikt adoptētam.

Ja sociālais dienests nespēj vai tā rīcībā nav instrumentu, lai motivētu ģimeni risināt problēmas savas funkcionētspējas atjaunošanai, tam ir nekavējoties jāziņo par to bāriņtiesai, lai tā varētu savlaicīgi lemt par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem.

Vai bāriņtiesas darbības, pieņemot lēmumu par pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu vai prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu, ir savlaicīgas?

Saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas vecākiem tikai apmēram 22% gadījumu tās tiek atjaunotas, bet 51% gadījumu pārtrauktās aizgādības tiesības vēlāk tiek arī atņemtas. Saskaņā ar Iedzīvotāju reģistra datiem apmēram par 25% bērnu, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē, līdz 14.08.2018. nebija pieņemts lēmums par pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu vai prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu. 25% gadījumu šis lēmums nebija pieņemts jau vairāk kā divus gadus.

Lai noskaidrotu, vai pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas bāriņtiesas nevilcina lēmumu pieņemšanu aizgādības tiesību atjaunošanai vai tieši pretēji – par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu, revīzijā ir pārbaudītas 73 ģimeņu lietas.

No pārbaudītajām 73 ģimeņu lietām:

- ✓ vismaz 20 gadījumos bāriņtiesa lēmumu par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu pieņēma pēc gada vai pat ilgāk, lai gan no lietā esošās informācijas bija konstatējams, ka tā lēmumu varēja pieņemt ātrāk. No tiem:
 - 11 gadījumos bāriņtiesai bija jāparedz, ka nekāds sociālais darbs ar ģimeni nemaz nevar tikt veikts, jo ģimenē esošos riskus nav iespējams novērst ar sociālā dienesta sniegto atbalstu – vecākiem bija smagi garīga rakstura traucējumi un/vai bāriņtiesa bija saņēmusi speciālistu novērtējumu, ka vecāki nespēj aprūpēt bērnu; vecāki no bērna bija atteikušies uzreiz pēc dzimšanas; jau pirms aizgādības tiesību pārtraukšanas vecāki ilgstoši atradās apcietinājumā vai dzīvoja ārvalstīs, neizrādot interesi par bērnu.
- Piemēram, bāriņtiesa jau vairāk nekā četrus gadus ir novilcinājusi lēmuma pieņemšanu par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem, lai gan iemesli aizgādības tiesību pārtraukšanai nav zuduši, t.i., bērns ir palicis bez vecāku gādības, jo māte dzīvo ārzemēs un nav izrādījusi interesi bērnu atgūt.*
- Citā lietā bāriņtiesa vairāk nekā piecus gadus novilcināja lēmuma pieņemšanu par prasības celšanu tiesā, lai gan vecāki uzreiz pēc bērna dzimšanas no viņa atteicās un nebija paredzams, ka vecāki pārdomās;*
- deviņos gadījumos vecāki nesadarbojās ar sociālo dienestu savas situācijas uzlabošanai un/vai neizrādīja vēlmi atjaunot pārtrauktās aizgādības tiesības;
- ✓ vismaz 18 gadījumos bāriņtiesa bija vilcinājusi lēmumu pieņemšanu par prasības celšanu tiesā **no gada līdz pat 7,5 gadiem**, lai gan visā šajā laikā apstākļi, kas bija par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai, nebija mainījušies, no tiem:
 - vismaz 10 gadījumos vecāki bija pārtraukuši sadarbību ar sociālo dienestu vai arī sadarbība ar sociālo dienestu nebija vērsta uz to problēmu mazināšanu, kas bija par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai.

Piemēram, lai gan sociālais dienests jau divus gadus pēc aizgādības tiesību pārtraukšanas informēja bāriņtiesu, ka nevar sniegt atzinumu par mātes spējām nodrošināt dēla aprūpi, jo māte nesadarbojās un dzīvesvietā nav uzturējusies, bāriņtiesa prasību par aizgādības tiesību atņemšanu tiesā iesniedza tikai trīs gadus vēlāk, kad kopš aizgādības tiesību pārtraukšanas bija pagājuši jau pieci gadi;

- vismaz sešos gadījumos no lietas materiāliem ir konstatējams, ka bāriņtiesa bija vienkārši “aizmirsusi” lemt jautājumu par nepieciešamību atņemt vecākiem pārtrauktās aizgādības tiesības, jo bērni atradās pie aizbildņa vai audžuģimenē;
- divos gadījumos vecāki bija apcietinājumā un nebija sagaidāms, ka aizgādības tiesības varēs atjaunot, jo vecāki jau pirms nokļūšanas apcietinājumā nenodrošināja vai nespēja nodrošināt bērnu aprūpi vai arī bija notiesāti par smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un tiem bija piespriests ilgstošs cietumsods.

Piemēram, no aizgādības tiesību pārtraukšanas tēvam jau ir pagājuši vairāk nekā 7,5 gadi, bet bāriņtiesa vēl joprojām nav iesniegusi prasību tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu, lai gan tēvs atrodas apcietinājumā par smaga nozieguma izdarīšanu, par bērniem interesi nav izrādījis jau vismaz deviņus gadus. Arī pēc VBTAI iejaukšanās situācija netika atrisināta.

Lai gan katra bērna lieta ir individuāla un iemesli nogaidīt prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem var būt dažādi, tomēr no revīzijā apskatītajam lietām tie galvenokārt bija šādi:

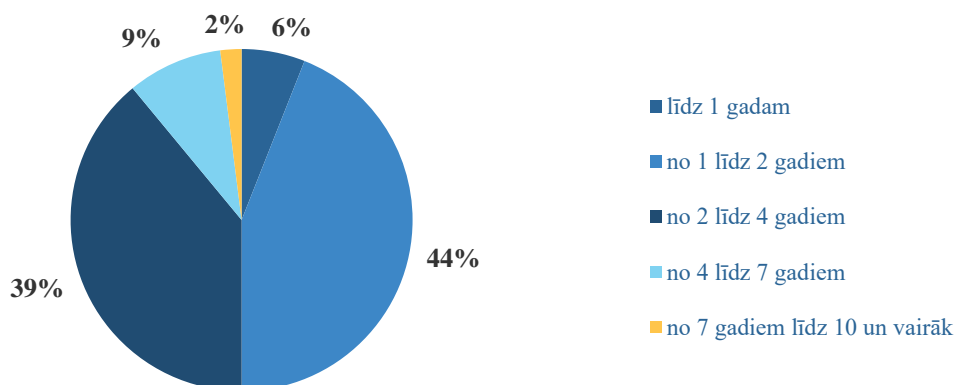
- ✓ vecākiem vairākkārt tiek dota iespēja “laboties”, nenosakot konkrētas darbības un termiņus problēmu risināšanai, nevērtējot arī ģimenes funkcionētspēju kopumā. Šādi iesaistītās institūcijas “**liek bērnam gaidīt**”, nevērtējot, vai un kā ilgstošā lēmuma nepieņemšana ietekmē bērna intereses, kurām visos gadījumos būtu jābūt prioritārām;
- ✓ bāriņtiesās **nav izstrādāti kontroles mehānismi**, lai sekotu līdzi lietu gaitai un nenokavētu termiņu lēmuma pārskatīšanai, tāpēc tās vienkārši aizmirst vismaz reizi gadā izvērtēt, vai ir zuduši aizgādības tiesību pārtraukšanas iemesli.

Piemēram, jau vairāk nekā piecus gadus no aizgādības tiesību pārtraukšanas bērna mātei nav pieņemts lēmums par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu, lai gan no lietā esošās informācijas ir secināms, ka nekādu kontaktu ar bērnu viņa šajā periodā nav uzturējusi un ar sociālo dienestu nesadarbojās. Situācija sāka risināt tikai pēc VBTAI aizrādījuma bērnunamam, kas par to atgādināja bāriņtiesai;

- ✓ bāriņtiesas par attaisnojumu necelt prasību tiesā aizgādības tiesību atņemšanai uzskata vecāku atrašanos ieslodzījumā, norādot, ka tas ir **faktiskais šķērslis**, kas liedz vecākam nodrošināt bērna aprūpi. Tās nevērtē visus lietas apstākļus kopsakarā, tajā skaitā, vai atrašanās ieslodzījumā ir vienīgais apstākļis aizgādības tiesību pārtraukšanai, vai vecāks izrāda interesi par bērnu, kāds ir bērna viedoklis u.c.

Arī revīzijas ietvaros veiktā datu analīze¹⁰¹ norāda uz risku, ka lietas par aizgādības tiesību atņemšanu tiek vilcinātas, jo **gandrīz pusē gadījumos aizgādības tiesības tiek atņemtas trīs un vairāk gadu laikā** (skat. attēlu).

Laiks no aizgādības tiesību pārtraukšanas līdz aizgādības tiesību atņemšanai

Avots: Revīzijā veiktās Iedzīvotāju reģistra datu analīzes rezultāti.

Ja bāriņtiesa ir pieņēmusi lēmumu par prasības sniegšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu, tai ar prasības pieteikumu tiesā ir jāvēršas divu mēnešu laikā pēc lēmuma pieņemšanas (līdz 01.01.2016. bāriņtiesām nebija noteikts konkrēts termiņš prasības pieteikuma iesniegšanai)¹⁰².

Lietas, kas skar bērna intereses, tajā skaitā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem, tiesai ir jāskata ārpus kārtas¹⁰³.

Revīzijā, izvērtējot, cik ātri pārbaudītajās lietās bāriņtiesas pēc lēmuma pieņemšanas par prasības celšanu tiesā aizgādības tiesību atņemšanai ir iesniegušas tiesā prasības pieteikumu, ir konstatēts, ka, kopš ir noteikts termiņš, kādā bāriņtiesai ir pienākums celt prasību tiesā, situācija ir būtiski uzlabojusies – ja līdz 2016.gadam vidējais dienu skaits, kurā bāriņtiesas iesniedza prasību¹⁰⁴, bija 174 dienas, tad no 2016.gada tās ir tikai 78 dienas.

Savukārt, analizējot informāciju par tiesvedību gaitu¹⁰⁵, ir konstatēts, ka pirmā tiesas sēde par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem ir nozīmēta vidēji 108 dienas jeb trīs mēnešu laikā pēc prasības pieteikuma iesniegšanas un tās ir izskatītas (pieņemts tiesas spriedums) vidēji 164 dienu jeb aptuveni piecu mēnešu laikā no prasības pieteikuma saņemšanas dienas.

Revidentu ieskatā šādi termiņi ir vērtējami kā samērīgi. Arī bāriņtiesas intervijās norādīja, ka kopumā ir apmierinātas ar lietu izskatīšanas ilgumu tiesās un ka tas atbilst bērnu interesēm.

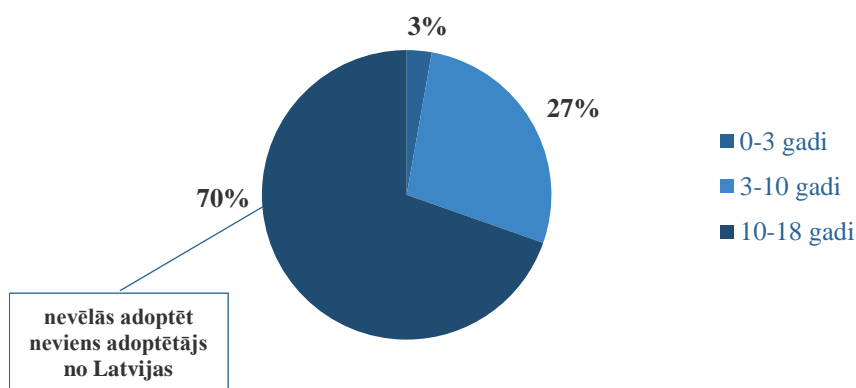
Ja sociālais dienests un bāriņtiesa novilcina lēmuma pieņemšanu, ka ģimene nav funkcionētspējīga, un bāriņtiesa neveic darbības prasības celšanai tiesā aizgādības tiesību atņemšanai, tas ietekmē bērna tiesības tikt adoptētam.

Atšķirībā no aprūpes pie aizbildņa vai audžuģimenē ar adopciju bērnam ir iespēja pilnībā iekļauties jaunā ģimenē, izbeidzot ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanu.

Saskaņā ar statistiku 31.12.2017. tikai aptuveni 24%¹⁰⁶ no ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem bija adoptējami, bet pārējiem 76% bērnu bija juridiski šķēršļi to adopcijai, jo vienam vai abiem vecākiem nebija atņemtas aizgādības tiesības.

Savukārt saskaņā ar Adopcijas reģistra datiem 2017.gadā mazākos bērnus – līdz 10 gadu vecumam Latvijā vēlējās adoptēt 197 adoptētāji (95% no tiem vēlas adoptēt līdz 6 gadus vecus bērnus), bet bērnus no 10 gadu vecuma nevēlējās adoptēt neviens Latvijas adoptētājs (tikai 13 ārvalstu adoptētāji) (skat. attēlu).

Adoptējamie bērni sadalījumā pa vecuma grupām uz 31.12.2017.

**bērnam vislielākā iespēja
tikt adoptētam ir
gadījumā, ja viņš *juridiski
brīvs* kļūst līdz 10 gadu
vecuma sasniegšanai**

Avots: Labklājības ministrijas pārskata par adopciju 2017.gadā informācija – Adopcijas reģistra dati uz 31.12.2017. (par 1254 bērniem)

Lai pēc tiesas sprieduma pieņemšanas par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem bērnam būtu iespēja tikt adoptētam, bāriņtiesai (ja bērna aprūpe tiek nodrošināta pie aizbildņa vai audžuģimenē) vai bērnamam¹⁰⁷ ziņas par bērnu ir jānosūta Labklājības ministrijai iekļaušanai Adopcijas reģistrā.

No 08.11.2018. saskaņā ar jauno Adopcijas kārtību¹⁰⁸ ir noteikts arī precīzs termiņš šo ziņu nosūtīšanai:

- ✓ ja bērns atrodas pie aizbildņa – divu mēnešu laikā noskaidro aizbildņa viedokli par bērna adopciju. Atkarībā no tā, vai aizbildnis izsaka vēlmi bērnu adoptēt vai atļauj bērnu adoptēt citā ģimenē – divu mēnešu laikā no šī viedokļa noskaidrošanas tiek lemts par bērna adopciju aizbildņa ģimenē vai arī ziņas par bērnu tiek iekļautas Adopcijas reģistrā;
- ✓ ja bērns atrodas audžuģimenē – divu mēnešu laikā no dienas, kad bērns kļuvis adoptējams, noskaidro, vai audžuģimene vēlas adoptēt konkrēto bērnu. Ja nē, tad ziņas par bērnu nosūta iekļaušanai Adopcijas reģistrā;
- ✓ ja bērns atrodas bērnamamā – viena mēneša laikā no dienas, kad noskaidrots bērna viedoklis un bērns kļuvis *adoptējams*.

No iepriekš minētā ir konstatējams: situācijā, ja vecākiem nav iespējams atjaunot pārtrauktās aizgādības tiesības, process, līdz bērns kļūst *juridiski brīvs* un ziņas par viņu tiek iekļautas Adopcijas reģistrā, aizņem:

- ✓ **aptuveni 1,2 gadus**, ja vecāks nesadarbojas vai objektīvi nav sagaidāms, ka aizgādības tiesības varēs atjaunot un prasība par aizgādības tiesību atņemšanu tiek celta ātrāk nekā gada laikā;
- ✓ **aptuveni divus gadus**, ja vecāks sadarbojas vai vismaz sākotnēji ir paredzams, ka aizgādības tiesības varēs atjaunot un prasība par aizgādības tiesību atņemšanu tiek celta pēc gada.

Bērns kļūst *juridiski brīvs* un ziņas par viņu tiek iekļautas Adopcijas reģistrā:

~ 2 gadu laikā, ja vecāks sadarbojas vai vismaz sākotnēji ir paredzams, ka aizgādības tiesības varēs atjaunot

~ 1,2 gadu laikā, ja vecāks nesadarbojas vai objektīvi nav sagaidāms, ka aizgādības tiesības varēs atjaunot

lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu

~1 gads

lēmums par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu

lēmums par aizgādības tiesību pārtraukšanu

~2 mēneši

lēmums par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu

2 mēneši

prasības pieteikums tiek iesniegts tiesā

~3 mēneši

tiek nozīmēta pirmā tiesas sēde

~5 mēneši

tiesas spriedums par aizgādības tiesību atņemšanu

1-4 mēneši

ziņas tiek iekļautas Adopcijas reģistrā

No brīža, kad vecākiem tiek pārtrauktas aizgādības tiesības, līdz bērns var tikt iekļauts Adopcijas reģistrā, vispārējā gadījumā paiet aptuveni divi gadi, kas bērna attīstībā, jo sevišķi mazā vecumā, ir nozīmīgs laika posms. Tāpēc ir būtiski, lai bāriņtiesas ievēro likumā noteiktos termiņus¹⁰⁹ ģimenes funkcionētspējas izvērtēšanai, nepamatoti nevilcinot lēmuma pieņemšanu un prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem, tā nodrošinot bērnam iespēju iegūt jaunu pastāvīgu ģimeni.

Ieteikumi

Lai nodrošinātu, ka visos gadījumos tiek ievērotas bez vecāku gādības palikušo bērnu labākās intereses un tiem tiek dota iespēja rast pastāvīgu aprūpes veidu, aicinām Labklājības ministriju:

- ✓ kā atbildīgo institūciju par sociālo pakalpojumu jomu veicināt pašvaldību izpratni par nepieciešamību pašvaldībās ieviest pakalpojumus ģimenes funkcionētspējas atjaunošanai, bet, kamēr to nav un/vai vecāks nesadarbojas ar sociālo dienestu savu problēmu risināšanā, nevilcināties ar informācijas sniegšanu bāriņtiesai, lai tā savlaicīgi var lemt par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem;
- ✓ nodrošināt, ka VBTAI kā atbildīgā institūcija par bāriņtiesu uzraudzību un metodisko vadību nodrošina, ka bāriņtiesas ievēro likumā noteiktos termiņus¹¹⁰ lēmuma pieņemšanai par aizgādības tiesību atjaunošanu vai tieši pretēji – par prasības celšanu tiesā par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem.

Vai bāriņtiesu veiktās uzraudzības darbības ir pietiekamas, lai ārpusģimenes aprūpes laikā tiktu nodrošinātas bērna labākās intereses?

Bāriņtiesu darbības, uzraugot bērnu aprūpi pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnunamā, nav pietiekamas un nenodrošina, ka ārpusģimenes aprūpes laikā visos gadījumos tiek nodrošinātas bērna labākās intereses.

Ikgadējās pārbaudēs bāriņtiesas lielākoties apseko tikai bērna sadzīves apstākļus – vai ir tīrs, vai bērnam ir gulta, skapis, vai ir ēdiens u.c. – un ne vienmēr noskaidro pārējos bērna pilnvērtīgai aprūpei un attīstībai tik nozīmīgos jautājumus – vai un kā tiek ievērotas bērna tiesības uz veselības aprūpi, izglītību, fizisko un emocionālo attīstību, brīvā laika pavadīšanu, mantiskās intereses, kā arī saskarsmes tiesības ar vecākiem un citiem tuviniekiem.

Revidentu vērtējumā pastāv zems risks, ka valsts vai pašvaldības dibinātā bērnunamā bērnam netiek nodrošināts ēdiens vai arī nav savas gultas un skapīša. Tāpēc sadzīves apstākļu noskaidrošana kā viena no vērtējamām jomām būtu iekļaujama, apsekojot bērna dzīves apstākļus audžuģimenē un pie aizbildņa, bet tā nav lietderīga, veicot ikgadējās pārbaudes valsts un pašvaldību bērnunamos.

Bērna interešu uzraudzībai bāriņtiesām ir pieejams visplašākais informācijas apjoms, tajā skaitā tiesības to iegūt no visām iestādēm un personām, kas ir iesaistītas bērna aprūpē (piemēram, reizi pusgadā saņemt audžuģimenes pārskatu par bērna psihofizioloģisko attīstību, pieprasīt informāciju no izglītības iestādēm un ārstniecības personām). Tomēr revīzijā nav konstatēts, ka bāriņtiesas visos gadījumos šo informāciju izmanto jēgpilnai bērna tiesību un interešu uzraudzībai. Revīzijā tika konstatēti vairāki gadījumi, kad bāriņtiesas ikgadējās pārbaudēs nebija reaģējušas pat uz izglītības iestāžu un citu bāriņtiesu norādītiem riskiem, kā pārbaudes mērķi izvirzot tikai sadzīves apstākļu apsekošanu.

Bērnunams ir visregulētākais ārpusģimenes aprūpes veids, kura saturā jau ir iekļauta prasība nodrošināt bērnam ne tikai pamatvajadzības, bet sniegt nepieciešamo atbalstu tā adaptācijai jaunajā vidē, nodrošināt sociālo rehabilitāciju, kā arī pārējos pakalpojumus (piemēram, psiholoģisko atbalstu, logopēdu, fizioterapeitu, sociālo pedagogu, medicīnas pakalpojumus u.c.), kas bērnam ir nepieciešami, lai mazinātu iepriekšējās dzīves pieredzes radītās traumas. Bērnam nepieciešamais atbalsts ir jāiekļauj individuālajā sociālās rehabilitācijas plānā, kā arī ir jādokumentē un regulāri jānovērtē tā izpilde.

Tomēr revīzijā konstatēts, ka ne visos gadījumos bērnunami ir apzinājuši bērna vajadzības, tajā skaitā ieguvuši informāciju par bērna iepriekšējo dzīvi vai arī ņēmuši vērā citu speciālistu bērnam jau ieteiktos pakalpojumus. Tāpēc to sagatavotie sociālās rehabilitācijas plāni bieži vien ir formāli un ietver tikai ikdienā veicamas darbības, piemēram, apmeklēt skolu, kārtot istabu, sekot personīgajai higiēnai u.c.

Revidenti atzīst, ka arī šīs prasmes ir jāiegūst un jānostiprina turpmākai dzīvei. Tomēr, ņemot vērā šo bērnu iepriekšējo dzīves pieredzi, rehabilitācijai būtu jāaptver plašāks pakalpojumu un atbalsta klāsts.

Savukārt vērtējot, vai bērniem tiek nodrošināti rehabilitācijas plānos iekļautie un speciālistu ieteiktie pakalpojumi, revidenti visos gadījumos neguva apstiprinājumu, ka pakalpojumi faktiski tiek arī sniegti.

Vairākos gadījumos revidenti konstatēja arī, ka bērnumos netiek ievērotas citas bērna attīstībai tik svarīgās intereses.

Tiesības uz bērna spējām atbilstošas izglītības ieguvī nav nodrošinātas vismaz vienam bērnam, jo bērns pārcelts uz skolu, kurā netiek nodrošināta viņam nepieciešamā speciālā izglītības programma. Savukārt trīs bērnu izglītības ieguve nepamatoti tika organizēta internātskolā ar dzīvošanu internātā. Bērnam, kas ir viņu mājas, kamēr viņi ir šķirti no ģimenes, bērni atgriezās tikai nedēļas nogalēs.

Revidenti vērš uzmanību, ka 2017./2018.mācību gadā internātos, skolu dienesta viesnīcās vai bērnudārzu diennakts grupās ir dzīvojuši 21% no bērnumos, 11% no aizbildņu ģimenēs un 12% no audžuģimenēs ievietotajiem bērniem.

Lai gan bērnuma vadītājam kā bērna aizbildnim ir pienākums rūpēties arī par bērna mantu, tomēr vismaz divos gadījumos nebija nodrošināts, lai bērni, kuri atzīti par cietušajiem kriminālnozieģumā, saņemtu valsts kompensāciju par noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto morālo aizskārumu un fiziskajām ciešanām. Bērnuma vadītāji arī nav nodrošinājuši, ka tiek piemērota normatīvajos aktos nostiprinātā iespēja bērnam par izdarīto administratīvo pārkāpumu noteikt audzinoša rakstura piespiedu līdzekli (piemēram, brīdinājums, sabiedriskais darbs), nevis naudas sodu, tā neaizstāvot bērna mantiskās intereses u.c.

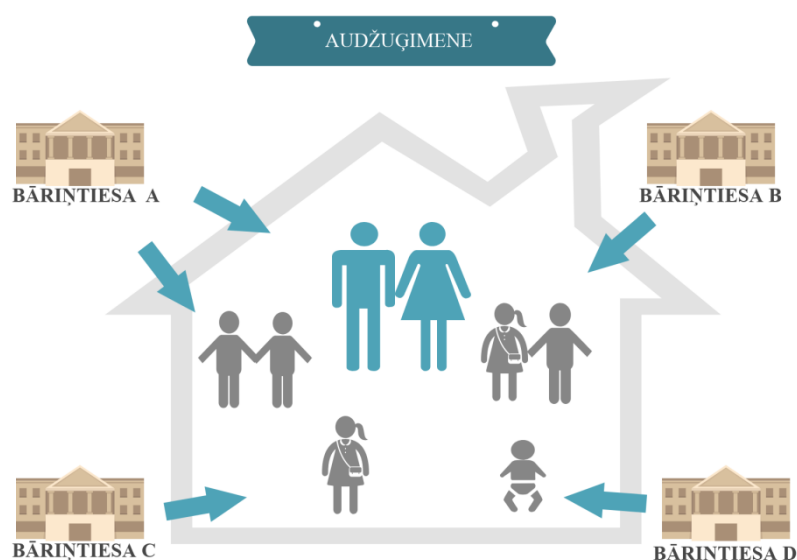
Tomēr visbūtiskākie bērna tiesību un interešu pārkāpuma riski konstatēti bērnumā “Mākoņkalns”, kurā bērniem netika nodrošināta ne atbilstoša izglītības ieguve, ne tiem nepieciešamie pakalpojumi, ne iespēja pilnvērtīgi un saturīgi pavadīt brīvo laiku (piemēram, sporta zāle, atpūtas telpa un mācību klase revidentu apmeklējuma laikā bija slēgtas), kā arī tika ierobežota to saskarsme ar ģimeni un citiem tuviniekiem.

Revidenti uzsver, ka visas minētās nepilnības, veicot ikgadējās pārbaudes, bija jākonstatē bāriņtiesām, ja tās pārbaudes veiktu pēc būtības, izvērtējot ne tikai bērna dzīves apstākļus, bet arī pārējos atbilstošai bērna aprūpei tik nozīmīgos jautājumus – vai un kā tiek ievērotas bērna tiesības uz veselības aprūpi, izglītību, fizisko un emocionālo attīstību, brīvā laika pavadīšanu, mantiskās intereses, kā arī saskarsmi ar vecākiem un citiem tuviniekiem u.c.

Ārpusģimenes aprūpes mērķis ir radīt bērnam aizsargātības sajūtu, nodrošināt apstākļus viņa attīstībai un labklājībai, kā arī atbalstīt bērna centienus būt patstāvīgam.

Tāpēc bāriņtiesai kā atbildīgajai institūcijai par bērna personisko un mantisko interešu un tiesību aizsardzību¹¹¹ pēc bērna ievietošanas ārpusģimenes aprūpē ir noteikts pienākums ne retāk kā reizi gadā pārbaudīt bērna aprūpi un viņa tiesību un interešu ievērošanu pie aizbildņa¹¹², audžuģimenē¹¹³ un bērnunamā¹¹⁴, veicot atsevišķas pārbaudes gan par bērnu, gan par audžuģimeni.

Pārbaudi par bērnu veic bāriņtiesa, kas pieņēmusi lēmumu par bērna ievietošanu ārpusģimenes aprūpē. Bet pārbaudi par audžuģimenes atbilstību piešķirtajam statusam veic tā bāriņtiesa, kas to piešķirusi. Tas nozīmē: ja bērna un audžuģimenes dzīvesvietas pašvaldības atšķiras vai arī vienā audžuģimenē dzīvo bērni no vairākām pašvaldībām, tad to pārbaudes nodrošina vairākas bāriņtiesas.

Lai pārlicinātos, vai bāriņtiesu veiktās darbības ir pietiekamas un nodrošina, ka ārpusģimenes aprūpes laikā tiek nodrošinātas bērna labākās intereses, revīzijā tika izvērtēta bāriņtiesu lietās esošā informācija par bāriņtiesu veikto uzraudzību pār bērna aprūpi pie aizbildņa un/vai audžuģimenē, savukārt par bērniem nodrošināto aprūpi bērnunamos pārbaudes tika veiktas arī bērnunamos klātienē.

Vai bāriņtiesu veiktā uzraudzība pār bērna aprūpi pie aizbildņa, audžuģimenē un bērnunamā, nodrošina, ka ārpusģimenes aprūpes laikā tiek ievērotas bērna intereses?

Attiecībā uz bērna interešu uzraudzību normatīvajos aktos¹¹⁵ bāriņtiesai atkarībā no ārpusģimenes aprūpes veida ir noteikti šādi pienākumi:

Aprūpe pie aizbildņa	Aprūpe audžuģimenē	Aprūpe bērnunamā
<ul style="list-style-type: none"> - ne retāk kā reizi gadā pārbaudīt aizbilstamā dzīves apstākļus pie aizbildņa un aizbildņa iesniegto norēķinu, kas ietver informāciju par bērna mantu un tās izmaiņām¹¹⁶ - uzraudzīt, vai aizbildnis gādā par aizbilstamā bērna audzināšanu ar tādu pašu rūpību, ar kādu apzinīgi vecāki gādātu par sava bērna audzināšanu - uzraudzīt, lai aizbildnis nerīkojas ar bērnam piederošo mantu bez bāriņtiesas atļaujas (ja tāda nepieciešama), un pārbaudīt, vai manta tiek pārvaldīta atbilstoši bērna interesēm un normatīvo aktu prasībām 	<ul style="list-style-type: none"> - ne retāk kā reizi gadā pārbaudīt dzīves apstākļus un izvērtēt audžuģimenē ievietotā bērna aprūpi un viņa tiesību ievērošanu - vismaz reizi pusgadā pārlicināties par bērna psihofizioloģisko attīstību, izvērtējot audžuģimenes sagatavoto pārskatu¹¹⁷ - pēc nepieciešamības pieprasīt informāciju par bērna un vecāku saskarsmi, vecāku garīgo un materiālo atbalstu bērna audzināšanā <p><i>* atšķirībā no pārējiem diviem aprūpes veidiem, bāriņtiesa turpina pārstāvēt audžuģimenē esošā bērna mantiskās intereses un tiesības¹¹⁸</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - ne retāk kā reizi gadā pārbaudīt bērnunamā ievietota bērna aprūpi - ja bērna mantas pārvaldībai nav iecelts sevišķs aizbildnis, no bērnunama vadītāja pieprasīt norēķinu, kas ietver informāciju par bērna mantu un tās izmaiņām¹¹⁹

Revīzijā ir konstatēts, ka bāriņtiesas ikgadējo pārbaudīšanu dokumentēšanai izmanto VBTAI izstrādāto veidlapu “Dzīves apstākļu pārbaudes akts”¹²⁰, kurā nav ietvertas norādes, kādi tieši apstākļi bāriņtiesai pārbaudes laikā būtu jāvērtē. Veidlapā ir tikai norādīts, ka ir jādokumentē pārbaudes laikā konstatētais, tajā skaitā jānoskaidro bērna viedoklis, kā arī ir jāizdara secinājumi un jāsniedz ieteikumi turpmākai bērna aprūpei.

Tas nozīmē, ka bāriņtiesas pārbaudēs vērtējamo jautājumu apjomu var noteikt pēc saviem ieskatiem.

Revīzijā, iepazīstoties ar bāriņtiesu lietās esošajiem pārbaudes aktiem, tajā skaitā aizbildņu/audžuģimeņu un bērnunamu iesniegtajiem pārskatiem, kas tiem ir jāgatavo un regulāri jāiesniedz bāriņtiesai, ir konstatēts turpmāk minētais:

- ✓ lai gan bāriņtiesai ir pienākums pārlicināties par bērna personisko un mantisko interešu ievērošanu un tai ir piešķirtas visplašākās pilnvaras šīs informācijas iegūšanai, vairumā gadījumu **bāriņtiesas apseko tikai bērna sadzīves apstākļus** – vai ir tīrs, vai bērnam ir gulta, skapis, vai ir ēdiens u.c., bet nevērtē šādus bērna aprūpei un attīstībai tik svarīgos jautājumus:
 - vai un kā tiek nodrošināta/veicināta saskarsme ar vecākiem un ar brāļiem un māsām, kādu ietekmi tā atstāj uz bērnu;
 - vai un kā tiek nodrošināta bērna veselības aprūpe, ievērotas ārstu rekomendācijas, piemēram, par briļļu nepieciešamību u.c. Bet attiecībā uz bērnunama bērniem arī, vai un kādi speciālisti ir pieejami bērnunamā, piemēram, sociālais darbinieks, psihologs u.c. speciālisti – kāds ir viņu darba laiks, vai tas saskan ar bērnu dienas režīmu;
 - kurā izglītības iestādē bērns mācās, vai pamatoti bērns mācās internātskolā un dzīvo internātā;

- vai un kāda interešu izglītība un brīvā laika aktivitātes bērnam tiek nodrošinātas u.c.

Piemēram, bāriņtiesa, veicot pārbaudi par bērna aprūpi bērnunamā, aktā ir norādījusi – bērns dzīvo otrajā stāvā kopā ar bērnu X, istaba liela. Pārbaudes aktā secināts, ka sadzīves apstākļi ir atbilstoši. Lai gan lietā bija informācija, ka gandrīz divus gadus bērnam ir uzvedības problēmas, pārbaudes laikā nav noskaidroti bērna uzvedības cēloņi, sniegtas rekomendācijas un sadarbībā ar bērnunamu organizēts bērnam nepieciešamais atbalsts;

- ✓ lai gan pārbaudes akts paredz noskaidrot arī bērna viedokli, vairākos gadījumos **bāriņtiesas nebija tikušās ar bērnu un noskaidrojušas viņa viedokli, jo pārbaudes laikā bērns atradies izglītības iestādē vai citur;**
- ✓ informācijas iegūšanai par bērnu bāriņtiesa var izmantot audžuģimenes reizi pusgadā sagatavoto pārskatu par bērna psihofizioloģisko attīstību, kurā iekļauta plaša ar bērna aprūpi un attīstību saistītā informācija (piemēram, bērna izglītība, saskarsmes grūtības, bērna uzvedība, problēmas, veselības stāvoklis, brīvā laika pavadīšana u.c.). Tomēr daudzās lietās **nebija** atrodama **informācija, ka bāriņtiesas šos pārskatus izmanto** turpmākā darbā, tajā skaitā, lai **ģimenes apsekošanā** pārliecinātos par sniegto informāciju un/vai to precizētu;
- ✓ vismaz trīs gadījumos bāriņtiesa informāciju par bērnu bija ieguvusi arī no citām institūcijām, piemēram, no bērna izglītības iestādes, tomēr saņemto informāciju nebija izmantojusi turpmākā darbā, lai to izvērtētu pēc būtības.

Piemēram, bāriņtiesa bija prasījusi viedokli skolai par audžuģimenē ievietota bērna attīstību un audžuvecāku sadarbību ar skolu. Skola divus gadus pēc kārtas atbildēja, ka bērna uzvedība ir pasliktinājusies, draud nesekmība, ļoti trūkst tuvas piesaistes personas, ka bērns dzīvo internātā un ka skolas vērtējumā ar savu slikto uzvedību grib sev pievērst uzmanību. Lietā nebija atrodama informācija, ka bāriņtiesa būtu reaģējusi uz šiem skolas vēstulē norādītajiem apstākļiem, lai pārbaudītu faktus un lemtu, vai audžuģimene nodrošina bērna vajadzības un ir bērnam piemērota.

Citā gadījumā jau 2012.gadā audžuģimenes faktiskās dzīvesvietas bāriņtiesa A ziņoja audžuģimenes deklarētās dzīvesvietas bāriņtiesai B par būtiskiem riskiem audžuģimenē (ģimenē dzīvo astoņi bērni, audžumātei trūkt motivācijas, nav piemērotu sadzīves apstākļu, slikti raksturojumi no skolas par audžumātes sadarbības trūkumu u.c.) un aicināja bāriņtiesu B veikt pārbaudi. Reaģējot uz šo aicinājumu, bāriņtiesa B tikai pārbaudīja ģimenes sadzīves apstākļus (vai bērniem ir gultas, rakstāmgaldi, vannas istaba u.c.), nepārbaudot informāciju par pārējiem riskiem. 2015.gadā, reaģējot uz skolas sniegto informāciju, un 2017.gadā – uz audžuģimenē ievietoto bērnu sūdzībām (bērni informējuši par ģimenē notiekošo emocionālu un fizisko vardarbību, daži bērni dzīvo internātā un mājas brauc tikai divas reizes mēnesī, nav apģērba, nekopti, fiziska vardarbība, fiksēšana u.c.), šajā lietā iesaistījās VBTAI, lūdzot bāriņtiesu audžuģimeni izvērtēt. Tomēr bāriņtiesa atkal tikai formāli noskaidroja sadzīves apstākļus. Rezultātā bērns no audžuģimenes tika izņemts tikai 2018.gadā, jau konstatējot būtiskus pārkāpumus šī bērna aprūpē – dzīvojis antisanitāros apstākļos, ticis ieslēgts, nebija pienācīgas pieejas labierīcībām, nebija apgaismojuma, bijusi fiziska vardarbība un nebija nodrošināta pietiekama uzmanība.

Revīzijā tika konstatēti arī vairāki labās prakses piemēri, kad bāriņtiesa, pamatojoties uz informāciju, kas iegūta no audžuvecākiem, ir iesaistījusi bērna aprūpes un interešu nodrošināšanā:

Vienā gadījumā neilgi pēc bērna ievietošanas audžuģimenē bāriņtiesas sarunā ar audžuģimeni tika konstatēta bērna vecumam neatbilstoša uzvedība, kas liecināja, ka bērns var būt cietis no vardarbības savā ģimenē, tāpēc tūlīt bērnam tika nodrošināta psiholoģiskā izpēte un sniegta nepieciešamais atbalsts.

Citā gadījumā pēc informācijas saņemšanas no audžuģimenes par bērna klaiņošanu bāriņtiesa devās pārbaudīt bērna aprūpi audžuģimenē un sarunā ar audžuģimeni noskaidroja bērna problēmas un vajadzības un organizēja psiholoģiskā atbalsta sniegšanu gan bērnam, gan audžuģimenei.

Lai gan ikgadējā bērna sadzīves apstākļu noskaidrošana, kas pašlaik ir bāriņtiesu galvenais pārbaudes mērķis, ir būtiska, revidentu vērtējamā to nav lietderīgi regulāri veikt valsts un pašvaldību bērnunamos, jo Ministru kabineta noteikumos¹²¹ ir detalizēti noteiktas prasības bērnunamu telpām, iekārtojumam un aprīkojumam u.c. Piemēram, guļamtelpas platībai ir jābūt vismaz 4 m² uz vienu bērnu, nepieciešamās mēbeles ir skapis apģērbam, veļai un personīgajām mantām, gulta utt.

Turklāt attiecībā uz bērnunamiem šo prasību izpildi kontrolē arī Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departaments, kas pārbauda bērnunamu kā sociālo pakalpojumu sniedzēju atbilstību Ministru kabineta noteikumiem¹²².

Tāpēc bāriņtiesām, veicot pārbaudes par bērnu aprūpi bērnunamos, savi resursi būtu jātērē pārējo bērna attīstībai tik svarīgo jautājumu detalizētai noskaidrošanai.

Vai bērnunamos tiek nodrošināta pilnvērtīga bērna sociālā rehabilitācija, fiziskā un intelektuālā attīstība?

Tā kā bērnunams ir visregulētākais, bet bērna interesēm visneatbilstošākais ārpusģimenes aprūpes veids, lai pārliecinātos par bērnunamu piedāvāto pakalpojuma saturu, revidenti apmeklēja vienpadsmit bērnunamus – Daugavpils novada Naujenes bērnunamu, Dobeles novada bērnunamu “Lejasstrazdi”¹²³, Krāslavas novada bērnunamu “Mūsmājas”, Kokneses novada bērnunamu “Dzeguzīte”, Liepājas pilsētas bērnunamu, Madonas novada bērnunamu “Ozoli”, Ogres novada bērnunamu “Laubere”¹²⁴, Rīgas pilsētas Bērnu un jauniešu centru (turpmāk – Rīgas pilsētas bērnunams), Talsu novada Strazdes bērnunamu, Tukuma novada Irlavas bērnunamu, kā arī bērnunamu “Mākoņkalns”.

Bērnunamā nodrošināmā pakalpojuma saturs un tā sniegšanas kārtība ir regulēta ar Ministru kabineta noteikumiem¹²⁵, kas paredz šādu darbību veikšanu:

- ✓ pēc bērna nonākšanas bērnunamā iestāde veic sākotnējo bērna sociālās situācijas novērtēšanu, nosaka sociālās problēmas un izstrādā individuālo sociālās rehabilitācijas plānu.

Sociālās rehabilitācijas plāna mērķis ir noteikt bērnam nepieciešamo atbalstu tā adaptācijai jaunajā vidē, kā arī pakalpojumus, kas ir nepieciešami, lai mazinātu bērnam iepriekšējās dzīves pieredzes radītās traumas un to sekas, lai tās neietekmētu bērna turpmāko attīstību (piemēram, bērnam nepieciešamais psiholoģiskais atbalsts, logopēds, fizioterapeits, sociālais pedagogs, medicīnas pakalpojumi u.c.). Plānā tiek definētas konkrētas darbības un to izpildes termiņi;

- ✓ pēc plāna izstrādes bērnam vienotības ar bērnu (ja bērna vecums un briedums ir atbilstošs) par veicamajiem pasākumiem un nodrošina plānā ietvertu atbalsta pasākumu izpildi, dokumentējot pakalpojumu sniegšanas procesu (piemēram, apmeklējumu un darbību reģistrācija, sarunu protokoli, informācija par veicamajiem uzdevumiem un darbībām);
- ✓ situācijas izmaiņas un sasniegtos rezultātus novērtē ne retāk kā reizi 12 mēnešos, nosakot veicamās darbības nākamajam periodam¹²⁶.

Revīzijā četri bērnam no kopā izlasē iekļautajām 64 bērnu lietām revidenti nevarēja uzrādīt vismaz 13 bērnu individuālās sociālās rehabilitācijas plānus.

Tāpēc, lai novērtētu bērnam sniegto atbalstu, revidenti iepazīs arī ar pārējo bērnu lietās esošo informāciju un citiem bērnam pieejamiem dokumentiem, kuros tiek uzskaitītas ikdienas aktivitātes, piemēram, ar žurnāliem vai darba lapām par bērna dienas gaitām vai nedēļas/mēneša apkopojumiem, kuros tiek dokumentēti bērna “labie darbi un neveiksmes”, informāciju uz ziņojuma dēļiem, tajā skaitā par bērnam dienas režīmu, plānotajiem pasākumiem, speciālistu pieņemšanas laikiem u.c.

Izvērtējot pieejamo informāciju, ir konstatēts:

- ✓ ne visos gadījumos bērnam vajadzību noteikšanai un rehabilitācijas plāna izstrādei bija ieguvusi informāciju par bērna iepriekšējo dzīvi, tajā skaitā to informāciju, kas bija šo pašu bērnu bāriņtiesu un sociālo dienestu lietās (piemēram, ka bērns kā cietušais ir iesaistīts kriminālprocesā u.c.).

Parasti detalizētāka informācija bija tikai par tiem bērniem, kuriem iepriekš sociālā rehabilitācija bija sniegta krīzes centros, no kuriem bērnam bija saņemts pārskatu par sniegtās rehabilitācijas aprakstu, rezultātiem un ieteikumiem turpmākam darbam. Tomēr arī šis atbalsts ne vienmēr bija iekļauts bērnam sagatavotajā sociālās rehabilitācijas plānā.

Piemēram, bērns pirms ievietošanas bērnam sociālās rehabilitācijas pakalpojumu saņēma krīzes centrā, kas rehabilitācijas noslēguma pārskatā norādīja uz iespējamu psihisku saslimšanu. Tomēr bērnam sagatavotajā sociālās rehabilitācijas plānā nebija ietvertas konsultācijas pie speciālista iespējamo veselības problēmu diagnosticēšanai.

- ✓ sociālās rehabilitācijas plānos ietvertie uzdevumi galvenokārt bija saistīti tikai ar ikdienā veicamām darbībām, piemēram, apmeklēt skolu, kārtot istabu, sekot personīgajai higiēnai u.c., kas atkārtos vairākus periodus pēc kārtas.

Piemēram, bērna lietā bija ievietots deinstitucionalizācijas ietvaros izstrādātais bērna rehabilitācijas plāns, kurā norādīts, ka bērnam nepieciešama runas korekcija, baseina apmeklējumi, nefrologa konsultācija, pasākumi neirozes mazināšanai u.c. Tomēr bērnam izstrādātajā rehabilitācijas plānā, pamatojoties uz kuru ikdienā tiek īstenots bērnam nepieciešamais atbalsts, šādi pakalpojumi nebija ietverti. Tajā bija paredzēti tikai ikdienā veicamie uzdevumi – mācīties, saturīgi pavadīt brīvo laiku un uzturēt attiecības ar bioloģisko ģimeni. Arī no pārējās lietā esošās informācijas revidenti neguva apliecinājumu, ka bērnam šāds atbalsts tiek nodrošināts, lai gan, piemēram, baseins atrodas apmēram 20 minūšu braucienā no bērnam;

- ✓ daudzos gadījumos plānos nebija aizpildītas arī izpildes novērtējumu sadaļas, kas liecina, ka plāns netiek izmantots, organizējot bērna ikdienu un nodrošinot bērnam nepieciešamo atbalstu.

Lai gan revidenti piekrīt, ka, ņemot vērā šo bērnu iepriekšējo dzīves pieredzi, ir jāiegūst un jānostiprina arī ikdienas prasmes, tomēr rehabilitācijai ir jāaptver daudz plašāks pakalpojumu klāsts, kas ietver arī dažādu speciālistu iesaisti.

Revīzijā, apkopojot informāciju par bērnumamos pieejamajiem speciālistiem, ir konstatēts, ka gandrīz visos bērnumamos ir pieejams ne tikai obligāti nodrošināmais personāls – sociālais darbinieks, sociālais audzinātājs un/vai sociālais rehabilitētājs –, bet arī citi speciālisti – psihologs, logopēds u.c. Tomēr atšķirās kārtība, kā tiek organizēts šo speciālistu darbs ar bērnu.

Piemēram, Liepājas bērnumamā psihologs ir bērnumama darbinieks, kas ir pieejams vairākas reizes nedēļā noteiktā laikā pēcpusdienās un vakaros. Bērnam ir iespēja to apmeklēt gan pēc iepriekš izstrādāta grafika, gan pēc nepieciešamības psihologa “brīvajā” pieņemšanas laikā. Par psihologa pieejamību un to darbu revidenti varēja pārliecināties gan no bērnu lietām, gan novērojot, kā bērni dodas uz konsultāciju.

Tomēr vismaz divos bērnumamos, lai gan attiecīgais speciālists bija bērnumama darbinieks, revidenti nevarēja pārliecināties par tā pieejamību un veikto darbu ar bērnu:

Piemēram, Ogres novada bērnumamā “Laubere” (likvidēts no 2018.gada septembra) saskaņā ar bērnumama štatu sarakstu uz 0,5 slodzi bija nodarbināts psihologs. Tomēr saskaņā ar iestādes vadītājas sniegto informāciju bērni psihologa konsultāciju faktiski varēja saņemt tikai divas dienas mēnesī, kad psihologs ieradās bērnumamā. Vadītāja paskaidroja, ka šāda darba organizācija pārņemta no iepriekšējās vadītājas un to nav iespējams mainīt, lai gan norādīja, ka bērnumamā daudziem bērniem ir būtiskas uzvedības problēmas.

Bērnumamos dzīvojošajiem bērniem ir nepieciešami arī ārējo speciālistu – logopēda, narkologa, psihoterapeita u.c. – pakalpojumi, kurus lielākoties iespējams saņemt tikai ārpus bērnumama – ārstniecības iestādēs, ārstu praksēs u.c.

Lai gan šādi pakalpojumi salīdzinoši reti bija iekļauti bērnu sociālās rehabilitācijas plānos, tomēr daudzos bērnumamos no bērnu lietās esošas informācijas bija iespējams pārliecināties, ka bērniem tie tiek nodrošināti, piemēram, Liepājas pilsētas bērnumama, Madonas novada bērnumama “Ozoli”, Kokneses novada bērnumamā “Dzeguzīte” un Rīgas pilsētas bērnumama bērnu lietās bija informācija, ka bērni apmeklējuši psihoterapeitu, narkologu, logopēdu u.c.

Savukārt no pārbaudītajām 64 bērnu lietām vismaz četrās lietās bērniem bija ieteikti dažādu speciālistu pakalpojumi (piemēram, psihiatra, narkologa, neirologa konsultācijas), tomēr no lietās esošās informācijas revidenti neguva apstiprinājumu par šo speciālistu apmeklējumu.

Turklāt vismaz vienā gadījumā tā vietā, lai bērnam ar garīgās veselības traucējumiem un atkarību problēmām nodrošinātu regulāras psihologa, psihiatra un/vai atkarību speciālista konsultācijas, bērnumams problēmas risināja, veicinot bērna administratīvo sodīšanu, t.i., izsaucot uz bērnumamu policiju, lai tā sastāda administratīvā pārkāpuma protokolu.

Lai gan intervijās bērnumama vadītāji skaidroja, ka iespēju robežās tiek nodrošināti visi bērniem nepieciešamie pakalpojumi, tomēr ne vienmēr tos ir iespējams nodrošināt speciālistu trūkuma un to pieejamības dēļ. Piemēram, valstī akūti trūkst bērnu psihiatru un atkarību speciālistu, kas strādā ar bērniem.

Veicot pārbaudes bērnnunamos, ir konstatēti arī vismaz četri gadījumi, kad bērnnunami nav spējuši tikt galā ar pusaudžu uzvedības problēmām, tāpēc bērni ir pārvietoti uz citu bērnnunamu – “Mākoņkalns”, kas atbilstoši tā sniegtajai informācijai ir “specializējies” darbam ar problemātiskiem jauniešiem:

- ✓ divos gadījumos Tukuma novada Irlavas bērnnunams nosūtīja vēstuli bāriņtiesai par trīs bērnu uzvedības problēmām un ierosināja mainīt bērnnunamu;
- ✓ divos gadījumos Krāslavas novada bērnnunams “Mūsmājas” un Daugavpils novada Naujenes bērnnunams pēc savas iniciatīvas pārvietoja bērnus uz bērnnunamu “Mākoņkalns”, noslēdzot līgumu uz nenoteiktu laiku – “līdz bērns iziet uzvedības korekcijas programmu”. Viens no bērniem bērnnunamā “Mākoņkalns” nodzīvoja gandrīz trīs gadus līdz pilngadības sasniegšanai.

Saskaņā ar jomas profesionāļu revidentiem sniegto skaidrojumu ārpusģimenes aprūpē nonākušam bērnam uzvedības problēmas lielākoties ir emociju izpausmes, kad ģimenes problēmu, šķiršanas no ģimenes un izraušanas no ierastās vides, ievietošanas bērnnunamā (svešā vidē), izglītības iestādes maiņas u.c. iemeslu dēļ bērnam ir uzkrājusies emocionāla trauksme, bet viņam nav nodrošināts pilnvērtīgs psiholoģiskais atbalsts.

Tomēr šajos gadījumos ne bāriņtiesas, ne bērnnunami, kas paši netika galā ar bērnu uzvedības problēmām, pirms bērnu pārvietošanas nebija noskaidrojuši, vai bērnnunamā “Mākoņkalns” būs pieejams viss bērnam nepieciešamais atbalsts un pakalpojumi uzvedības problēmu risināšanai, vien paļāvušies uz Labklājības ministrijas uzturētā Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistra informāciju, ka bērnnunams “Mākoņkalns” nodrošina pakalpojumus bērniem ar uzvedības problēmām.

Lai pārliecinātos par bērnnunama “Mākoņkalns” sniegto pakalpojuma saturu, revidenti 05.11.2018. apmeklēja šo bērnnunamu.

Saskaņā ar bērnnunama sniegto skaidrojumu tajā tiek īstenota uzvedības korekcijas programma, kas paredz motivēt bērnus, par atbilstošu uzvedību un izpildītiem uzdevumiem piešķirot “+” punktus, bet par pārkāpumiem – “-” punktus. Minētā programma ir apstiprināta tikai ar bērnnunama iekšējo normatīvo aktu. Tā nav saskaņota ne ar Labklājības ministriju, ne ar VBTAI, ne ar kādu citu kompetentu institūciju vai speciālistiem.

Bērni,
ar kuru uzvedības
problēmām
netika galā
citi bērnnunami,
tika nosūtīti uz
bērnnunamu
“Mākoņkalns”

Neviens nepārliecinājās,
vai bērnnunamā
“Mākoņkalns”
būs pieejams
profesionāls atbalsts
bērnu
uzvedības problēmu
risināšanai

Bērnu nama vadītāja paskaidroja, ka uzvedības korekcijas programmas īstenošanai bērnu namā bez aprūpes personāla ir pieejams tikai sociālais darbinieks un psihologs, kuru konsultācijas ir paredzētas divas reizes nedēļā noteiktā laikā pēcpusdienās. Tomēr pārskatus par speciālistu darbu (kad un kuriem bērniem sniegtas konsultācijas) revidentiem uzrādīt nevarēja.

Tā kā revidenti arī no bērnu lietām neguva apliecinājumu, vai un kurš speciālists un ar kuriem bērniem ir strādājis, lai risinātu viņu uzvedības problēmas, revidenti 22.11.2018. par konstatēto informēja Tiesībsarga biroju, bet 10.12.2018. – Labklājības ministrijas vadību, aicinot pārbaudīt bērnu nama “Mākoņkalns” piedāvāto pakalpojumu saturu, kā arī citus revidentu konstatētos riskus bērnu namā dzīvojošo bērnu tiesību neievērošanā, kas ir norādīti turpmāk ziņojumā.

Reaģējot uz revidentu sniegto informāciju, Labklājības ministrija sadarbībā ar VBTAI un Tiesībsarga biroju 18.12.2018. uzsāka komplekso pārbaudi visās SIA “Bērnu Oāze” struktūrvienībās.

23.01.2019. bērnu nams “Mākoņkalns” ir izslēgts no Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistra, jo neatbilst normatīvajos aktos¹²⁷ noteiktajām prasībām sociālo pakalpojumu sniedzējiem.

Revidenti konstatēja,
ka bērnu namā
“Mākoņkalns”
bērniem
netiek nodrošināts
nepieciešamais atbalsts
uzvedības problēmu
risināšanai

Revidenti vērs uzmanību, ka arī bāriņtiesas, kuras bija lēmušas par bērnu aprūpi tieši šajā bērnu namā, ikgadējās pārbaudēs bērnu namā “Mākoņkalns” nebija pārliecinājušās par sniegtā pakalpojuma saturu, vien konstatējušas, ka sadzīves apstākļi bērnu namā ir atbilstoši.

Vērtējot, vai bērnu namos tiek ievērotas pārējās bērna attīstībai tik svarīgās intereses, par ko savās pārbaudēs būtu jāpārliecinās arī bāriņtiesām, revīzijā ir konstatēts turpmāk minētais.

Tā kā katram bērnam ir tiesības uz ģimeni¹²⁸, bērnu namam ir pienākums veicināt bērnu namā ievietota bērna saskarsmi un tiešu kontaktu uzturēšanu ar ģimeni (vai citiem tuviniekiem) un ģimenes atkalapvienošanos¹²⁹.

Revīzijā, iepazīstoties ar bērnu lietās esošo informāciju, ir konstatēts, ka tajās bija norādīta informācija par bērnu saskarsmi ar vecākiem vai citiem tuviniekiem.

Saskaņā ar bērnu namu vadītāju sniegto informāciju parasti bērnu namā regulāri viesojas tikai tie vecāki, kuri ir augsti motivēti atjaunot bērna aizgādības tiesības. Šādos gadījumos aizgādības tiesības vecākiem tiek arī atjaunotas.

Pārējos gadījumos bērni kontaktus ar vecākiem uztur attālināti – sazinoties pa telefonu vai sociālajos tīklos (lielākie bērni).

Tāpēc ir svarīgi, lai bērnam šie saziņas līdzekļi būtu pieejami.

Tomēr bērnam “Mākoņkalns” tika konstatēts, ka tiek ierobežota bērnu saziņa ar vecākiem un citiem tuviniekiem.

Lai, ierodoties bērnam, bērns varētu iesaistīties uzvedības korekcijas programmā, bērnam ir pienākums nodot savu mobilo telefonu.

Saskaņā ar programmas noteikumiem tiesības lietot savu telefonu bērns iegūst jau pie +1 punkta. Tomēr praksē pozitīvu punktu skaitu bērnam ir grūti iegūt, jo bērni bērnam ievietoti tieši uzvedības problēmu dēļ, ar kurām nav tikuši galā citi bērni.

Tāpēc vismaz sākotnējo emociju izpausmju un protestu sekas ir negatīvs punktu skaits, jo, piemēram, par iziešanu no bērnam bez atļaujas tiek noteikti līdz -75 punktiem, par izaicinošu uzvedību (provokācijas, kaitināšana) – līdz -50 punktiem, par dienas režīma neievērošanu – līdz -15 punktiem, par apsūkšanos/lamāšanos – līdz -30 punktiem, par nepaklausību/pienākumu nepildīšanu tiek noteikti līdz -35 punktiem. Savukārt par labu uzvedību, sekmēm un centību mācībās, savu pienākumu pildīšanu un higiēnas ievērošanu nedēļas garumā var iegūt apmēram +20 punktus.

Revidenti vērs uzmanību, ka VBTAI pārbaudes laikā 2018.septembrī konstatēja, ka vairākiem bērniem ir sakrāti pat -916 punkti.

Par minēto bērnu tiesību pārkāpuma risku revidenti 22.11.2018. informēja Tiesībsarga biroju, bet 10.12.2018. – Labklājības ministrijas vadību.

Bērnam
“Mākoņkalns”
ierobežoja
bērnu saziņu ar
vecākiem un citiem
tuviniekiem

Būtiska bērna dzīves sastāvdaļa ir tiesības uz izglītību, kas ietekmēs visu turpmāko bērna dzīvi¹³⁰.

Bērnam pienākums ir nodrošināt bērna vajadzībām un spējām (izglītības programmai) atbilstošas izglītības iegūšanu maksimāli tuvu bērna dzīvesvietai, interesēties par bērna sekmēm, sasniegumiem, problēmām, lai nepieciešamības gadījumā iesaistītos un līdzdarbotos to novēršanā, kā arī sniegt palīdzību mājas darbu sagatavošanā, jo pilnvērtīga izglītības iegūšana nav iespējama bez regulāras pieaugušo līdzdalības (palīdzēt, skaidrot, atbalstīt, pārrunāt).

Revīzijā apmeklētajos bērnam bērniem izglītības ieguve lielākoties tiek nodrošināta tuvējā izglītības iestādē. Bet gadījumos, ja skola neatrodas tuvumā, bērnam nodrošina transportu uz un no skolas katru dienu pat vairāk nekā 25 km (Irlava, Strazde, Rīga).

Tomēr revidenti konstatēja vismaz četrus gadījumus, kad izglītības nodrošināšana neatbilst bērna labākajām interesēm:

- ✓ vienā gadījumā bērnam izvēlētā izglītības iestāde neatbilst bērna spējām.

Bērns, kuram noteikta speciālā izglītības programma izglītojamiem ar garīgās veselības traucējumiem (programmas kods 21015711), ilgstoši mācījās izglītības iestādē, kurā minētā programma tika nodrošināta. Pēc bērna izteiktas vēlmes “jo viņš grib mācīties parastā skolā” bērnam bērnu pārcēla uz bērnam tuvējo vispārīglītojošo vidusskolu, kurā netiek realizēta bērnam nepieciešamā izglītības programma. No šīs skolas bērns tika atskaitīts “par neatbilstību izglītības programmai”. Pēc atskaitīšanas bērns turpina mācības vakarskolā, kas arī nerealizē viņam nepieciešamo pamatzglītības programmu;

- ✓ otrā gadījumā bērnuma trīs bērniem nav nodrošināta iespēja ik dienu atgriezties bērnumā, kas ārpusģimenes aprūpes laikā ir viņa mājas. Tāpēc bērni visu nedēļu dzīvo internātā:

Diviem 6 un 9 gadus veciem bērniem, kuriem ir nepieciešama speciāla izglītības programma izglītojamam ar valodas attīstības traucējumiem (speciālā pirmsskolas izglītības programma 01015511 un speciālās pamatizglītības programma 21015511), izglītības ieguve tiek nodrošināta 22 km attālumā esošajā internātskolā tajā pašā novadā. Tomēr bērniem nav nodrošināta iespēja ik dienu atgriezties bērnumā.

Citam bērnam nepieciešamā izglītības programma (izglītojamiem ar mācīšanās traucējumiem programmas kods 21015611) ir pieejama izglītības iestādē tikai 15 km attālumā no bērnuma, tomēr izglītības ieguve bērnam tiek nodrošināta 145 km attāļajā speciālajā internātpamatskolā.

Bērnuma vadītāja revidentiem pauda uzskatu, ka izglītības ieguve internātskolā un nakšņošana internātā ir bērna interesēs – tā tiek nodrošināta apmācību procesa nepārtrauktība, jo internātā ar bērniem pastāvīgi strādā pedagogi un citi speciālisti.

Saskaņā ar jomas profesionāļu sniegto viedokli internāti bērnam ir emocionāli traumējoši un tajos ir būtiski apdraudētas bērna privātās robežas, tāpēc bērna dzīvošana internātā neatbilst bērna tiesībām uz pilnvērtīgiem dzīves apstākļiem¹³¹, kas ietver arī tiesības uz pastāvīgu dzīvesvietu.

Revidenti vērs uzmanību, ka saskaņā ar Izglītības un zinātnes ministrijas uzturētās Valsts izglītības informācijas sistēmas datiem 2017./2018.mācību gadā internātos, skolu dienesta viesnīcās vai bērnudārzu diennakts grupās ir dzīvojuši 21% no bērnumos ievietotajiem bērniem, 11% no aizbildņu ģimenēs un 12% no audžuģimenes ievietotajiem bērniem.

Bērnumā “Mākoņkalns” tika konstatēts risks, ka bērniem izglītības ieguve vispār netiek nodrošināta.

Revidenti ieradās bērnumā pirmdienā 05.11.2018. un konstatēja, ka bērni atrodas savās istabās, nevis izglītības iestādē. Bērnuma darbiniece revidentiem paskaidroja, ka šiem bērniem ir noteikta mājmacība, norādot, ka detalizētāku informāciju var sniegt tikai direktore.

Bērnuma direktore tikšanās laikā 15.11.2018. paskaidroja, ka bērni, ierodoties bērnumā, nav gatavi mācīties. Tāpēc bērniem ir nepieciešama adaptācija un bērnumā īstenotās uzvedības korekcijas programmas ietvaros ir jāpanāk vēlāmā uzvedība – bērns tam jāsatvato. Mācības bērnumā “Mākoņkalns” notiekot tikai četras reizes nedēļā – no otrdienas līdz piektdienai. Piektdienās esot sporta diena. Direktore nevarēja izskaidrot, kā trīs mācību dienās iespējams nodrošināt visas pamatskolas vecāko klašu programmas apgūšanu (ņemot vērā mācību priekšmetu un stundu skaitu).

2017./2018.mācību gadā internātos dzīvojuši 21% bērnumos, 11% aizbildņu un 12% audžuģimenes ievietoto bērnu

Bērnumā “Mākoņkalns” bērniem netika nodrošināta izglītības ieguve

Revidenti vērs uzmanību, ka pārbaudes brīdī bērnnunamā uz vietas saskaņā ar vadības sniegto informāciju atradās tikai desmit no 28 bērniem, kuriem saskaņā ar reģistrācijas žurnālu bija jāatrodas bērnnunamā. Pārējie 16 bērni dzīvo viesģimenē¹³² citā pašvaldībā, divi bērni mācās Rīgā, tāpēc dzīvo Rīgā SIA “Bērnu Oāze” struktūrvienībā, kur tiek nodrošināts grupu dzīvokļa pakalpojums pieaugušām personām ar garīga rakstura traucējumiem.

Tā kā revidentiem nav tiesību noskaidrot bērnu viedokli, revidenti nevarēja pārbaudīt uz vietas esošo bērnu identitāti u.c.

Bērnnunama darbiniece revidentus informēja, ka iepriekšējā nedēļā bērnnunamā “Mākoņkalns” pārbaudi veikuši Tiesībsarga biroja darbinieki, bet dažus mēnešus iepriekš arī VBTAI.

Tāpēc, lai pārlicinātos par identificētajiem riskiem, revidenti sazinājās ar Tiesībsarga biroja darbiniekiem, kuri apstiprināja, ka arī viņu pārbaudes laikā (ceturtdienā) bērniem mācības nenotika. Tā kā Tiesībsarga biroja darbinieku pārbaudei bija cits mērķis, tie nebija veikuši darbības, lai noskaidrotu, kāpēc bērni neatrodas izglītības iestādē.

Savukārt VBTAI darbinieki informēja, ka to pārbaudes mērķis bija novērtēt personāla pietiekamību un bērnu mantisko interešu ievērošanu u.c. VBTAI bija noskaidrojuši, ka bērniem ir paredzēta māj mācība, bet bērnnunama “Mākoņkalns” vadība inspektoriem līgumus ar izglītības iestādi par māj mācības nodrošināšanu neuzrādīja, aizbildinoties ar personas datu aizsardzību.

Tā kā Tiesībsarga biroja darbinieku un VBTAI sniegtā informācija apstiprināja revidentu identificēto risku, ka bērnnunamā bērniem netiek nodrošināta izglītības ieguve, revidenti par šo un citiem bērnnunamā “Mākoņkalns” identificētajiem riskiem un neatbilstībām 22.11.2018. informēja Tiesībsarga biroju, bet 10.12.2018. – Labklājības ministrijas vadību.

Bez tiesībām uz savam vecumam un spējām atbilstošas izglītības ieguvi bērniem ir tiesības uz atpūtu un brīvo laiku¹³³. Bērnnunama pienākums ir radīt iespējas bērniem saturīgi pavadīt brīvo laiku, apmeklēt interešu izglītības pulciņus, apmeklēt kultūras un sporta nodarbības un pasākumus, iesaistīties sabiedriskajās aktivitātēs bērnnunamā un ārpus tā¹³⁴.

Revīzijas izlasē iekļautajos bērnnunamos konstatēts, ka kopumā bērniem tiek nodrošinātas tiesības uz brīvā laika pavadīšanu.

Ja bērnnunams atrodas pilsētā, bērniem ir plašas iespējas apmeklēt dažādus interešu izglītības pulciņus un sporta nodarbības ārpus bērnnunama, kā arī ārpus skolas, kurus bērni var apmeklēt patstāvīgi un izvēlēties/mainīt savām interesēm atbilstošas nodarbības. Savukārt bērnnunamos, kuri atrodas mazākās apdzīvotās vietās, bērnu interešu izglītības un sporta nodarbības parasti notiek skolās pēc mācību stundu beigām.

Arī bērnnunamu telpās lielākoties ir iespējams saturīgi pavadīt brīvo laiku – bērniem tiek piedāvātas hobiju nodarbības (rokdarbi, zīmēšana u.c.), tiek organizēti kopīgi pasākumi.

Saskaņā ar bērnnunamu vadītāju sniegto informāciju arī bērnnunama personāls aktīvi iesaistās bērnu interešu izglītības un brīvā laika aktivitāšu nodrošināšanā – tiek plānoti un organizēti kopīgie pasākumi ar pieaugušo līdzdalību (sporta spēles, bouldings, ūdens atrakciju parka apmeklējumi u.c.), bērnnunama personāls atbalsta audzēkņus sporta sacensībās, tiek uzklaustas bērnu vēlmes, plānojot aktivitātes, bērni tiek aktīvi iesaistīti sava brīvā laika organizēšanā. Par to revidenti daudzviet varēja pārliecināties gan no bērnu lietās un istabās esošajiem atzinības rakstiem, diplomiem u.c. apliecinājumiem par dalību aktivitātēs, gan no bērnnunamu telpās izvietotajiem attēliem un informācijas par dažādiem pasākumiem.

Tomēr dažos bērnumos konstatēts, ka brīvā laika pavadīšanas iespējas pašā bērnumā ir ierobežotas infrastruktūras dēļ, piemēram, fiziski un morāli novecojuši bērnu/sporta laukumi vai arī bērnuma tuvumā nav bērnam atbilstošu nodarbību un bērnuma atrašanās vietas dēļ ir apgrūtināti nokļūt uz nodarbībām (sabiedriskais transports uz nodarbību vietu kursē ļoti reti vai arī nav iespējams katru reizi pavadīt bērnu).

Būtisks risks, ka bērniem netiek nodrošināta saturīga un lietderīga brīvā laikā pavadīšana, tika konstatēts bērnumā “Mākoņkalns”, jo bērniem faktiski bija pieejams tikai televizors.

Sporta zāle, atpūtas telpa un mācību klase, kurā atradās dators un grāmatas, revidentu apmeklējuma laikā bija slēgtas.

Bērnuma vadītāja arī paskaidroja, ka bērniem uzvedības korekcijas programmas ietvaros nav atļauts doties ārpus bērnuma teritorijas, lai gan bērnuma teritorijā nav praktiski nekādas infrastruktūras aktīvai un saturīgai brīvā laika pavadīšanai.

Turklāt, ņemot vērā bērnumā īstenoto uzvedības korekcijas programmu, bērns izklaides pasākumos var piedalīties tikai tad, kad par labu uzvedību un citiem sasniegumiem bērns ir nopelnījis +30 punktus, bet datoru ar internetu var lietot, kad ir nopelnījis +50 punktus.

Jomas speciālisti norāda, ka īpaši svarīga saturīga un lietderīgā brīvā laika pavadīšana ir pusaudžiem ar uzvedības problēmām, noslieci uz klaiņošanu, bēgšanu un kaitīgiem ieradumiem, kādi saskaņā ar bērnuma “Mākoņkalns” vadības sniegto informāciju esot visi bērnumā dzīvojošie bērni.

Par minēto bērnu tiesību pārkāpuma risku revidenti 22.11.2018. informēja Tiesībsarga biroju, bet 10.12.2018. – Labklājības ministrijas vadību.

Organizējot bērna aprūpi, izglītības ieguvī, saturīgu un lietderīgu brīvā laika pavadīšanu, bērnumam ir pienākums ievērot arī bērna tiesības uz privāto dzīvi, personas neaizskaramību un brīvību¹³⁵. Tas nozīmē, ka bērnumā ir jānodrošina arī privātās telpas un privātās dzīves neaizskaramība.

Pārbaužu laikā izlasē iekļautajos 11 bērnumos astoņu bērnumu vadītāji revidentiem izrādīja bērnuma telpas, lai sniegtu pilnīgāku priekšstatu par bērniem nodrošinātajiem pakalpojumiem, sadzīvi, ikdienas aktivitātēm u.c. Tāpēc revidentiem vairākus ar bērnu tiesību ievērošanu saistītus jautājumus bija iespēja novērtēt ne tikai no dokumentiem.

Tomēr vienā bērnumā tika konstatēti riski bērnu privātās dzīves neaizskaramībai:

- ✓ apskatot bērnuma telpas, revidenti konstatēja, ka tualetes un dušas telpa nav slēdzama;

Revidenti vērs uzmanību, ka pārbaudes brīdī bērnumā dzīvoja seši bērni vecumā no 11 līdz 20 gadiem, no tiem divas meitenes (pusaudzes) un četri zēni (viens jau pilngadīgs).

Bērnumā
“Mākoņkalns”
bērniem
netika nodrošināta
saturīga un lietderīga
brīvā laikā
pavadīšana
– sporta zāle,
atpūtas telpa un
mācību klase
revidentu apmeklējuma
laikā bija slēgta

- ✓ pārbaudot bērnu lietas un intervējot bērnunama vadītāju, noskaidrots, ka bērnunamā arvien dzīvo abas vienā vardarbības (dzimumnoziegumā) epizodē iesaistītās personas – cietušais bērns un vardarbības veicējs (pilngadīgs). Bērnunama vadības izpratnē risinājums personas neaizskaramības nodrošināšanai ir šo bērnu izvietošana dzīvojamās istabās dažādos stāvos, tomēr abi ikdienā arvien ir spiesti satikties koplietošanas telpās (viesistabā, virtuvē u.c.) un bērnunama teritorijā.

Revidenti vērs uzmanību, ka par konkrēto situāciju ir zināms arī VBTAI.

Jebkuram bērnam ir tiesības uz īpašumu¹³⁶. Bērnunama vadītājam kā bērna aizbildnim, kurš būtībā aizvieto bērnam vecākus, katru gadu bāriņtiesā ir jāiesniedz norēķins par bērna mantas pārvaldību¹³⁷.

Par bērna mantu minētā pārskata kontekstā tiek uzskatīta bērna kustamā un nekustamā manta, kas pakļauta reģistrācijai (nekustamais īpašums, automašīnas u.c.), kā arī naudas līdzekļi, kas bērnam pienākas (uzkrātā apgādnieka zaudējuma pensija, mantoti naudas līdzekļi, maksājumi no vecākiem bērna uzturam u.c.).

Ārpusģimenes aprūpē esoši bērni nereti ir cietuši arī no dažādu veidu vardarbības (piemēram, tiem nodarīti smagi miesas bojājumi vai ir bijusi aizskarta to tikumība vai dzimumneaizskaramība), par ko ir uzsākti kriminālprocesi un kuru ietvaros bērni atzīti par cietušajiem.

Tāpēc viņiem saskaņā ar likumu “Par valsts kompensāciju cietušajiem”¹³⁸ ir tiesības saņemt kompensāciju par noziedzīga nodarījuma rezultātā radīto morālo aizskārumu un fiziskajām ciešanām, kuras apmērs ir atkarīgs no noziedzīgā nodarījuma smaguma un veida un tiek noteikts 50%, 70% vai 100% apmērā no piecām minimālajām mēnešalgām¹³⁹.

Lai kompensācija bērnam tiktu izmaksāta, bērnunama vadītājam ir jāiesniedz pieprasījums Juridiskās palīdzības administrācijā.

Tas nozīmē, ka norēķinā par bērna mantas pārvaldību būtu jābūt arī informācijai par saņemto valsts kompensāciju.

Revīzijā, pārbaudot bērnunamos dzīvojošo bērnu lietās esošos norēķinus par bērnu mantas pārvaldību, ir konstatēts, ka vismaz divos gadījumos, kad bērns bijis atzīts par cietušo kriminālprocesā un viņam bija tiesības uz kompensāciju, bērns to nav saņēmis, jo bērnunama vadītājs to nebija pieprasījis:

- ✓ viens bērns nav saņēmis valsts kompensāciju cietušajiem 1793 euro¹⁴⁰ apmērā. Saskaņā ar bērnunama vadītāja sniegto skaidrojumu 2010.gadā, kad notika kriminālprocess un kurā viņš pārstāvēja bērnu, “viņš vēl nezināja par valsts kompensācijas pieprasīšanas iespēju un arī kontrolējošās iestādes viņu par to nebija informējušas”. Savukārt bērna intereses uzraugošā bāriņtiesa revidentiem norādīja, ka neesot informēta, ka bērns atzīts par cietušo kriminālprocesā un nezina, kas bērnu šajā procesā pārstāvēja.

Revidenti vērs uzmanību, ka tieši tas, ka bērns cieta smagā noziegumā bija par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai bērna vecākiem un bērna ievietošanai bērnunamā. Turklāt bāriņtiesas lietā bija policijas vēstule bāriņtiesai par kriminālprocesa uzsākšanu, ar lūgumu noteikt bērnam pārstāvi;

Bērnunamu vadītāju nekompetences dēļ bērni nav saņēmuši valsts kompensācijas, kuras viņiem pienācās kā cietušajiem kriminālnoziegos, kopā 3123 euro

- ✓ viens bērns nav saņēmis valsts kompensāciju cietušajiem 1330 euro¹⁴¹ apmērā. Lai gan 2017.gadā krimināllietā par vardarbību (dzimumnoziegumu) pret bērnam ievietoto bērnu no citas bērnam dzīvojošās pilngadīgas personas bija stājies spēkā notiesājošs spriedums, bērnam vadība neuzskatīja par vajadzīgu pieprasīt valsts kompensāciju, kas bērnam pienākas, jo tās izpratnē “viss starp abiem noticis labprātīgi”.

Lai gan konkrētā krimināllietā bija uzsākta pēc VBTAI iniciatīvas un par to bija informēta arī bāriņtiesa, ne VBTAI, ne bāriņtiesa nepārliicinājās, vai cietušais bērns ir saņēmis valsts kompensāciju, kas bērnam pienākas.

Neviens no minētajiem gadījumiem bērnam vairs nav iespējas saņemt valsts kompensāciju, jo ir pagājis likumā¹⁴² noteiktais termiņš kompensācijas pieprasīšanai, t.i., viens gads no brīža, kad persona atzīta par cietušo vai ir uzzinājusi par faktiem, kas dod tiesības to darīt (no 2019.gada ir noteikts trīs gadu pieteikšanās termiņš).

Revidenti vērs uzmanību, ka valsts kompensācijas pieprasīšana attiecas arī uz aizbildņa vai audžuģimenē dzīvojošiem bērniem, ja viņi tiek atzīti par cietušiem kriminālprocesā.

Tāpēc bāriņtiesai kā atbildīgajai institūcijai bērnu interešu un tiesību aizsardzībā, veicot uzraudzību pār ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu mantas pārvaldību, ir jāpārliicinās, vai viņa likumiskais pārstāvis ir pieprasījis visus naudas līdzekļus, kas bērnam pienākas.

Ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem šādas valsts kompensācijas saņemšana var būt būtiska, arī ņemot vērā ierobežotos finanšu resursus viņu individuālo vajadzību apmierināšanai, kā arī bērniem nepieciešamo finansiālo atbalstu pēc pilngadības sasniegšanas.

Revīzijā ir konstatēts, ka bērna tiesības uz īpašumu netiek ievērotas arī gadījumos, kad par bērna izdarītu administratīvo pārkāpumu tiek piemēroti naudas sodi.

Bērnam esošie pusaudži nereti izdara dažādus administratīvos pārkāpumus, piemēram, smēķē, lieto alkoholu u.c. Administratīvā atbildība iestājas no 14 gadu vecuma, un par administratīvajiem pārkāpumiem ir paredzēti arī naudas sodi¹⁴³.

Atzīstot to kā neefektīvu soda veidu, kas nav vērsts uz bērna izdarītā pārkāpuma cēloņu novēršanu¹⁴⁴, jau no 01.06.2016. ir stājušies spēkā grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā¹⁴⁵, kas ierobežo naudas sodu piemērošanu nepilngadīgajiem, proti, par administratīvā pārkāpuma izdarīšanu primāri ir jāpiemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi (piemēram, brīdinājums, sabiedriskais darbs, uzvedības ierobežojumi). Savukārt naudas sodu var piemērot tikai gadījumā, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga.

Tomēr revīzijā ir konstatēts, ka bērnam dzīvojošajiem bērniem par izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem arvien tiek piemēroti naudas sodi. Turklāt Tukuma novada Irlavas bērnam vadība pat veicina šādu sodu uzlikšanu. Bērnam vadītājs revidentiem paskaidroja, ka, piemēram, ar bērnu smēķēšanu cīnās, izsaucot uz bērnam policiju, lai tā sastāda administratīvā pārkāpuma protokolu un uzliek bērnam naudas sodu.

Normatīvais regulējums¹⁴⁶ paredz: ja personai vecumā no 14 līdz 18 gadiem nav patstāvīgas izpeļņas, naudas sodu piedzen no vecākiem vai personām, kas viņus aizstāj.

Tomēr bērnuma vadītājam kā bērna likumiskajam pārstāvim nav noteikta atbildība maksāt sodus par bērnuma bērnu izdarītajiem pārkāpumiem.

Tāpēc, ja bērns tam piekrīt, naudas sodi tiek ieturēti no bērna “kabatas naudas”, kas viņam saskaņā ar likumu¹⁴⁷ pienākas no septiņu gadu vecuma 9,60 *euro* apmērā mēnesī. Savukārt, ja naudas sods netiek nomaksāts, tas tiek uzkrāts līdz bērna pilngadības sasniegšanai.

Revidentu ieskatā bērnuma vadītājam kā bērnu tiesību un interešu pārstāvim būtu jā rūpējas, lai gadījumos, ja bērns tiek administratīvi sodīts, noteiktais sods atbilstu bērna interesēm. Proti, gadījumā, ja bērnam piemērots naudas sods, bērnuma vadītājam būtu jāizmanto tiesības lēmuma pārsūdzēšanā, panākot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, tā veicinot, ka bērns saņem sodu par nodarījumu, bet tas nepasliktina viņa materiālo stāvokli.

Bērnuma vadītāja patiesa ieinteresētība šo jautājumu risināšanā ir konstatēta tikai Liepājas bērnumā, kura vadītājs ir vienojies ar savas pašvaldības policiju un/vai administratīvo komisiju, ka bērniem naudas sodi netiek piemēroti, tā vietā piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus (piespiedu darbs, sabiedriskais darbs).

Ieteikumi

Lai ārpusģimenes aprūpes laikā visos gadījumos tiktu ievērotas bērna labākās intereses, Labklājības ministrijai nodrošināt, ka VBTAI kā atbildīgā institūcija par bāriņtiesu uzraudzību un metodisko vadību pilnveido bāriņtiesu darbības, uzraugot bērnu aprūpi pie aizbildņa, audžuģimēnē vai bērnumā.

Lai ārpusģimenes aprūpes laikā visos gadījumos tiktu ievērotas bērna mantiskās intereses, Labklājības ministrijai nodrošināt, ka VBTAI kā atbildīgā institūcija par normatīvo aktu ievērošanas uzraudzību un kontroli bērnu tiesību aizsardzības jomā nodrošina:

- ✓ ka ārpusģimenes aprūpē esošs bērns saņem likumā¹⁴⁸ paredzēto valsts kompensāciju cietušajiem, ja bērns tiek atzīts par cietušo kriminālprocesā un ja viņam tā pienākas.
- ✓ ka gadījumā, ja ārpusģimenes aprūpē esošs bērns tiek administratīvi sodīts, noteiktais sods ir vērsts uz izdarītā pārkāpuma cēloņu novēršanu, nevis uz bērna mantisko interešu aizskārumu.

Vai Labklājības ministrijas un VBTAI īstenotā ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzība ir pietiekama un produktīva, lai nodrošinātu bērnu labākās intereses?

Labklājības ministrijas un VBTAI īstenotā ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzība nav pietiekama, efektīva un produktīva jomas problēmu atklāšanai, tā nenodrošinot arī ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu tiesību un interešu ievērošanu.

Pirms pārbaūžu veikšanas VBTAI neveic risku analīzi, lai identificētu iespējamus riskus iestādes darbībā un bērnu tiesību neievērošanā. Ja pārbaude tiek veikta, pamatojoties uz sūdzību, tad pārbauda tikai sūdzībā norādīto. Savukārt plānveida pārbaudē lietu izvēle tiek veikta uz vietas iestādē.

Turklāt VBTAI nenodrošina arī pietiekamu bāriņtiesām, bērnunamiem un citām institūcijām sniegto ieteikumu uzraudzību. Tāpēc dažkārt pārkāpumi netiek novērsti un atkārtojas pat tajās iestādēs, kurās tie jau tikuši konstatēti. Turklāt pat gadījumā, ja tajā pašā iestādē tiek veikta citas sūdzības pārbaude, VBTAI nepārliedz par iepriekš konstatēto trūkumu novēršanu.

To, ka šāda veida pieeja VBTAI pārbaudēm nav produktīva un neatbilst bērnu interesēm, apliecina revīzijā konstatētais: divu gadu laikā VBTAI regulāri bija saņēmusi sūdzības par iespējamiem pārkāpumiem bērnunamā “Mākoņkalns” un veikusi tajā septiņas pārbaudes. Tomēr tā nebija atklājusi būtiskus riskus bērnu tiesību ievērošanā un neveica padziļinātu pārbaudi pēc būtības, lai noskaidrotu daudzo sūdzību iemeslus. Arī Labklājības ministrija savā pārbaudē bērnunamā “Mākoņkalns” nebija atklājusi būtiskus riskus bērnu tiesību ievērošanai, lai gan bija konstatējusi vairākus apstākļus, kas par tādiem liecināja.

Tikai pēc tam, kad revidenti 10.12.2018. informēja Labklājības ministriju par 2018.gada novembrī pārbaudēs bērnunamā “Mākoņkalns” konstatētajiem būtiskajiem riskiem bērnu tiesību ievērošanā, Labklājības ministrijas sadarbībā ar VBTAI un Tiesībsarga biroju 18.–19.12.2018. minētajā bērnunamā veica komplekso pārbaudi, kurā apstiprinājās visi revidentu norādītie riski bērnu tiesību neievērošanā – ka institūcijai nav zināms, kur atrodas visi bērni, kuriem tur būtu jāatrodas, ka bērniem netiek nodrošināti sociālās rehabilitācijas pakalpojumi un izglītības ieguve, kā arī vēl citi pārkāpumi, kuru dēļ bērni no bērnunama tika izņemti un no 23.01.2019. bērnunama “Mākoņkalns” darbība ir izbeigta.

Vērtējot VBTAI īstenoto bāriņtiesu metodisko vadību, revidenti secina, ka arī tā nav pietiekama un efektīvi izmantojama ikdienas darbā. Metodiskie materiāli nav sistematizēti un atlasāmi pēc tēmām vai atslēgas vārdiem, lielai daļai metodisko materiālu nav norādīts to sagatavošanas vai precizēšanas laiks, kā arī nav saprotams, vai tie vispār ir aktuāli. Tā vietā, lai šos trūkumus novērstu, VBTAI savā mājaslapā ir ievietojis atrunu, ka *“Metodiskie ieteikumi bāriņtiesām ir sagatavoti saskaņā ar normatīvajiem aktiem, kas bija spēkā metodisko ieteikumu tapšanas laikā. Ievērojot minēto,*

metodiskie ieteikumi ir piemērojami bāriņtiesu darbībā tiktāl, ciktāl tie saskan ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem”.

Ņemot vērā to, ka VBTAI resursi nav un nekad nebūs pietiekami, lai pārraudzītu katru bāriņtiesas pieņemto lēmumu, tai kā kompetentajai institūcijai bērnu tiesību jautājumos ir būtiski jāpilnveido metodiskā vadība, norādījumus izstrādājot ne vien tad, kad tiek grozīts tiesiskais regulējums, bet arī veicot regulāru pārbaudēs konstatēto kļūdu un saņemto sūdzību/jautājumu apkopošanu un analīzi, lai vienā bāriņtiesā konstatētās kļūdas netiktu pieļautas arī citās bāriņtiesās. Turklāt pārbaūžu un metodiskās palīdzības pilnveidei VBTAI ir jāanalizē arī valsts informācijas sistēmās pieejamie dati, kā arī tiesu prakse par apstrīdētajiem un atceltajiem bāriņtiesu lēmumiem u.c.

Lai gan Labklājības ministrijas pienākums ir pārraudzīt VBTAI darbību, pašlaik to ir iespējams novērtēt tikai attiecībā uz VBTAI darba plānā noteikto kvantitatīvo rādītāju izpildi, piemēram, par veikto pārbaūžu skaitu. VBTAI jau kopš 2017.gada darbojas bez spēkā esošas iestādes darbības stratēģijas, kurā noteikti iestādes darbības ilgtermiņa mērķi, darbības virzieni un sasniedzamie rezultāti, tos sasaistot ar nozares mērķiem. Revidentu ieskatā tas liecina par pārvaldības labās prakses trūkumu gan VBTAI, gan Labklājības ministrijā.

Labklājības ministrija nav arī reaģējusi un veikusi mērķtiecīgas darbības, lai risinātu iestādes cilvēkresursu nepietiekamību, kas revidentu vērtējumā var būtiski ietekmēt VBTAI darbu.

Ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzību ietekmē arī vienotas, precīzas un aktuālas informācijas trūkums par ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem un par viņiem pieņemtajiem lēmumiem. Šī informācija Labklājības ministrijai ir nepieciešama, ne tikai izvērtējot attīstības plānošanas dokumentos izvirzīto rādītāju sasniegšanu, bet arī produktīvai bāriņtiesu un bērnam uzraudzībai.

Revidentu vērtējumā būtiskākās informācijas sistēmas, kurās pašlaik vienkopus ir paredzēta informācijas uzkrāšana par visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem un par tiem pieņemtajiem lēmumiem, ir Iekšlietu ministrijas Informācijas centra uzturētā NPAIS un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pārziņā esošais Iedzīvotāju reģistrs.

Tomēr nevienā no abām informācijas sistēmām uzkrātie dati nav pilnīgi, jo ne visas bāriņtiesas izpilda normatīvajos aktos paredzētās prasības par informācijas ievadi un neviena uzraugošā institūcija nav uzņēmusies arī kontroli pār šo prasību izpildi.

Revidentu vērtējumā NPAIS ir rīks, kas būtu izmantojams jomas uzraudzībai un institūciju sadarbībai, jo tajā ir paredzēta iespēja uzkrāt datus par visiem ārpusģimenes aprūpes procesiem un citiem ar bērnu tiesībām saistītiem jautājumiem, kā arī tā paredz informācijas nodošanu citām valsts un pašvaldību informācijas sistēmām.

Tomēr atbilstoši normatīvajiem aktiem sistēmas pārzinis un turētājs ir nevis Labklājības ministrija kā vadošā iestāde bērnu un ģimenes tiesību jomā, bet Iekšlietu ministrijas padotības iestāde – Iekšlietu

ministrijas Informācijas centrs. Tā kā Informācijas centrs detalizēti nepārziņa bērnu un ģimenes tiesību jomu, tas uzskata, ka ir atbildīgs tikai par sistēmas tehnisko izpildījumu. Savukārt Labklājības ministrija atturas no iesaistīšanās NPAIS satura veidošanā un kontrolē, jo saskaņā ar normatīvajiem aktiem ministrijai nav noteikts šāds uzdevums.

Revidentu vērtējumā tieši Labklājības ministrijai kā atbildīgajai institūcijai par ārpusģimenes aprūpes jomu ir jāuzņemas atbildība gan par NPAIS saturu, gan ir jāveic darbības, lai panāktu, ka institūcijas NPAIS ievada visu normatīvajos aktos paredzēto informāciju, tā nodrošinot, ka NPAIS ir atbalsta rīks ne tikai ikdienas darbā, bet arī nozares politikas veidošanā un uzraudzībā.

Bērna labāko interešu ievērošana nozīmē ne tikai to, ka atbildīgo institūciju veiktās darbības ir tiesiskas, pietiekamas un savlaicīgas attiecībā uz konkrēto bērnu, bet arī to, ka valsts izveidotā ārpusģimenes joma tiek regulāri uzraudzīta un pārskatīta, tā nodrošinot arī labas pārvaldības principa ievērošanu.

Bērnu un ģimenes tiesību, tajā skaitā ārpusģimenes aprūpes, jomas pārraudzība Labklājības ministrijas kompetencē ir no 2009.gada septembra, kad tika reorganizēta un likvidēta¹⁴⁹ 2003.gadā izveidotā Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrija¹⁵⁰, tās funkcijas sadalot starp trim – Labklājības, Tieslietu un Izglītības un zinātnes – ministrijām.

Savukārt VBTAI kā Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas padotības iestāde bērnu tiesību nodrošināšanas uzraudzībai¹⁵¹ tika izveidota 2005.gada beigās¹⁵².

Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrija, analizējot laikā līdz 2005.gadam saņemto sūdzību skaitu par dažādiem pārkāpumiem bērnu tiesību aizsardzības jomā, secināja, ka emocionālās un fiziskās vardarbības gadījumu skaits ģimenēs un izglītības iestādēs aizvien pieaug, vecākiem, ārpusģimenes aprūpes iestāžu darbiniekiem, pirmsskolas izglītības iestāžu un skolu pedagogiem trūkst izpratnes par bērnu tiesību jautājumiem, kas rada dažādas konfliktsituācijas un vardarbību. Tāpēc ir nepieciešams izveidot īpašu valsts institūciju, kas nodrošinātu bērna tiesību ievērošanu un veicinātu vienotas bērnu tiesību aizsardzības sistēmas ieviešanu valstī. Lai būtu iespējams ātri un efektīvi iesaistīties bērnu tiesību pārkāpumu novēršanā un koordinēt dažādu institūciju sadarbību, sniedzot bērniem nepieciešamo palīdzību, ir nepieciešams nodrošināt valsts finansēta bērnu tiesību inspektora darbību reģionos.

Sākotnēji, kamēr VBTAI bija Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas pakļautībā, VBTAI bērnu tiesību aizsardzības jomā bija noteiktas funkcijas¹⁵³, kas skar **tikai normatīvo aktu ievērošanas uzraudzību un kontroli:**

- ✓ uzraudzīt un kontrolēt Bērnu tiesību aizsardzības likuma un citu bērnu tiesību aizsardzību regulējošo normatīvo aktu ievērošanu;
- ✓ analizēt situāciju bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- ✓ nodrošināt uzticības tālruņa darbību bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- ✓ sniegt ieteikumus valsts un pašvaldību iestādēm un citām institūcijām, lai nodrošinātu un pilnveidotu bērnu tiesību aizsardzību, kā arī sadarboties ar valsts un pašvaldību iestāžu amatpersonām, kā arī nevalstiskajām organizācijām bērnu tiesību aizsardzības jomā;
- ✓ veikt citas bērnu tiesību aizsardzību regulējošajos normatīvajos aktos noteiktās funkcijas.

Pārējie jomas politikas veidošanai, koordinēšanai un uzraudzībai nepieciešamie uzdevumi, tajā skaitā **bāriņtiesu darba funkcionālā pārraudzība, adoptējamo bērnu un adoptētāju, kā arī audžuģimeņu uzskaitē un atbalsta pasākumu sniegšana audžuģimenēm**, bija Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas atbildībā.

2009.gada vidū, reorganizējot Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministriju, minētās funkcijas tika nodotas Labklājības ministrijai¹⁵⁴. Attiecīgi tika grozīts arī Bērnu tiesību aizsardzības likums, Bāriņtiesu likums, kā arī Labklājības ministrijas¹⁵⁵ un VBTAI¹⁵⁶ nolikums.

Tomēr līdz 2009.gada beigām normatīvie akti tika grozīti vēlreiz, pārskatot funkciju sadalījumu starp ministriju un VBTAI¹⁵⁷. Labklājības ministrija pilnībā VBTAI nodeva tai noteikto uzraudzības funkciju attiecībā uz bāriņtiesu darbu, tajā skaitā to metodisko vadību, kā arī audžuģimeņu pakalpojumu koordinēšanu (veikt audžuģimeņu uzskaiti un īstenot audžuģimeņu atbalsta pasākumus). Savukārt adoptējamo bērnu un adoptētāju uzskaiti, kas pēc būtības ir identiska funkcija audžuģimeņu koordinēšanai, Labklājības ministrija atstāja savā kompetencē, adopcijas nodrošināšanā vispār neiesaistot padotības iestādi.

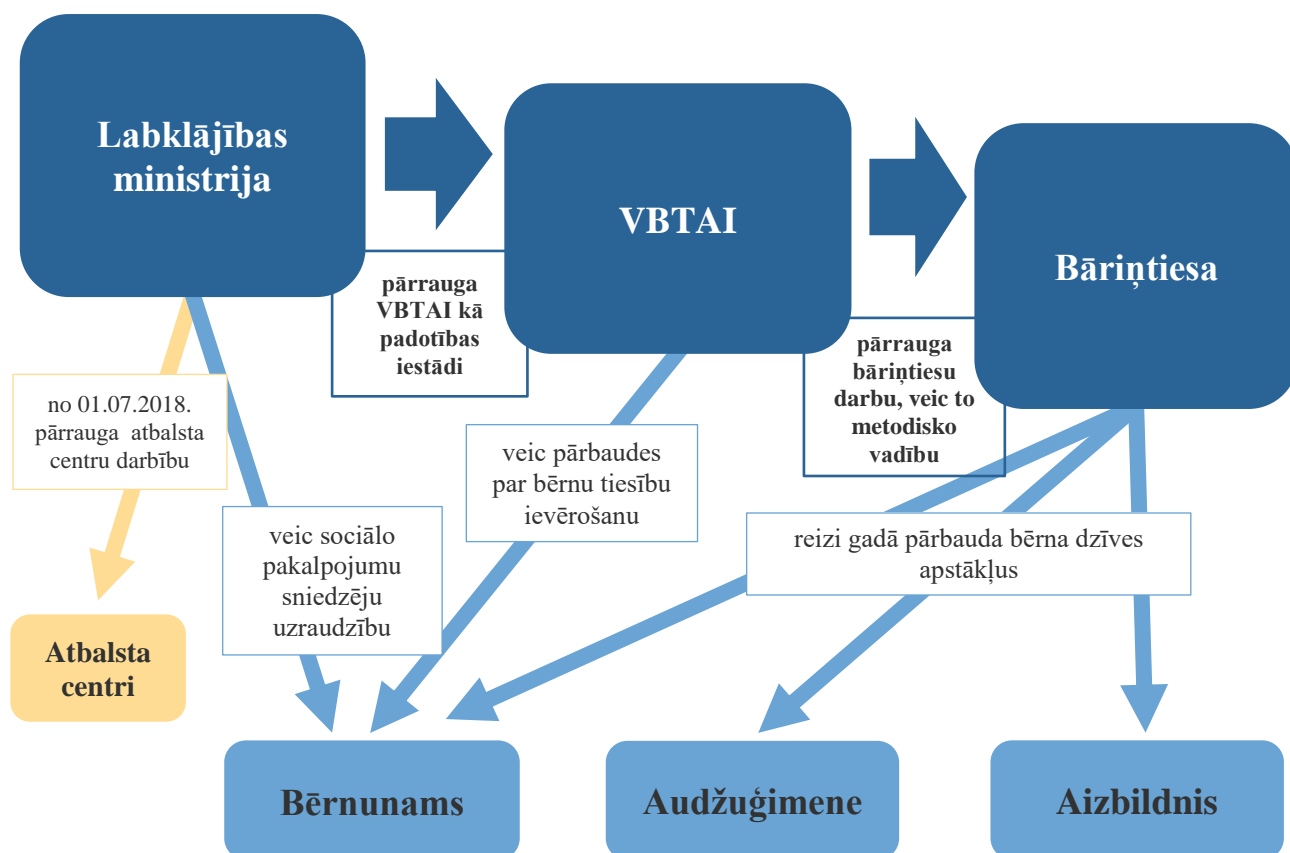
Labklājības ministrijas kompetencē ir kontrolēt arī sociālo pakalpojumu sniedzējus un to sniegto sociālo pakalpojumu atbilstību normatīvajiem aktiem¹⁵⁸, bet ārpusģimenes aprūpes jomas īstenošanu nodrošina arī sociālo pakalpojumu sniedzēji – bērnunami, krīzes centri –, tāpēc to darbības pārraudzībā ir iesaistīta arī Labklājības ministrija. Ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departaments nodrošina kontroli pār sociālo pakalpojumu sniedzēju un to pakalpojumu atbilstību Ministru kabineta noteikumiem¹⁵⁹, kas ietver arī pārbaužu veikšanu bērnunamos.

Vienlaikus Labklājības ministrija nodrošina arī metodisko materiālu izstrādi sociālo pakalpojumu sniedzējiem un sociālā darba jomā, kas attiecas arī uz bērnu aprūpes iestādēm kā sociālo pakalpojumu sniedzējiem.

Savukārt no 01.07.2018., kad *audžuģimeņu atbalsta pasākumu īstenošana no VBTAI ir nodota veidojamo ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru kompetencē, to darbības uzraudzība ir atstāta nevis VBTAI kompetencē, bet ir nodota Labklājības ministrijai*¹⁶⁰, kas pēc būtības atkal maina līdz šim izveidoto jomas uzraudzības modeli.

Tas nozīmē, ka pašlaik ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzība ir sadalīta gan starp Labklājības ministriju, gan VBTAI:

- ✓ Labklājības ministrija kā vadošā iestāde nodrošina izstrādātās bērnu un ģimenes tiesību jomas politikas pārraudzību un pārrauga VBTAI kā padotības iestādes darbu. Savukārt kā atbildīgā iestāde par sociālo pakalpojumu sniedzēju un to sniegto pakalpojumu atbilstības kontroli ministrija nodrošina arī pārbaužu veikšanu bērnunamos. No 01.07.2018. Labklājības ministrija pārrauga arī jaunveidojamo reģionālo ārpusģimenes aprūpes atbalsta centru darbu;
- ✓ VBTAI pārrauga bāriņtiesu darbu, tajā skaitā veic to metodisko vadību, kā arī veic pārbaudes jebkurā institūcijā par bērna tiesību ievērošanu (izglītības iestādēs, sociālās korekcijas izglītības iestādēs, ieslodzījuma vietās, ārstniecības iestādēs, nometnēs u.c.), tajā skaitā bērnunamos.

Lai noteiktu, vai ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzība ir pietiekama un efektīva, revidenti:

- ✓ vērtēja, vai VBTAI darbības jomas uzraudzībā, kas ietver pārbažu veikšanu bāriņtiesās un institūcijās, kurās uzturas bērni, kā arī bāriņtiesu metodiskajā vadībā, ir pietiekamas un produktīvas;
- ✓ vērtēja Labklājības ministrijas veiktās darbības bērnu namu uzraudzībā;
- ✓ vērtēja, kā Labklājības ministrija pārrauga VBTAI darbu un jomas politikas uzraudzību un vai politikas uzraudzībai ir pieejama aktuāla informācija.

Tā kā pirmie jaunveidojamie ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri ir uzsākuši darbu tikai 2018.gada otrajā pusē, līdz gada beigām nebija iespējams sniegt vērtējumu par Labklājības ministrijas īstenotās kontroles pietiekamību un atbilstību attiecībā uz jaunveidojamiem ārpusģimenes aprūpes atbalsta centriem.

Vai VBTAI veiktās ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzības darbības ir pietiekamas?

VBTAI iekšējie normatīvie akti¹⁶¹ bāriņtiesu un bērnu tiesību uzraudzībai institūcijās paredz trīs veidu pārbaudes:

- ✓ plānotā pārbaude;
- ✓ neplānotā pārbaude, kas tiek veikta, pamatojoties uz saņemto informāciju, iesniegumu vai sūdzību;
- ✓ pēcpārbaude, lai novērtētu iepriekš veiktajās pārbaudēs sniegto rekomendāciju izpildi.

VBTAI plānotie pārbaudēji veidi un skaits katram gadam tiek noteikts VBTAI darba plānā.

Saskaņā ar VBTAI darba plānu¹⁶² 2018.gadā VBTAI bija plānotas kopā 167 pārbaudes:

- ✓ **142 bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes iestādēs, kurās uzturas bērni:**
 - 35 pārbaudes bērnu namos, no tām 16 (46%) neplānotās pārbaudes, pamatojoties uz sūdzībām vai iesniegumiem;
 - 107 pārbaudes pārējās institūcijās (skolās, nometnēs, internātos u.c.), no tām 100 (93%) neplānotās pārbaudes, pamatojoties uz sūdzībām vai iesniegumiem;
- ✓ **23 pārbaudes bāriņtiesās, pārbaudot 17% no kopējā bāriņtiesu skaita**, nenosakot, cik no tām būs plānveida, bet cik, pamatojoties uz sūdzībām un iepriekš sniegto rekomendāciju izpildes novērtēšanai.

Salīdzinot ar 2017.gadu, 2018.gadā VBTAI plānotais pārbaudēju skaits ir būtiski samazināts (2017.gadā kopā bija plānotas 353 pārbaudes¹⁶³). Turklāt lielāko daļu jeb 82%¹⁶⁴ no bērnu tiesību ievērošanas pārbaudēm VBTAI jau sākotnēji plānoja veikt, pamatojoties uz sūdzībām vai iesniegumiem.

Bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes veic VBTAI Bērnu tiesību aizsardzības departamenta bērnu tiesību inspektori atbilstoši reģionālajam sadalījumam, t.i., katra inspektora atbildībā ir paredzēta noteikta administratīvā teritorija. 2017.gadā saskaņā ar štatu sarakstu departamentā bija 17 inspektoru amatu vietas, no tām trīs (18%) vakantas, bet 2018.gada septembrī departamentā bija 12 amatu vietas, no tām astoņas (67%) bija vakantas.

Savukārt bāriņtiesu uzraudzības pārbaudes veic Bāriņtiesu un audžuģimeņu departamenta inspektori. Saskaņā ar štatu sarakstu 2017.gadā departamentā bija četras inspektoru amatu vietas, no tām divas (50%) vakantas, bet 2018.gada septembrī – septiņas amatu vietas, no tām divas (27%) vakantas.

VBTAI
2017.gadā bija vakantas
24%, bet 2018.gadā 53%
inspektoru amatu vietas

Revīzijā ir konstatēts, ka VBTAI iekšējie normatīvie akti¹⁶⁵ neparedz veikt risku analīzi, lai noteiktu institūcijas un bāriņtiesas, tajā skaitā minētajās institūcijās pārbaudāmās bērnu lietas, kurās pastāv vislielākie neatbilstību riski un kurās kārtējā gadā ir nepieciešams veikt mērķtiecīgas pārbaudes.

Saskaņā ar inspektoru amata aprakstu bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes katru inspektora atbildībā noteiktajā teritorijā plāno paši inspektori¹⁶⁶, kuri paši nosaka gan pārbaudes mērķi, gan darba metodes.

Savukārt bāriņtiesu pārbaudes tiek plānotas atbilstoši rotācijas principam – katrā bāriņtiesā veikt pārbaudi vismaz reizi piecos gados¹⁶⁷.

Visās pārbaudēs inspektori veic pārrunas ar darbiniekiem, pēc nepieciešamības noskaidrojot vispārēju informāciju par institūciju (vai un kādi speciālisti institūcijā ir, cik bērnu institūcijā mācās/dzīvo, cik bērnu ir uz vietas pārbaudes brīdī utt.), iepazīstas ar dokumentiem un, ja nepieciešams, veic pārrunas ar bērniem. Minēto informāciju un veiktās darbības dokumentē pārbaudes aktā, kurā norāda konstatētas neatbilstības un ieteikumus to novēršanai¹⁶⁸.

Visās pārbaudēs, kas tiek veiktas bāriņtiesās, un plānotajās pārbaudēs bērnunamos izlases veidā tiek veikta arī bērnu lietu pārbaude, vērtējot bērnu personisko un mantisko interešu ievērošanu. Bērnu lietās konstatētais tiek dokumentēts tipveida veidlapā¹⁶⁹, kurā norāda vispārēju informāciju par bērnu un veic atzīmes par attiecībā uz bērnu pieņemtajiem lēmumiem/veiktajām darbībām. Piemēram, veidlapā paredzēts atzīmēt, vai bērna lietā ir iekļautas ziņas par bērna ģimenes locekļiem, neprecizējot, tieši par kādas pakāpes radniekiem ziņas būtu jāiekļauj, vai ir ziņas par bērna veselības stāvokli, vai bāriņtiesa reizi gadā veic bērna dzīves apstākļu pārbaudi, vai ir iesniegtas ziņas Adopcijas reģistram, ja bērns ir adoptējams utt. Attiecībā uz pārbaudēm bērnunamos, veidlapā ir arī jāatzīmē, ir vai nav izstrādāts individuālais sociālās rehabilitācijas plāns, nevērtējot tā saturu un izpildi pēc būtības u.c.

Revīzijā, iepazīstoties ar VBTAI informāciju par 2017. un 2018.gadā faktiski veiktajām pārbaudēm bāriņtiesās un bērnunamos, kā arī sagatavotajiem pārbaudžu aktiem, ir konstatēts turpmāk minētais:

- ✓ 2017. un 2018.gadā kopā ir veikta 101 pārbaude par bērnu tiesību ievērošanu bērnunamos, kas ir tikai 73% no plānotā pārbaudžu skaita, no tām 41, pamatojoties uz saņemtajām sūdzībām, bet 60 plānveida pārbaudes¹⁷⁰. Divu gadu laikā ir veiktas arī 65 bāriņtiesu pārbaudes – 2017.gadā 40 pārbaudes, bet 2018.gadā – 25 pārbaudes

2018.gadā līdz 84% ir pieaudzis to pārbaudžu īpatsvars, kas veiktas, pamatojoties uz sūdzībām. 2017.gadā šādas pārbaudes veidoja 61% no kopējā pārbaudžu apjoma;

- ✓ pārbaudes aktos par bērnu tiesību ievērošanu bērnunamos galvenokārt no inspektoriem uzrādītajiem dokumentiem fiksēta vispārējā informācija par iestādes personālu, bērniem un iestādē noteikto dienas režīmu, vispārīgi novērojumi par iestādes darba organizāciju, darbinieku mutiski sniegtie skaidrojumi u.c.

Revīzijā nav konstatēts, ka VBTAI pārbaudē iegūto informāciju salīdzinātu ar ārējiem reģistriem vai citu neatkarīgu avotu, piemēram, bērnunama vadītāja sniegto informāciju par bērnunamā dzīvojošo bērnu skaitu salīdzinātu ar NPAIS vai Iedzīvotāju reģistra (kurā bāriņtiesām ir jāsniedz dati par visiem pieņemtajiem lēmumiem) datiem par bērniem, par kuriem ir pieņemts lēmums ievietot to attiecīgajā bērnunamā, un nesakrītību gadījumā noskaidrojot to cēloņus.

Piemēram, 2017.gada jūnijā veiktajā plānotajā pārbaudē par bērnu tiesību ievērošanu Ventspils novada bērnunamā “Stikli” inspektori veica pārrunas ar bērnunama sociālo darbinieci un daļu no iestādes bērniem, iepazīs ar grupu nodarbību un pasākumu sarakstiem (grupu cikloprogrammām), sarunā noskaidroja iestādes bērnu un personāla skaitu, tajā skaitā, vai iestādē ir pieejams psihologs un vai, pieņemot darbiniekus darbā, tiek pieprasītas izziņas no Sodū reģistra. Savukārt sarunās ar bērniem noskaidrotas bērniem vasaras laikā pieejamās aktivitātes. Šajā pārbaudē tika konstatēts tikai viens pārkāpums – bērniem nav nodrošināta iespēja vērsties ar sūdzībām pie iestādes vadītāja, tāpēc tika uzdots izstrādāt attiecīgu kārtību.

Savukārt pēc nepilna gada, 02.–03.05.2018., kad pārbaude tika veikta, reaģējot uz saņemto sūdzību, VBTAI iestādē atklāja 14 būtiskus pārkāpumus, no kuriem 12 tika pieprasīts novērst nekavējoties (piemēram, tika konstatēts, ka netiek nodrošināta bērnu nepārtraukta uzraudzība visu

diennakti, tiek īstenotas neatbilstošas bērnu disciplinēšanas metodes u.c.). Tā kā konstatētie pārkāpumi skaļi izskanēja arī sabiedriskajā telpā, sadarbību ar bērnunamu izlēma neturpināt Rīgas pilsētas pašvaldībā un no bērnunama izņēma 16 bērnus. Ventspils novada pašvaldība decembrī nolēma bērnunamu "Stikli" likvidēt.

Savukārt 2017.gada decembrī veiktajā pārbaudē bērnunamā "Mākoņkalns", pārbaudot saņemto sūdzību par iespējamu fizisko vardarbību iestādē (tajā skaitā emocionālo), brīvā laika aktivitāšu un interešu izglītības nenodrošināšanu, "punktu sistēmas" dēļ noteiktajiem ierobežojumiem tikties ar tuviniekiem u.c., VBTAI veica sarunas ar bērnunama vadību, darbiniekiem un astoņiem bērniem, un iepazīs ar iestādes dokumentāciju – iekšējās kārtības noteikumiem, kārtību, par personāla rīcību ārkārtas situācijās, aktus par "holdinga" pielietojumu, bērnu sarakstu un uzskaites tabulu, speciālistu atzinumiem par vienu bērnu. Pārbaudē pārkāpumi netika konstatēti, lai gan VBTAI nebija veicis nekādas papildu darbības, lai pārliecinātos par iestādes vadības sniegto informāciju. Piemēram, VBTAI nav pārbaudījusi Valsts izglītības informācijas sistēmā, vai bērni ir reģistrēti bērnunama vadības norādītajos pulciņos izglītības iestādēs;

- ✓ gadījumā, ja tiek konstatēti būtiski bērnu tiesību pārkāpumi, tiek uzsākta administratīvā lietvedība. 2017.gadā veikto pārbaūžu rezultātā VBTAI 45 gadījumos ir uzsākusi administratīvo lietvedību pret vairāku iestāžu amatpersonām, no tiem 19 gadījumos (42%) tika piemērots naudas sods, savukārt 2018.gadā administratīvā lietvedība pret iestāžu amatpersonām uzsākta 35 gadījumos, no tiem 8 gadījumos (23%) piemērots naudas sods;
- ✓ bāriņtiesu pārbaūžu aktos pārsvarā tiek konstatētas neatbilstības attiecībā uz likumos noteikto termiņu ievērošanu (pieņemot lēmumus, pieņemto lēmumu iesniegšanai Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrā, vecāku informēšanai utt.), kā arī pārkāpumi attiecībā uz bērna saskarsmes nenodrošināšanu ar vecākiem un citiem radniekiem. Pārbaudes rezultātā tiek sniegti ieteikumi novērst (ja tas ir iespējams) konstatētās neatbilstības tikai konkrētajās lietās, nevis uzdotot pārbaudīt, vai šādas neatbilstības nav pieļautas un ir novēršamas arī citās lietās;
- ✓ lai gan pārbaudēs bāriņtiesās VBTAI konstatē, ka atbilstoši normatīvajā aktā¹⁷¹ noteiktajam netiek ievadīta informācija NPAIS, bāriņtiesām netiek uzdots to novērst.

Tā kā lielākā daļa VBTAI veikto pārbaūžu ir balstīta uz sūdzībām vai uz izlasē iekļauto gadījumu pārbaudi, pārbaudēs netiek veikta visaptveroša iestādes izvērtēšana. Tāpēc revidentu vērtējumā netiek aptverti visi iespējamie riski iestādes darbībā un bērnu tiesību neievērošanā, tajā skaitā, vai pārbaudēs brīdī iestādē atrodas visi bērni, par kuriem bāriņtiesas ir pieņēmušas lēmumu par bērna ievietošanu tajā, vai konstatētie riski attiecas arī uz pārējiem bērniem un iestādi kopumā utt.

Minēto uzskatāmi apliecina revidentu 05.11.2018. un 15.11.2018. veiktās pārbaudes rezultāti bērnunamā "Mākoņkalns". Pārbaudes laikā netika iegūta informācija, kur faktiski atrodas visi uz to brīdī iestādē reģistrētie 28 bērni (pārbaudes brīdī bērnunamā uzturējās tikai desmit bērni), netika gūta pārlicība par bērniem sniegtajiem pakalpojumiem un speciālistiem, kas tos var nodrošināt, kā arī tika konstatēti riski, ka bērniem netiek nodrošināta izglītības ieguve u.c.

Lielākā daļa VBTAI veikto pārbaūžu ir balstīta uz sūdzībām, netiek veikta visaptveroša iestādes izvērtēšana

Revidenti vērš uzmanību, ka VBTAI, reaģējot uz sūdzībām, bērnamā “Mākoņkalns” 2017. un 2018.gadā jau bija veikusi septiņas pārbaudes par 21 iespējamo pārkāpumu bērnu tiesību jomā, piemēram:

- ✓ darbinieku/vadības emocionāla un fiziska vardarbība pret bērniem;
- ✓ bērnu savstarpējā seksuālā vardarbība iestādē;
- ✓ netiek nodrošināta bērnu uzraudzība, kā rezultātā tiekot apdraudēta bērna drošība;
- ✓ neatbilstoši sadzīves apstākļi (bieži nav siltā ūdens, elektrības, ir slikts aprīkojums u.c.);
- ✓ saņemta informācija par iestādes audzēkņa pašnāvības draudiem;
- ✓ bērns nedzīvo iestādē, bērnu pārvietošana uz bērniem nepiemērotu struktūrvienību Rīgā;
- ✓ veselības aprūpes pakalpojumu nenodrošināšana;
- ✓ aizliegums bērnam ciemoties pie radniekiem;
- ✓ bērnu nodarbināšana iestādē, t.sk. naktī.

Tomēr VBTAI nebija ielāņojusi un veikusi padziļinātu pārbaudi, bet kompleksajā pārbaudē kopā ar Labklājības ministriju iesaistījās tikai pēc tam, kad revidenti par būtiskiem riskiem bērnu tiesību ievērošanā 10.12.2018. informēja Labklājības ministrijas vadību un aicināja nekavējoties rīkoties.

Revīzijā nav konstatēts, ka VBTAI apkopotu un analizētu bāriņtiesās veiktajās pārbaudēs konstatētās kļūdas, lai noteiktu, vai konkrētais pārkāpums ir izņēmums vai arī šādu (vai līdzīgu) gadījumu risināšanai ir nepieciešams izstrādāt metodiku/vadlīnijas vai vismaz informēt pārējās bāriņtiesas par tādu praksi/gadījumiem.

Revidentu vērtējumā viens no iemesliem, kāpēc pārkāpumi bērnamos un bāriņtiesās netiek novērsti un/vai arvien atkārtojas, ir tas, ka VBTAI neveic pietiekamas darbības sniegto ieteikumu uzraudzībai.

Revīzijā VBTAI sniedza skaidrojumu, ka, saņemot institūcijas vēstuli par sniegto ieteikumu izpildi, iepazīstas ar vēstulē sniegto informāciju par trūkumu novēršanu, šo informāciju iekļauj VBTAI iekšējā reģistrā. Resursu trūkuma dēļ VBTAI pēcpārbaudes veic tikai tajās iestādēs, kurās konstatēti būtiski pārkāpumi vai veiktas plašas pārbaudes, kuru rezultātā sniegts liels ieteikumu skaits.

Piemēram, 2017.gadā veiktas¹⁷² pēcpārbaudes piecās speciālajās internātskolās un internātskolās, kurās padziļinātās pārbaudes iespējamo risku identificēšanai internātos tika veiktas 2016.gadā. Savukārt 2018.gadā bija plānots veikt tikai divas pēcpārbaudes valsts bērnamos par 2017.gada padziļināto pārbaūžu laikā sniegto rekomendāciju izpildi.

Revīzijā ir arī konstatēts, ka pat gadījumā, ja iestādē tiek veikta citas sūdzības pārbaude, VBTAI nepārliecinās, vai ir novērsti iepriekš konstatētie trūkumi.

Piemēram, 2018.gada februārī bērnamam “Mākoņkalns” uzdots četriem bērniem nodrošināt konkrētu ārstniecības speciālistu konsultāciju, tomēr divās nākamajās pārbaudēs – 23.08.2018. un 20.09.2018. VBTAI nav pārliecinājusies, vai konsultācijas tikušas nodrošinātas.

To, ka VBTAI sniegto ieteikumu uzraudzība nav pietiekama un nenodrošina, ka pārkāpumi tiek novērsti un/vai netiek atkārtoti, uzskatāmi apliecina revīzijā konstatētais piemērs arī Talsu novada bāriņtiesā:

VBTAI, veicot pārbaudi Talsu novada bāriņtiesā par piemērotākā ārpusģimenes aprūpes veida izvēli, konstatēja, ka bāriņtiesa ievietoja bērnamam zīdaini, ne lēmuma pieņemšanas brīdī, ne arī pēc tam neveicot nekādas darbības aizbildņa vai audžuģimenes atrašanai. Par pārbaudēs

konstatēto VBTAI 2017.gada februārī bāriņtiesai bija aizrādījusi, norādot arī, kā bāriņtiesas lēmumos ir dokumentējama un pamatojama piemērota aprūpes veida noteikšana. Tomēr, vai bāriņtiesa ir novērsusi konstatētos pārkāpumus un ievēro sniegtās rekomendācijas, VBTAI pārbaudi nav veikusi.

2018.gada oktobrī, veicot pārbaudes Talsu novada bāriņtiesā, revidenti konstatēja, ka Talsu novada bāriņtiesa arvien neveic darbības aizbildņa vai audžuģimenes atrašanai bērniem, kuru vecākiem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības.

Revidenti vērš uzmanību, ka, ņemot vērā likumā¹⁷³ nostiprināto bērnu tiesību prioritātes principu, visi pārkāpumi, kas skar bērna tiesību neievērošanu, ir būtiski. Tāpēc attiecībā uz bērnu tiesību ievērošanu ir sevišķi svarīgi sagatavoties un pārbaudes veikt pēc būtības, kā arī nodrošināt sniegto ieteikumu uzraudzību, lai vienā institūcijā, reaģējot uz arvien jaunām sūdzībām, nav jāatgriežas vairākas reizes gadā. Savukārt, ja, veicot pārbaudes bērnumos, konstatēti būtiski riski bērnu tiesību ievērošanā, ir nepieciešams informēt Labklājības ministriju, aicinot izvērtēt bērnuma kā sociālo pakalpojumu sniedzēja atbilstību normatīvo aktu prasībām.

VBTAI nav jāpārtrauc ikviens bāriņtiesas pieņemtais lēmums, jo tas nav produktīvi. Tāpēc, lai bāriņtiesu darbība būtu tiesiska un bērnu interesēm atbilstoša, īpaši būtiska ir VBTAI nodotā bāriņtiesu metodiskās vadības funkcija.

Tomēr, vērtējot VBTAI īstenoto bāriņtiesu metodisko vadību, revidenti secina, ka to ir nepieciešams uzlabot.

2018.gada sākumā
Latvijā darbojās
132 bāriņtiesas

VBTAI bāriņtiesu metodisko vadību īsteno:

- ✓ organizējot apmācības, informatīvās kampaņas un tematiskās konferences;
- ✓ izstrādājot metodiskos materiālus, vadlīnijas un ieteikumus (turpmāk visi kopā – Metodiskie norādījumi), kas tiek publicēti VBTAI mājaslapā;
- ✓ atbildot uz bāriņtiesu un citu institūciju jautājumiem (vēstulēm) par konkrētu personu lietām vai atsevišķiem jautājumiem konkrētu bāriņtiesu darbībā.

Revīzijā VBTAI sniedza skaidrojumu, ka VBTAI organizēto apmācību apjoms ir atkarīgs no pieejamā finansējuma un darbinieku kapacitātes. 2017.gadā atbilstoši plānotajam finansējumam bāriņtiesām tika organizētas šādas apmācības:

- ✓ bērnu ar funkcionāliem traucējumiem tiesību un interešu nodrošināšanas izvērtēšana bērnu aprūpes iestādēs;
- ✓ radošās darbnīcas bāriņtiesu un sociālo dienestu darbiniekiem “Komunikācijas tehnikas” (300 dalībnieki), “Bērna tiesību nodrošināšana deinstitutionalizācijas kontekstā” (266 dalībnieki);
- ✓ semināri bāriņtiesu darbiniekiem (54 dalībnieki) ar mērķi pilnveidot zināšanas par administratīvo procesu, bērnu emocionālo audzināšanu un deinstitutionalizāciju.

Savukārt, iepazīstoties ar VBTAI mājaslapā ievietotajiem Metodiskajiem norādījumiem, ir konstatēts:

- ✓ sadaļas “Bāriņtiesas” apakšsadaļā “Metodiskie ieteikumi” ir publicēti 38 Metodiskie norādījumi, no kuriem divus ir sagatavojuši Tieslietu ministrija, bet trīs – Labklājības ministrija. Saskaņā ar VBTAI mājaslapā esošo informāciju tie ir sagatavoti laikā no 2005.gada. 11 no 38 (jeb 29%) metodiskajiem norādījumiem ir saistīti ar dažādiem administratīvajiem jautājumiem – veidlapas, lietu reģistri, dokumentu noformēšana, informēšana, skaidrojums par bāriņtiesu locekļu amatu savienošānu u.c.;

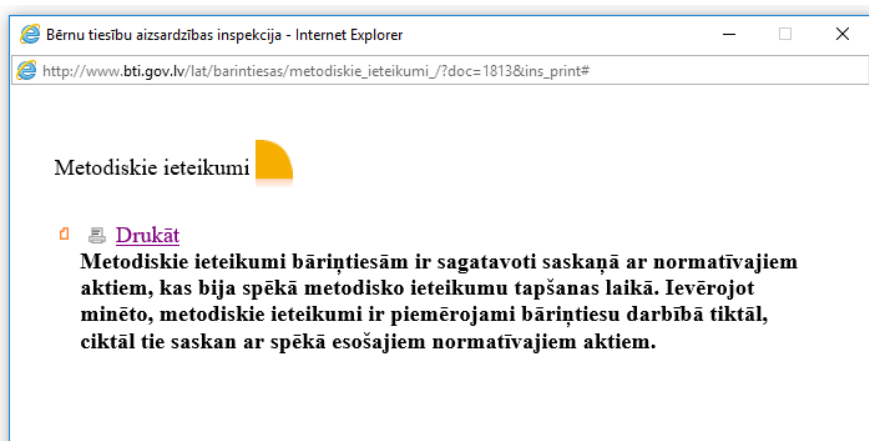
- ✓ Metodiskie norādījumi nav grupēti – nav sakārtoti pa tēmām, atslēgvārdiem, publicēšanas gada vai kā citādi, lai būtu iespējams ātri atlasīt un iegūt nepieciešamo informāciju par noteiktu tēmu. Par dokumenta saturu liecina tikai tā nosaukums. Tāpēc, ja nepieciešams atrast atbildi uz kādu noteiktu jautājumu, tad tā jāmeklē, atverot katru dokumentu un iepazīstoties ar tā saturu.

Piemēram, ja bāriņtiesa par bērna aizbildni vēlas iecelt ārzemēs dzīvojošu personu, tai ir jāiepazīstas ar divos Metodiskajos norādījumos – “Regulas Nr.1206/2001 piemērošana bāriņtiesu darbā” un “Par informācijas pieprasīšanu attiecībā par ES dzīvojošām personām” – sniegto informāciju, kā no ārvalstu kompetentajām iestādēm jāpieprasa informācija par šo personu. Savukārt norādījumos “Vadlīnijas bāriņtiesām gadījumos, kad risināms jautājums par bērna nodošanu citas personas aprūpē ārvalstī”, kas šķietami satur nepieciešamo skaidrojumu, ir ietverta informācija tikai par bērna viesošanas ārvalstu viesģimenē;

- ✓ 16 no 38 (jeb 42%) Metodiskajiem norādījumiem nav norādīti datumi, tāpēc nav iespējams konstatēt, kad tie ir sagatavoti un vai tie ir aktualizēti, t.i., vai tajos esošā informācija arvien ir aktuāla. Turklāt 18 metodiskie norādījumi ir sagatavoti pirms trīs vai vairāk gadiem un nav pieejama informācija, vai un kad tie ir aktualizēti. Piemēram:

- lai gan metodiskie norādījumi “Aizbildņu apmācības programma” ir apstiprināti 26.04.2005., nav atrodamā informācija, vai tie vairāk nekā 13 gadu laikā ir pārskatīti un vai ir aktuāli;
- pēc satura ir noprotams, ka bāriņtiesu ikdienas darbā tik nozīmīgie “Metodiskie ieteikumi bāriņtiesām par aizgādības tiesību pārtraukšanu un pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu” ir sagatavoti 2014.gadā, jo to pirmā rindkopa ietver frāzi “Atbilstoši grozījumiem Latvijas Republikas Civillikuma Ģimenes tiesību daļā, kas stājušies spēkā 01.01.2013., un grozījumiem Bāriņtiesu likumā, kas ir spēkā no 01.07.2014., bāriņtiesa lemj par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un pārtraukto aizgādības tiesību atjaunošanu”. Tomēr no to satura nav skaidrs, vai šo četru gadu laikā tie ir bijuši pārskatīti un aktualizēti, iekļaujot informāciju par vismaz diviem pēc 2014.gada notikušiem būtiskiem grozījumiem Bāriņtiesu likumā, kas regulē minētos jautājumus¹⁷⁴.

Tā vietā pie Metodiskajiem norādījumiem ir publicēta šāda norāde:

Saskaņā ar VBTAI sniegto informāciju bāriņtiesu metodiskā vadība tiek īstenota, arī atbildot uz bāriņtiesu jautājumiem (vēstulēm) par konkrētu personu lietām vai atsevišķiem jautājumiem, kur nepieciešams metodiskais atbalsts. 2017. un 2018.gadā (līdz 01.10.2018.), sniedzot metodisko atbalstu bāriņtiesām, VBTAI ir sagatavojusi atbildes uz 22 vēstulēm.

Iepazīstoties ar VBTAI sagatavotajām vēstulēm, ir konstatēts: lai gan atbildes ir sniegtas par individuāliem gadījumiem, tomēr tās ir par tēmām, kas varētu būt aktuālas arī citām bāriņtiesām, piemēram, bērna labāko interešu izvērtēšana (četras vēstules), bāriņtiesu pienākumi un tiesības (sešas vēstules), lietu piekritība (trīs vēstules) u.c. Tomēr atbilde ir sniegta tikai tai bāriņtiesai, kura jautājumu ir uzdevusi, un netika pārsūtīta citām bāriņtiesām vai publicēta kā metodiski noderīgs materiāls.

Revīzijā nav arī konstatēts, ka VBTAI apkopo un analizē visbiežāk saņemtos jautājumus vai arī veiktajās pārbaudēs konstatētās kļūdas, lai noteiktu, vai konkrētais gadījums ir izņēmums vai arī šādu (vai līdzīgu) gadījumu risināšanai ir nepieciešams izstrādāt metodiku/vadlīnijas vai vismaz informēt pārējās bāriņtiesas par tādu praksi/gadījumiem.

Revīzijā, intervējot bāriņtiesu darbiniekus par VBTAI nodrošināto atbalstu un metodisko vadību, ir noskaidrots, ka bāriņtiesām par to ir atšķirīgs viedoklis – dažas uzskata, ka tas ir atbilstošs un pietiekams, bet dažas – ka tā trūkst, piemēram, informatīvie materiāli nav sistematizēti un nepieciešamības gadījumā grūti atrodam, to nav vai tie ir pretrunīgi vai arī ir zaudējuši aktualitāti u.c. Tāpēc sarežģītu gadījumu risināšanā bāriņtiesas konsultējas ar kolēģiem no citām bāriņtiesām (apzina, vai nav bijusi līdzīga situācija, vai lūdzu padomu) vai rakstveidā vērsas VBTAI, kas var aizkavēt risinājuma rašanu.

Ņemot vērā to, ka VBTAI resursi ir ierobežoti, tie ir jāizlieto efektīvi un produktīvi – tai kā kompetentajai institūcijai bērnu tiesību jautājumos ir būtiski jāpilnveido metodiskā vadība, norādījumus izstrādājot ne vien tad, kad tiek grozīts tiesiskais regulējums, bet arī veicot regulāru pārbaudēs konstatēto kļūdu un saņemto sūdzību/jautājumu apkopošanu un analīzi, lai jau vienreiz VBTAI konstatētās kļūdas netiktu pieļautas arī citās bāriņtiesās.

Turklāt pārbaudu un metodiskās palīdzības pilnveidei VBTAI ir jāanalizē arī valsts informācijas sistēmās pieejamie dati, lai noskaidrotu iespējamās kļūdas, kā arī ir jāanalizē tiesu prakse par apstrīdētajiem un atceltajiem bāriņtiesu lēmumiem u.c. VBTAI ir jāpilnveido mājaslapa un, publicējot Metodiskos norādījumus, jānorāda to izdošanas un aktualizēšanas datums, kā arī jānodrošina, ka tie ir atlasāmi pēc tēmām utt.

Vai Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta darbības bērnu namu kontrolē ir pietiekamas?

Tā kā bērnu nami ir sociālo pakalpojumu sniedzēji, kas tiek reģistrēti Labklājības ministrijas uzturētajā Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā, pārbaudes bērnu namos veic arī Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departaments¹⁷⁵:

- ✓ pirms bērnu nama darbības uzsākšanas, pieņemot lēmumu par bērnu nama reģistrēšanu Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā, un pēc tam reizi piecos gados veicot pārreģistrāciju, kad tiek veikta atkārtota izvērtēšana¹⁷⁶;
- ✓ plānotas pārbaudes reizi trīs, piecos vai septiņos gados atbilstoši risku izvērtējumā noteiktajam riska līmenim. Nosakot riska līmeni, tiek vērtēts, vai pakalpojums tiek finansēts no valsts budžeta vai citiem līdzekļiem, vai bērnu namā ir veikušas pārbaudes citas institūcijas, vai ir saņemtas sūdzības par pakalpojumu vai arī informācija par trūkumiem pakalpojumā ir izskanējusi publiski;
- ✓ neplānotas pārbaudes gadījumos, kad Labklājības ministrijā saņemta sūdzība par pakalpojumu.

Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamentam pārbaudes ietvaros ir pienākums pārliecināties par bērnu nama atbilstību tām Ministru kabineta noteikumos¹⁷⁷ paredzētajām prasībām sociālo pakalpojumu sniedzējiem, kas attiecas uz bērnu namiem. Piemēram, vai ir iekārtotas bērnu lietas,

vai tiek dokumentēts sociālās rehabilitācijas sniegšanas process, vai telpas un to aprīkojums ir atbilstošs bērnu vecumam un funkcionālajam stāvoklim u.c.

Saskaņā ar Labklājības ministrijas sniegto informāciju¹⁷⁸ 2017.gadā departaments pārbaudes bērnumos nebija veicis. Savukārt 2018.gadā departaments bija veicis piecas bērnumu pārbaudes – vienu pārbaudi pirms pakalpojuma sniedzēja pārreģistrēšanas (Tiskādu bērnumam), divas plānotas pārbaudes (Daugavpils novada Naujenes bērnumamā un Daugavpils pilsētas bērnumamā “Priedīte”) un divas neplānotas (bērnumamā “Mākoņkalns” un Ventspils novada bērnumamā “Stikli”).

Pēc pārbaudēm Metodiskās vadības un kontroles departaments administratīvo lietvedību bija uzsācis un administratīvo sodu piemērojis vienā gadījumā – par konstatētajiem pārkāpumiem Ventspils novada bērnumamā “Stikli”, kas bija uzsākta, pamatojoties uz saņemto sūdzību, un kas tika veikta sadarbībā ar VBTAI. Citās pārbaudēs būtiski pārkāpumi netika konstatēti.

Tā kā revīzijas apjomā bija iekļautas pārbaudes bērnumamā “Mākoņkalns”, revidenti iepazinās ar Labklājības ministrijas 2018.gada sākumā veiktās pārbaudes aktu un konstatēja, ka Labklājības ministrija, apkopojot bērnuma vadības mutiski sniegtos skaidrojumus un izvērtējot iesniegtos dokumentus, bija atklājusi šādas būtiskākās neatbilstības:

- ✓ lai gan iestādē saskaņā ar Sociālā pakalpojuma sniedzēja reģistra informāciju pakalpojumu ir paredzēts nodrošināt 24 bērniem, bērnumamā kā pakalpojuma saņēmēji ir reģistrēti 29 bērni. Tomēr mēneša ietvaros prombūtnē pastāvīgi atrodas vidēji 9 bērni, bet daļa bērnu arī nakšņo izglītības iestāžu internātos, turklāt viens bērns darba dienās atrodas diennakts pirmsskolas izglītības iestādē. Psihologs bērnumamā ir pieejams 12 stundas nedēļā.

Konstatējot iepriekš minēto, pārbaudes veicēji nav noskaidrojuši, cik bērnu dzīvo izglītības iestāžu internātos un vai šiem bērniem izglītības iestādes izvēle ir pamatota, kā arī nav vērtējuši, kā var tikt nodrošināta prombūtnē esošo bērnu rehabilitācija, ņemot vērā, ka iestādē tiek sniegts pakalpojums bērniem ar uzvedības problēmām. Nav arī pievērsta uzmanība faktam, vai psihologs, strādājot 12 stundas nedēļā, var nodrošināt konsultācijas katram bērnam, ņemot vērā iestādes specializāciju un kopējo bērnu skaitu.

- ✓ bērnumamā dzīvojošie bērni periodiski ir lietojuši alkoholu vai citas atkarības izraisošas vielas, kā arī daudzi bērni regulāri smēķē. Bērnumamam ir noslēgts pakalpojuma līgums ar narkologu par vismaz desmit konsultācijām mēnesī.

Pārbaudes veicēji nav noskaidrojuši, cik bērni lieto atkarību izraisošas vielas, vai un kad šiem bērniem tikušas nodrošinātas nepieciešamās narkologa konsultācijas.

- ✓ speciālisti pamatdarbā strādā nepilnu slodzi un papildus tam bērnumamā veic arī audzinātāja pienākumus – direktore bērnumamā veic sociālā darbinieka un audzinātāja pienākumus, audzinātāja pienākumus veic arī bērnuma vadītāja un psihologs, tāpēc tika identificēts risks nepilnīgai sociālās rehabilitācijas procesa norisei.

Lai gan pārbaudes veicēji bija identificējuši risku nepilnīgai rehabilitācijas procesa norisei, tomēr nav pārliecinājušies par speciālistu faktiski bērniem sniegtajiem pakalpojumiem.

- ✓ daļa darbinieku nav iepazīstināti ar iestādes iekšējiem normatīvajiem aktiem, kuri ir būtiski pakalpojuma pilnvērtīgai nodrošināšanai, turklāt rada risku “Rehabilitācijas programmas koncepcijas” pilnvērtīgai realizācijai;
- ✓ telpu platība ir atbilstoša, tomēr aprīkojums bērnu saturīga brīvā laika, radošu nodarbību un dzīves prasmju apguves nodrošināšanai ir ierobežots. Fiziskā vide struktūrvienībā nenodrošina bērnu privātās dzīves neaizskaramību u.c.

Pārbaudes rezultātā tika sniegti 15 ieteikumi: ievērot Ministru kabineta noteikumos paredzētās prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem un uzlabot pakalpojuma kvalitāti, piemēram, par darba līgumu un iekšējo normatīvo aktu pilnveidi, par pakalpojuma sniegšanas procesu korektu dokumentēšanu un izvērtēšanu, par bērnuma aprīkojuma uzlabošanu u.c.

Revidentu vērtējumā minētās pārbaudes veicēji nebija analizējuši un kritiski izvērtējuši, ka minētie pārkāpumi liecina arī par būtiskiem riskiem, ka faktiski piedāvātais pakalpojums nemaz neatbilst bērna interesēm – saņemt pilnvērtīgu sociālo rehabilitāciju, iespēju saturīgi pavadīt brīvo laiku utt.

Šī ziņojuma trešajā nodaļā jau ir norādīts, kādus būtiskus riskus bērnu tiesību nodrošināšanā revidenti konstatēja 05.11.2018. un 15.11.2018. revīzijas ietvaros veiktajā pārbaudē un ka par tiem 10.12.2018. informēja Labklājības ministrijas vadību, aicinot to nekavējoties rīkoties.

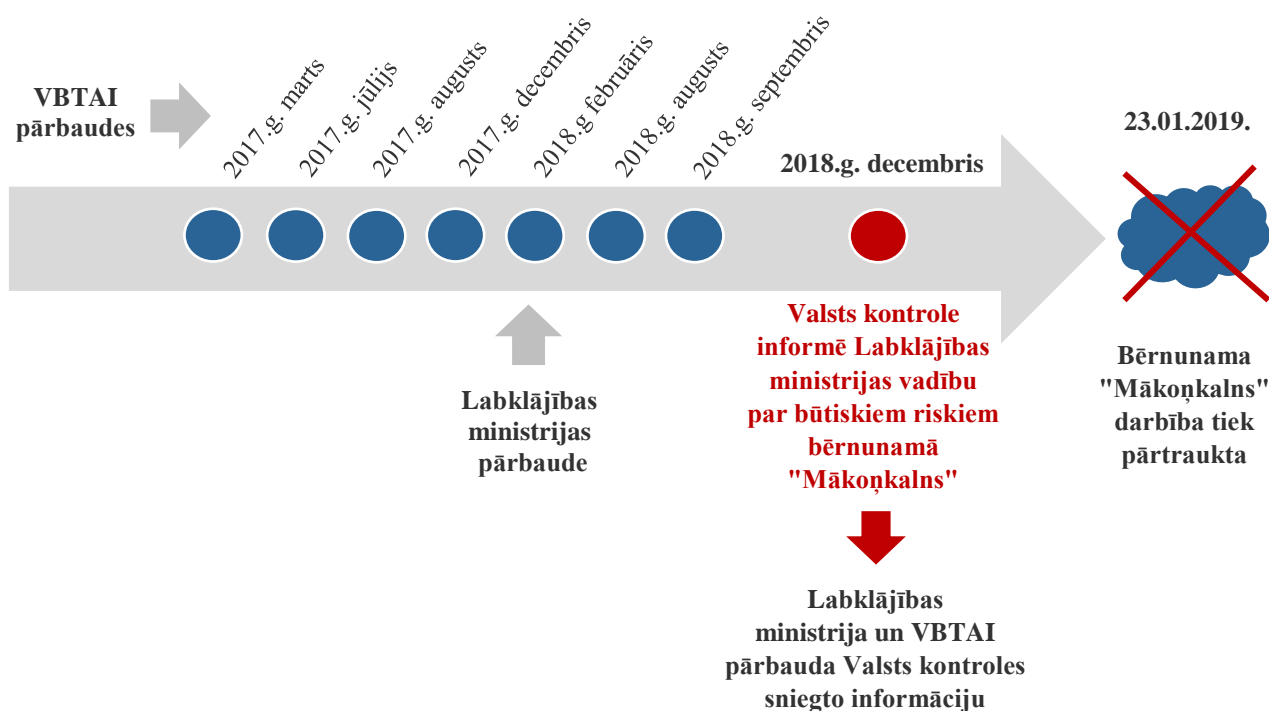
Revidenti vērs uzmanību, ka tikai pēc **informācijas saņemšanas no Valsts kontroles Labklājības ministrija sadarbībā ar VBTAI un Tiesībsarga biroju 18.–19.12.2018. veica pārbaudi bērnumā “Mākoņkalns”, kurā apstiprinājās visi revidentu norādītie riski bērnu tiesību ievērošanā, kā arī atklājās vēl citi pārkāpumi:**

- ✓ lai gan bērnumā vajadzēja atrasties 27 bērniem, faktiski darbadienā plkst. 7.00 no rīta atradās tikai trīs bērni. Pārbaudē noskaidrots, ka deviņi bērni atradās nesaskaņotā prombūtnē;
- ✓ 11 bērni pastāvīgi dzīvo viesģimenē pie bērnuma dibinātāja, kas vienlaikus ir arī bērnuma psihologs. Turklāt, lai gan viesģimenē bija jāatrodas bērniem, kas sevi pierādījuši bērnumā īstenotajā uzvedības korekcijas programmā “punktu sistēmā”, tam netika gūts apliecinājums, jo vairāki bērni uzreiz pēc ievietošanas bērnumā tika pārvietoti uz viesģimeni;
- ✓ nebija iespējams gūt pārliecību par darbinieku esamību iestādē, to slodzēm, faktiski nostrādāto laiku, kā arī kurā laikā iestādes norādītie speciālisti bērniem faktiski ir pieejami, netika iegūts apliecinājums par psihologa un sociālā darbinieka sniegtajiem pakalpojumiem;
- ✓ telpas bērnumā iekārtotas vidēji astoņiem bērniem, bet pārējās tiek izmantotas kā mantu un inventāra noliktavas un nekas neliecināja, ka bērnumā ir iespējams nodrošināt visu uz pārbaudes brīdi sarakstā esošo 27 bērnu izmitināšanu;
- ✓ tika konstatēti iespējami pārkāpumi izglītības nodrošināšanā, par ko tika informēts Izglītības kvalitātes un kontroles dienests.

Pēc minēto pārkāpumu konstatēšanas bērni tika izņemti no bērnuma un bērnumams “Mākoņkalns” 23.01.2019. tika izslēgts no Sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistra.

Bērnumā
“Mākoņkalns”
no 27 bērniem
atradās tikai trīs bērni.
Deviņi bērni atradās
nesaskaņotā prombūtnē,
bet 11 – viesģimenē
pie bērnuma dibinātāja,
kas vienlaikus ir arī
bērnuma psihologs

Avots: Labklājības ministrijas un VBTAI informācija par pārbaudēm bērnnunamā "Mākoņkalns"

Valsts kontrole uzsver, ka tieši revidenti sniedza Labklājības ministrijai un VBTAI kvalitatīvai pārbaudes veikšanai nepieciešamo informāciju par konkrētiem bērniem, kuriem būtu jāatrodas bērnnunamā "Mākoņkalns", un par bāriņtiesām, kuras šos bērnus tur bija ievietojušas, jo ne VBTAI, ne Labklājības ministrijai nebija viedokļa, kur šādu informāciju var iegūt.

Ņemot vērā minēto, revidenti secina, ka arī Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta darbības bērnnunamu uzraudzībā un kontrolē nav pietiekamas un nenodrošina, ka pārbaudēs iegūtā informācija tiek pietiekami izvērtēta, lai atklātu būtiskus riskus bērnu tiesību ievērošanai.

Vai Labklājības ministrijas darbības ārpusģimenes aprūpes jomas un VBTAI pārraudzībā ir pietiekamas?

Labklājības ministrija **bērnu un ģimenes tiesību, tajā skaitā ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzību** nodrošina:

- ✓ veicot attīstības plānošanas dokumentos noteikto rezultatīvo rādītāju uzraudzību, t.i., sekojot līdzi, vai tiek sasniegti noteiktie rādītāji;
- ✓ pārraugot VBTAI darbu.

Normatīvie akti paredz, ka VBTAI darbības uzraudzību Labklājības ministrija īsteno ne retāk kā reizi gadā, kad VBTAI labklājības ministram iesniedz pārskatu un analīzi par iestādes funkciju izpildi un finanšu līdzekļu izlietojumu¹⁷⁹. Labklājības ministram ir tiesības jebkurā laikā pieprasīt pārskatu par iestādes uzdevumu izpildi, kā arī par iestādes darbību¹⁸⁰. Labklājības ministrijā var pārsūdzēt arī VBTAI priekšnieka izdotos administratīvos aktus un faktisko rīcību¹⁸¹.

Revīzijā ir konstatēts, ka faktiski VBTAI pārraudzība tiek īstenota reizi gadā, kad tiek sagatavots VBTAI gada pārskats, saņemot no VBTAI informāciju par darba plānā iekļauto uzdevumu izpildi (sasniegtos kvantitatīvos rādītājus), par realizētajiem pasākumiem (informatīvās kampaņas, semināri, konferences utt.), kā arī par valsts budžeta finansējuma izlietojumu pa pasākumu veidiem. Pārskatā arī tiek skaidrotas neatbilstības, ja tādas ir bijušas.

Revīzijā nebija iespējams novērtēt, vai VBTAI faktiskās darbības ikgadējā plāna izpildē veicina iestādei un nozarei izvirzīto mērķu sasniegšanu, jo iestādei šādi mērķi un sasniedzamie rezultāti nav noteikti.

Lai gan normatīvais akts¹⁸² paredz padotības iestādēm izstrādāt stratēģiju, ņemot vērā hierarhiski augstākās institūcijas spēkā esošu stratēģiju un sniedzot izvērstu informāciju par iestādes īstenotajiem darbības virzieniem, izvirzītajiem mērķiem un rezultātiem, kā arī plānošanas cikla svarīgākajiem uzdevumiem iestādei deleģēto politikas jomu ieviešanas un uzraudzības jautājumos, VBTAI kopš 2017.gada nav apstiprināta institūcijas stratēģija, kurā būtu noteikti institūcijas darbības mērķi, darbības virzieni un sasniedzamie rezultāti, tā nodrošinot ikgadējā darba plānā iekļauto aktivitāšu un to rezultātu sasaisti ar iestādes un nozares mērķiem.

Revīzijā nav arī konstatēts, ka Labklājības ministrija būtu reaģējusi un veikusi mērķtiecīgas darbības, lai risinātu ilgstošo iestādes cilvēkresursu nepietiekamību, kas revidentu vērtējumā var būtiski ietekmēt VBTAI darbu. Uz tiem uzmanību ir vēršusi arī VBTAI vadība Vadības ziņojumā par VBTAI 2017.gada pārskatu.

Vadības ziņojumā ir norādīts, ka “inspekcija ikdienas darbā saskaras ar komplicētiem gadījumiem, kuros iestādes vai bērnu vecāki aizvien vairāk lūdz iesaistīties inspekciju, savas kompetences ietvaros izvērtējot bērnu tiesību ievērošanu, (...) turpinoties tendencei pieaugt vardarbības gadījumu skaitam, kuros cietuši bērni, inspekcijas resursi var būt nepietiekami, lai veiktu savlaicīgas un kvalitatīvas darbības bērnu tiesību un interešu nodrošināšanai. Būtisks risks atzīmējams, ka ir izveidojusies situācija, ka inspekcijā ir vakances, tostarp vadības līmenī (...)”.

Revīzijā nebija iespējams novērtēt, vai VBTAI faktiskās darbības ikgadējā plāna izpildē veicina iestādei un nozarei izvirzīto mērķu sasniegšanu, jo iestādei šādi mērķi un sasniedzamie rezultāti nav noteikti

Revidenti vērs izmanību, ka Vadības ziņojumā par 2017.gada pārskatu norādītais risks vēl būtiskāk ir pieaudzis 2018.gadā.

No 2017.gada maija līdz pat 2018.gada februārim VBTAI strādāja bez pastāvīga iestādes vadītāja, 2018.gada februārī darbu VBTAI pārtrauca ilggadējā Bāriņtiesu un audžuģimeņu departamenta direktore, bet pēc tam arī Bērnu tiesību aizsardzības departamenta direktore un vairāki inspektori. 2018.gada septembrī no 19 inspektoru amata vietām 10 bija vakantas, no tām divas vakances Bāriņtiesu un audžuģimeņu departamentā, astoņas – Bērnu tiesību aizsardzības departamentā.

2018.gadā VBTAI papildus ir piešķirti 80 000 euro darbinieku motivēšanai (piemaksu par papildu darbu nodrošināšanai)¹⁸³, no kuriem daļa ir izmantota mēnešalgu palielināšanai inspektoriem par vidēji 30%.

Tomēr piešķirtais papildu finansējums arvien nerisina akūto personāla trūkumu un jaunu speciālistu piesaisti, jo 2019.gada sākumā bija vakantas astoņas (42%) no 19 inspektoru amata vietām.

Tas nozīmē, ka Labklājības ministrijai ir jāiesaistās un jāmeklē citi risinājumi, lai cilvēkresursu trūkums padotības iestādē neietekmētu nozares funkciju izpildi.

Savukārt, vērtējot Labklājības ministrijas darbības ārpusģimenes aprūpes jomas uzraudzībai **izvirzīto rādītāju sasniegšanai**, revīzijā ir konstatēts, ka ministrija seko līdzi demogrāfijas un sociālās labklājības rādītājiem (dzimstība, nabadzības riska indekss), regulāri apkopo statistiskos rādītājus par ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaitu, to aprūpes veidiem (ģimeniskā vide vai iestāde), adopcijas statistiku un informāciju par audžuģimenēm, kā arī sagatavo ilggadējo pārskatu par bērnu stāvokli Latvijā utt.

Lielākā daļa rādītāju attiecībā uz ārpusģimenes aprūpi ir izteikti kvantitatīvi – bērnu skaitā, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē vai saņem aprūpi pie noteikta ārpusģimenes pakalpojuma sniedzēja.

Tomēr to novērtēšanai Labklājības ministrijai pašlaik ir pieejama tikai bāriņtiesu un bērnuma sagatavotajos statistikas pārskatos norādītā informācija:

- ✓ bāriņtiesu sagatavotie valsts statistikas pārskati par bāriņtiesas darbību pārskata gadā¹⁸⁴;
- ✓ valsts statistikas pārskati “Pārskati par ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu”, kurus gatavo visi ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzēji, tajā skaitā valsts un pašvaldību bērnuma¹⁸⁵.

Revīzijā, salīdzinot pārskatos iekļauto informāciju par bērnumos dzīvojošiem bērniem uz 31.12.2017., ir konstatēts, ka bērnu skaits atšķiras par 133 jeb vairāk nekā 11% bērnu: bāriņtiesu pārskatā norādītais bērnu skaits bērnumos ir 1037, bet pārskata par ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu – 1170.

Saskaņā ar Labklājības ministrijas sniegto skaidrojumu bērnu skaits pārskatos atšķiras, jo pārskatā par bāriņtiesu darbību tiek norādīts bērnu skaits, kuri ievietoti bērnumā, pamatojoties uz bāriņtiesas lēmumu sakarā ar bērna šķiršanu no ģimenes, bet ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju sagatavotajos valsts statistikas pārskatos tiek norādīta informācija arī par tiem bērniem, kuri gadā laikā ir iestājušies bērnumā, pamatojoties uz sociālā dienesta lēmumu, kad pakalpojums piešķirts pēc vecāku lūguma (iesnieguma), ja bērna veselības stāvokļa dēļ vecāki nevar viņu aprūpēt¹⁸⁶, kā arī par bērniem, kuri tikuši ievietoti bērnumā krīzes situācijā, pamatojoties uz policijas aktu¹⁸⁷.

Tāpēc, lai nodrošinātu aktuālas informācijas saņemšanu, VBTAI Labklājības ministrijas uzdevumā, sākot ar 2018.gada jūliju, visiem bērnumiem reizi mēnesī pieprasa iesniegt elektroniski aizpildītu *Excel* datni par bērnumā dzīvojošo bērnu skaitu, kā arī periodiski bāriņtiesām pieprasa datus par aktuālo audžuģimeņu skaitu.

Revidentu vērtējumā tas, ka valstī šobrīd nav pieejama vienota, precīza un aktuāla informācija par ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem un par viņiem pieņemtajiem lēmumiem, ne tikai apgrūtina jomas uzraudzību un neļauj izvērtēt attīstības plānošanas dokumentos izvirzīto rādītāju sasniegšanu, bet arī ietekmē produktīvu un uz rezultātu vērstu bāriņtiesu un ārpusģimenes pakalpojumu sniedzēju uzraudzību.

Lai gan informācija par atsevišķiem ārpusģimenes aprūpes veidiem vai procesiem tiek uzkrāta vairāku institūciju pārziņā esošajās informācijas sistēmās un reģistros, tomēr katra institūcija tās kompetencē esošo informāciju uztur tikai savas institūcijas ietvaros. Ja to pieprasa normatīvais akts, noteikta informācijas daļa tiek ievadīta arī citās informācijas sistēmās vai manuāli tiek nosūtīta citām institūcijām.

Informācijas saturs	Informācijas sistēma / reģistrs:						
	NPAIS	Rīgas domes vienotās informācijas sistēmas Bāriņtiesas modulis	Iedzīvotāju reģistrs ¹⁸⁸	Audzūģimeņu reģistrs no 01.09.2018. Audzūģimeņu informācijas sistēma (AGIS)	Adopcijas reģistrs ¹⁸⁹	SOPA ¹⁹⁰	SPOLIS ¹⁹¹
Aizgādības tiesības	X	x	X				
Aizbildnība	X	x	X				
Audzūģimene	X	x	X	X			
Bērnumams	X	x	X			X ¹⁹²	X ^(valsts) ¹⁹³
Adopcija	X	x	X		X		

Revidentu vērtējumā būtiskākās informācijas sistēmas, kurās pašlaik vienkopus ir paredzēta informācijas uzkrāšana par visiem ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem un par tiem pieņemtajiem lēmumiem, ir Iekšlietu ministrijas Informācijas centra¹⁹⁴ uzturētā NPAIS¹⁹⁵ un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pārziņā esošais Iedzīvotāju reģistrs.

NPAIS izstrāde tika uzsākta 2009.gadā¹⁹⁶ ar mērķi sekmēt starpinstitūciju sadarbību, gan risinot konkrētus (individuālos) bērnu tiesību neievērošanas un aizsardzības gadījumus, gan apkopojot informāciju par tiem stratēģiskajā līmenī.

Attiecībā uz ārpusģimenes aprūpes jomu **bāriņtiesām ir pienākums** NPAIS ievadīt lēmumu informāciju:

- ✓ par aizgādības tiesību pārtraukšanu un atjaunošanu, par aizgādības tiesību atņemšanu vecākiem;
- ✓ par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu ievietošanu audzūģimenē, bērnumamā vai par aizbildnības nodibināšanu;
- ✓ par bērnu adopciju u.c.

Savukārt, lai veiktu aizgādības un aizbildniecības iestādes funkciju, bāriņtiesām NPAIS ir piekļuve arī pārējo institūciju sniegtajai informācijai, piemēram, valsts un pašvaldību policijas, sociālo dienestu, izglītības iestāžu u.c. informācijai, kas ir nepieciešama noteiktu apstākļu izvērtēšanai.

Vienlaikus bāriņtiesām informācija par pieņemtajiem lēmumiem ārpusģimenes aprūpes jomā ir jāiesniedz arī Iedzīvotāju reģistram¹⁹⁷.

Bāriņtiesas ziņas Iedzīvotāju reģistrā var iesniegt vai nu tiešsaistē, vai nu papīra formātā, aizpildot veidlapu un iesniedzot to Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē. Šādā gadījumā Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes darbinieki informāciju no iesniegtās veidlapas manuāli ievada informācijas sistēmā.

Revīzijā ir konstatēts, ka nevienā no abām informācijas sistēmām uzkrātie dati nav pilnīgi.

Lai gan NPAIS izmantošana ir uzsākta 2013.gada sākumā¹⁹⁸, tomēr saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegto informāciju 2018.gadā sešas bāriņtiesas arvien nav uzsākušas informācijas ievadi par pieņemtajiem lēmumiem NPAIS (2017.gadā – 17 bāriņtiesas NPAIS¹⁹⁹).

Viena no tām ir Rīgas bāriņtiesa, kuras pieņemto lēmumu un ierosināto lietu skaits veido ceturto daļu no visu bāriņtiesu pieņemtajiem lēmumiem un ierosinātajām lietām. Rīgas bāriņtiesa ir vienīgā no visām Latvijas bāriņtiesām, kas lietu reģistrus un reģistrācijas žurnālus kāro savā informācijas sistēmā²⁰⁰. Jau veidojot NPAIS, bija paredzēts to sasaistīt ar Rīgas bāriņtiesas izmantoto informācijas sistēmu, tomēr līdz pat 2018.gada beigām tas nav nodrošināts.

Savukārt, analizējot revīzijas vajadzībām iesniegtos datus no Iedzīvotāju reģistra, kā arī detalizētajās pārbaudēs salīdzinot tos ar ģimeņu lietās iekļauto informāciju, ir konstatēts:

- ✓ piecas bāriņtiesas 2017.gadā nebija iesniegušas lēmumu informāciju par aizgādības tiesību pārtraukšanu/atjaunošanu vecākiem, lai gan saskaņā ar bāriņtiesu statistiku šādi lēmumi tika pieņemti;
- ✓ 2832 jeb 24,2% gadījumos ierakstiem par bērna ievietošanu vai izņemšanu no bērnunama nav norādīts bērnunama nosaukums, kurā bērns tika ievietots vai kurā izbeigta uzturēšanās (2064 gadījumos to nav norādījuši Rīgas bāriņtiesa);
- ✓ detalizētajās pārbaudēs vismaz deviņos gadījumos tika konstatēts, ka nav aktuāla Iedzīvotāju reģistra informācija par aizgādības tiesību pārtraukšanu/atjaunošanu vecākiem, par bērna faktisko atrašanās vietu ārpusģimenes aprūpes laikā – konkrēts bērnunams, audžuģimene vai aizbildnis.

Piemēram, saskaņā ar Iedzīvotāju reģistra datiem bērns no 2011.gada novembra atrodas Liepājas pašvaldības bērnunamā, lai gan jau 2012.gada jūlijā mātei tika atjaunotas pārtrauktās aizgādības tiesības un bērns kopš tā laika dzīvo ģimenē.

Saskaņā ar Iedzīvotāju reģistra datiem bērns kopš 2012.gada dzīvo Tukuma novada Irlavas bērnunamā, lai gan faktiski jau 2015.gada jūnijā viņš tika pārvietots uz valsts bērnunamu "Teika" (Valsts sociālās aprūpes centra "Rīga" filiāle "Teika").

To, ka Iedzīvotāju reģistrā bāriņtiesas nav iesniegušas informāciju par visiem pieņemtajiem lēmumiem, revīzijā norādīja arī Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes darbinieki. Piemēram, ieviešot "Valsts atbalsta programmu "Latvijas Goda ģimenes apliecība "3+ Ģimenes karte""²⁰¹, tika identificēti gadījumi, ka Iedzīvotāju reģistrā nav iesniegta informācija par aizbildņa iecelšanu, bērna nonākšanu audžuģimenē u.c. Minētie trūkumi tikuši novērsti manuāli, informāciju precizējot katrā bāriņtiesā atsevišķi.

Savukārt bāriņtiesas par nepilnībām Iedzīvotāju reģistra datus paskaidroja, ka vainīgi ir Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes darbinieki, kuri ne visos gadījumos Iedzīvotāju reģistrā ir ievadījuši bāriņtiesu papīra formātā iesniegtās ziņas (aizpildītās veidlapas).

Revidenti vērs uzmanību, ka Iedzīvotāju reģistra funkcionalitāte paredz iespēju bāriņtiesām informāciju par pieņemtajiem lēmumiem iesniegt tiešsaistē, aizpildot elektronisku veidlapu, tā vienlaikus pārbaudot arī, vai iepriekš sniegtās ziņas par pieņemtajiem lēmumiem arvien ir aktuālas un vai tās nav nepieciešams precizēt.

Tomēr, lai nodrošinātu informācijas ievadi tiešsaistē, pašvaldībai ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi ir jānoslēdz attiecīgs līgums.

Revīzijā konstatēts, ka 2018.gadā no 119 pašvaldībām līgumu par Iedzīvotāju reģistra izmantošanu un aktualizēšanu bija noslēgušas 54 jeb 45% pašvaldību, no kurām 52 pašvaldības iespēju informāciju iesniegt tiešsaistē arī izmantoja. Pārējās pašvaldības bija izvēlējušās informāciju Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē iesniegt papīra formātā, tā radot nevajadzīgu administratīvo slogu gan bāriņtiesām, gan Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldei.

Savukārt attiecībā uz datu ievadi NPAIS revidenti neattaisno bāriņtiesu rīcību, tomēr izprot, kāpēc sistēma pagaidām visās bāriņtiesās netiek uzskatīta par atbalsta rīku ikdienas darbā.

Informācijas sistēmai ir jābūt viegli saprotamai un intuitīvi vadāmai. Tai ir jānodrošina arī iespēja ievadīto informāciju izmantot dažādu pārskatu veidošanai, tā atvieglojot ne tikai bāriņtiesu, bet arī Labklājības ministrijas kā politikas veidotājas darbu, ļaujot iegūt aktuālu informāciju par nozares darbību.

Lai gan, izveidojot NPAIS²⁰², bija paredzēts, *ka institūcijām tiks nodrošināta arī iespēja no NPAIS iegūt statistisko informāciju dažādos griezumos un apjomā pēc pašas izvēlētajiem kritērijiem*, tomēr tas arvien nav nodrošināts.

Revidenti vērs uzmanību, ka bāriņtiesas ikgadējos statistikas pārskatus²⁰³, kura apjoms ir 790 ailes, arvien gatavo manuāli no personu lietām, izmantojot savus lietu reģistrus un reģistrācijas žurnālus, vai nu gatavojot datnes Excel formātā, kurās gada laikā uzkrāj statistikas pārskatam nepieciešamo informāciju.

NPAIS šobrīd nav paredzēta arī iespēja automātiski ģenerēt dokumentus (lēmumus, līgumus u.c. dokumentus) no ievadītajiem pamata datiem, jo saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centra un Labklājības ministrijas sniegto informāciju paši NPAIS lietotāji bija pret šo funkcionalitāti.

Turklāt NPAIS ir arī vairākas tehniskas un saturiskas nepilnības (piemēram, terminoloģija, termiņi u.c.), kuras saskaņā ar Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegto informāciju tiek apkopotas un iespēju robežās arī novērstas.

Bāriņtiesām informācija saistībā ar pieņemtajiem lēmumiem ir jāiesniedz arī citām institūcijām:

- ✓ pieņemtie lēmumi saistībā ar adopciju ir jāiesniedz Labklājības ministrijai informācijas ievadei Adopcijas reģistrā;
- ✓ pieņemtie lēmumi par audžuģimenes statusa piešķiršanu un bērna ievietošanu audžuģimenē jāievada Audžuģimeņu informācijas sistēmā (līdz 01.09.2018. informācija papīrā bija jāiesniedz VBTAI iekļaušanai Audžuģimeņu reģistrā);
- ✓ informācija saistībā ar pieņemtajiem lēmumiem par aizgādības tiesību pārtraukšanu/atjaunošanu vecākiem un ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu bērnam – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai pakalpojumu nodrošināšanai vai pārtraukšanai;
- ✓ par aizgādības tiesību pārtraukšanu/atjaunošanu vecākiem un par bērnam iecelto/atcelto aizbildni – Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijai;
- ✓ par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem un bērna šķiršanu no ģimenes – pašvaldības sociālajam dienestam.

Lai gan pakāpeniski tiek ieviesta elektroniska NPAIS datu nodošana citām institūcijām (no 2018.gada uzsākta datu nodošana Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūrai un Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijai), tomēr informācija arvien daļēji tiek nodota papīra vēstuļu formā, jo NPAIS nav ievadīta visa nepieciešamā informācija.

Revīzijā noskaidrots, ka pašlaik netiek plānota datu nodošana no NPAIS uz Iedzīvotāju reģistru un uz Adopcijas reģistru.

NPAIS ir rīks, kas būtu izmantojams jomas uzraudzībai, jo tajā ir paredzēta iespēja uzkrāt datus par visiem ārpusģimenes aprūpes procesiem un citiem ar bērnu tiesībām saistītiem jautājumiem.

Tomēr atbilstoši normatīvajiem aktiem²⁰⁴ sistēmas pārzinis un turētājs ir nevis Labklājības ministrija kā vadošā iestāde bērnu un ģimenes tiesību jomā, bet Iekšlietu ministrijas padotības iestāde – Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs, kas uzskata, ka ir atbildīgs tikai par sistēmas tehnisko izpildījumu, jo detalizēti nepārzina bērnu un ģimenes tiesību jomu.

Savukārt Labklājības ministrija atturas no iesaistīšanās NPAIS satura veidošanā un kontrolē.

Revidentu vērtējumā tieši Labklājības ministrijai kā atbildīgajai institūcijai par ārpusģimenes aprūpes jomu ir jāuzņemas atbildība gan par NPAIS saturu, gan ir jāveic darbības, lai panāktu, ka institūcijas NPAIS ievada visu normatīvajos aktos paredzēto informāciju, tā nodrošinot, ka NPAIS ir atbalsta rīks ne tikai ikdienas darbā, bet arī nozares politikas veidošanā un uzraudzībā.

Ieteikumi

Lai nodrošinātu VBTAI ikgadējā darba plānā iekļauto aktivitāšu un to rezultātu sasaisti ar nozares mērķiem, kā arī lai būtu iespējams novērtēt, vai VBTAI faktiskās darbības veicina iestādei un nozarei izvirzīto mērķu sasniegšanu, Labklājības ministrijai nodrošināt, ka VBTAI tiek izstrādāta institūcijas darbības stratēģija.

Savukārt, lai nodrošinātu, ka VBTAI būtu iespējams pilnvērtīgi izpildīt tai noteiktās funkcijas un uzdevumus, aicinām Labklājības ministriju iesaistīties un meklēt risinājumus, lai novērstu cilvēkresursu trūkumu savā padotības iestādē, kurai nodotas būtiskas nozares funkcijas – uzraudzīt un koordinēt normatīvo aktu ievērošanu bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā arī nodrošināt bāriņtiesu uzraudzību un metodisko vadību.

Lai nodrošinātu, ka VBTAI veiktās pārbaudes bāriņtiesās un bērnunamos ir jēgpilnas un novērš riskus, ka netiek ievērotas bērnu tiesības un intereses, aicinām Labklājības ministriju nodrošināt, ka tiek pilnveidotas VBTAI veiktās pārbaudes, tajā skaitā, ka pārbaudžu plānošanai tiek veikta risku analīze, lai noteiktu institūcijas un bērnu lietas, kurās pastāv vislielākie neatbilstību riski, neplānotajās pārbaudēs, pamatojoties uz sūdzībām, tiek izvērtēti arī pārējie riski iestādes darbībā, bet pēc pārbaudēm sniegto ieteikumu ieviešanas uzraudzība tiek veikta pēc būtības.

Lai nodrošinātu, ka Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta veiktās pārbaudes bērnunamos novērš riskus, ka bērnunams ilgstoši darbojas, neievērojot normatīvo aktu prasības²⁰⁵, aicinām Labklājības ministriju pilnveidot iekšējās kontroles procedūras sociālo pakalpojumu sniedzēju uzraudzībā.

Lai nodrošinātu, ka bāriņtiesu metodiskā vadība nodrošina jēgpilnu un pilnvērtīgu atbalstu bāriņtiesu darbā, aicinām Labklājības ministriju nodrošināt, ka:

- ✓ VBTAI pārskata jau esošos metodiskos materiālus, nodrošinot, ka mājaslapā pieejamie metodiskie materiāli ir aktuāli un izmantojami ikdienas darbā;
- ✓ VBTAI apkopo un analizē visbiežāk saņemtos jautājumus un veiktajās pārbaudēs konstatētās kļūdas, lai noteiktu, vai konkrētais gadījums ir izņēmums vai arī šādu (vai līdzīgu) gadījumu risināšanai ir nepieciešams izstrādāt metodiku/vadlīnijas vai vismaz informēt pārējās bāriņtiesas par tādu praksi/gadījumiem.

Tā kā ir paredzams, ka audžuģimenes ārpusģimenes aprūpi nodrošinās arvien lielākai daļai bērnu, bet to uzraudzība ir tikai bāriņtiesu kompetencē, aicinām Labklājības ministriju izvērtēt, vai VBTAI nav nepieciešams iesaistīties šī ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma uzraudzībā.

Lai nodrošinātu, ka NPAIS tiek izmantota atbilstoši tā izveides mērķim un bērnu un ģimenes tiesību politikas veidošanā un uzraudzībā, aicinām Labklājības ministriju sadarbībā ar Iekšlietu ministriju izvērtēt iespēju NPAIS pārraudzību nodot Labklājības ministrijai.

Valsts kontrole pievienojas arī Tiesībsarga biroja 2018.gada novembrī pabeigtajā pārbaudē par NPAIS institūcijām sniegtajām rekomendācijām par NPAIS nepilnību novēršanu.

Vai bez vecāku gādības palikušam bērnam pēc pilngadības sasniegšanas tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts patstāvīgas dzīves uzsākšanai un integrācijai sabiedrībā?

Revīzijā konstatētais diemžēl ļauj secināt, ka atbildīgās institūcijas – bāriņtiesas, sociālie dienesti un bērnnunami – ne visos gadījumos ir rūpējušās par to, lai pēc pilngadības sasniegšanas bez vecāku gādības palicis bērns saņemtu visu nepieciešamo atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Lai gan normatīvie akti²⁰⁶ uzliek par pienākumu pašvaldībām pēc ārpusģimenes aprūpes beigām bērnam nodrošināt gan materiālo atbalstu, gan ierādīt dzīvojamo platību un sniegt psihosociālu atbalstu integrācijai sabiedrībā, pašvaldību dienesti ir pasīvi un neuzņemas iniciatīvu atbalsta sniegšanā.

Bāriņtiesas un bērnnunami uzskata, ka pēc pilngadības sasniegšanas tiem vairs nav pienākuma rūpēties par to, lai bērns saņemtu visas paredzētās garantijas. Savukārt sociālie dienesti norāda, ka nepieciešamo atbalstu var nodrošināt tikai tad, ja bērns pie tiem vēršas.

Tomēr bērniem, it īpaši tiem, kas ārpusģimenes aprūpi saņēma bērnnamā, bieži vien trūkst prasmju un zināšanu, kā cīnīties par savām tiesībām šī atbalsta saņemšanai.

Tāpēc normatīvajos aktos paredzētais atbalsts galvenokārt tiek nodrošināts, tikai izmaksājot Ministru kabineta noteikumos²⁰⁷ paredzētos vienreizējos pabalstus. Bet tādi nozīmīgi atbalsta veidi kā tiesības uz pašvaldības nodrošinātu dzīvojamo platību un psihosociālu atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai bieži vien izpaliek. Tāpēc atbalsta trūkuma dēļ bērns bieži vien atgriežas tajā sociālajā vidē, no kuras tika šķirts.

Revidentu vērtējumā, lai nodrošinātu iespēju bez vecāku gādības palikušam bērnam pēc pilngadības sasniegšanas saņemt nepieciešamo atbalstu pastāvīgas dzīves uzsākšanai, pašvaldībās ir nepieciešams ieviest mentora pakalpojumu, kas pašlaik jau tiek nodrošināts atsevišķās pašvaldībās un ietver praktisku un emocionālu palīdzību dažādu sadzīves situāciju risināšanā un jaunietim nepieciešamo pakalpojumu saņemšanā.

Šādi tiks nodrošināts, ka Ministru kabineta noteikumos²⁰⁸ paredzētās bērna tiesības uz psihosociālo atbalstu integrācijai sabiedrībā tiek īstenotas ne tikai ar sociālo darbu vai sociālā darbinieka konsultācijām, bet ar praktisku atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Atbilstoši likumam²⁰⁹ ārpusģimenes aprūpi izbeidz, kad bērns ir sasniedzis 18 gadu vecumu. Ilgāka bērna atstāšana bērnunamā pieļaujama līdz mācību gada beigām, ja bērns turpina mācības.

Izbeidzoties ārpusģimenes aprūpei, pašvaldība atbilstoši likumam “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” nodrošina bāreni vai bez vecāku gādības palikušo bērnu ar dzīvojamo platību²¹⁰.

Ja pašvaldībai nav iespējas nodrošināt bērnu ar dzīvojamo platību vai arī ja tā nav nepieciešama, saskaņā ar likumu “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” bērnam līdz 24 gadu vecumam ir tiesības uz dzīvokļa pabalstu bez vecāku gādības palikušam bērnam šādu ar dzīvojamās telpas lietošanu saistītu izdevumu segšanai:

- ✓ izdevumiem par dzīvojamās telpas lietošanu (īres maksa, nepieciešamie izdevumi par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām);
- ✓ izdevumiem par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvojamās telpas lietošanu, ja tie nav ietverti īres maksā vai nepieciešamajos izdevumos par obligāti veicamajām pārvaldīšanas darbībām²¹¹.

Dzīvokļa pabalsta apmērs tiek noteikts pašvaldības saistošajos noteikumos, kas nozīmē: kamēr valstī nav ieviests vienots regulējums jeb minimālais sociālā atbalsta apmērs, tā apmērs ir atkarīgs no katras pašvaldības finanšu iespējām.

Likums²¹² un, pamatojoties uz to, izdotie Ministru kabineta noteikumi²¹³ paredz arī pienākumu ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma sniedzējam vai pašvaldībai, kura pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, nodrošināt bez vecāku gādības palikušajam bērnam šādas sociālās garantijas:

- ✓ **nodot bērnam viņa lietošanā esošo apģērbu un apavus²¹⁴,**
- ✓ **piešķirt naudas līdzekļus patstāvīgas dzīves uzsākšanai**, kuru apmērs nav mazāks par divu valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru²¹⁵, t.i., 2018.gadā ne mazāk kā 128,06 *euro*. Attiecībā uz bērnu, kas ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu saņēma bērnunamā, minēto pabalstu izmaksā bērnunams, bet pārējiem ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem – pašvaldība²¹⁶;
- ✓ **piešķirt vienreizēju pabalstu sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei** ne mazāk kā 249,71 *euro* apmērā. To piešķir pašvaldība. Pabalstu var izmaksāt arī natūrā – sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra veidā²¹⁷;
- ✓ **sniegt materiālu atbalstu izglītības iegūšanā**, izmaksājot pabalstu ikmēneša izdevumiem, kas nav mazāks par valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēru, ja:
 - pilngadību sasniegušais bērns mācās vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē, kas ir tiesīga izsniegt valsts atzītus vispārējās izglītības vai valsts atzītus profesionālo izglītību un profesionālo kvalifikāciju apliecinājošus dokumentus, un sekmīgi apgūst izglītības programmu;
 - ja pilngadību sasniegušais bērns studē augstskolā vai koledžā, kas ir tiesīga izsniegt valsts atzītus diplomus, un sekmīgi apgūst studiju programmu. Pabalsta izmaksu aptur studiju pārtraukuma laikā un to atjauno, ja studijas tiek atsāktas²¹⁸;
- ✓ **pašvaldībai, sniedzot psihosociālo un materiālo atbalstu, ir pienākums veikt nepieciešamos pasākumus pilngadību sasniegušā bērna integrēšanai sabiedrībā²¹⁹.**

Ministru kabineta noteikumi²²⁰ bez vecāku gādības palikušam bērnam pēc pilngadības sasniegšanas paredz arī tiesības uz braukšanas maksas atvieglojumiem sabiedriskajā transportā. Pašvaldība saistošajos noteikumos ir tiesīga noteikt arī citus atbalsta veidus.

Lai nodrošinātu minēto sociālo garantiju saņemšanu, normatīvie akti²²¹ paredz, ka aizbildnis, audžuģimene vai bērnunama vadītājs sešus mēnešus pirms bērna pilngadības sasniegšanas informē pašvaldību, kuras bāriņtiesa pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, par laiku, kad bērnam

beidzas ārpusģimenes aprūpe un ka viņam būs nepieciešams atbalsts izglītības iegūšanā un patstāvīgās dzīves uzsākšanā, kā arī palīdzība dzīvokļa jautājuma risināšanā.

Par tiesībām saņemt iepriekš minētās garantijas ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma sniedzējs sadarbībā ar bāriņtiesu rakstiski informē arī bērnu²²².

Savukārt, lai saņemtu sociālos pabalstus un psihosociālo atbalstu integrācijai sabiedrībā, jauniešiem ir nepieciešams vērsties ar iesniegumu tās pašvaldības sociālajā dienestā, kura pieņēma lēmumu par viņa šķiršanu no ģimenes un ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma nodrošināšanu, bet par nepieciešamību piešķirt dzīvojamo telpu – pašvaldības struktūrvienībā, kas ir atbildīga par dzīvokļu jautājumiem.

Tiesības uz sociālajām garantijām, ja tās nav izmantotas uzreiz pēc pilngadības sasniegšanas, jauniešiem saglabājas ne ilgāk kā līdz 24 gadu vecuma sasniegšanai²²³.

Lai noskaidrotu, vai normatīvajos aktos²²⁴ paredzētās sociālās garantijas tiek nodrošinātas un kāds ir to faktiskais saturs un apmērs, revīzijā ir veiktas pārbaudes deviņās pašvaldībās.

Iepazīstoties ar izlasē iekļauto pašvaldību saistošajiem noteikumiem, ir konstatēts, ka pašvaldības normatīvajā regulējumā²²⁵ paredzētos pabalstus ir paredzējušas izmaksāt Ministru kabineta noteikumos noteiktajā minimālajā vai nedaudz lielākā apmērā. No tām Liepājas pilsētas pašvaldībā pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei ir noteikts 512,23 euro apmērā, kas Ministru kabineta noteikumos²²⁶ paredzēto apmēru pārsniedz vairāk nekā divas reizes.

Revīzijā visu izlasē iekļauto pašvaldību bāriņtiesas, sociālie dienesti un bērnunami norādīja, ka pašvaldībā pilngadību sasniegušam bērnam atbilstoši normatīvajiem aktiem²²⁷ tiek izmaksāti paredzētie sociālo pabalstu veidi, kā arī visi bērni tiek informēti par tiesībām saņemt palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā.

Tomēr tikai dažu pašvaldību bāriņtiesas un sociālie dienesti varēja precīzi paskaidrot, vai un cik ilgā laikā pēc pilngadības sasniegšanas jauniešiem tika nodrošināta iespēja dzīvojamo platību arī saņemt un vai tā ir dzīvošanai pieņemamā stāvoklī, lielākoties norādot, ka šis jautājums ir mājokļu (dzīvokļu) komisiju kompetencē.

Sociālie dienesti pārsvarā nevarēja arī paskaidrot, vai un kā tiek nodrošināta Ministru kabineta noteikumos²²⁸ paredzētā pilngadību sasniegušā bērna integrēšana sabiedrībā, sniedzot psihosociālo atbalstu, norādot, ka visiem šiem bērniem ir pieejamas sociālā darbinieka konsultācijas. Tikai Tukuma novada sociālajā dienestā šiem jauniešiem ir pieejams atsevišķs sociālais darbinieks, kurš iesaista jauniešus arī dažādos projektos. Piemēram, Nodarbinātības valsts aģentūras projektā “Proti un dari”²²⁹, kura ietvaros jauniešiem sev interesējošo profesiju var apgūt pie aroda meistara.

Tomēr, izvērtējot ģimeņu un bērnu lietās iekļauto informāciju un iestāžu darbinieku sniegtos paskaidrojumus, **revidenti secina: pastāv risks, ka bērni tomēr nav saņēmuši normatīvajos aktos²³⁰ paredzēto atbalstu dzīvojamajai platībai un psihosociālo atbalstu integrācijai sabiedrībā un pēc pilngadības sasniegšanas ir atgriezušies sociālajā vidē, no kuras tika šķirti.**

Revīzijā tika konstatēti vairāki gadījumi, kad nepieciešamais atbalsts netika nodrošināts. Piemēram:

Lai gan jauniešiem vēl gandrīz gadu pēc pilngadības sasniegšanas turpināja dzīvot bērnunamā, atstājot bērnunamu, jauniešiem netika nodrošināta dzīvojamā platība, kā arī nepieciešamais sociālais atbalsts. Tāpēc pēc bērnunama atstāšanas jauniešiem nākšoja pie paziņām, gāja ēst uz zupas virtuvi, ņēma ātros kredītus un jau aptuveni piecus mēnešus vēlāk nonāca ieslodzījumā. Lai gan sociālā dienesta pārstāvji sniedza paskaidrojumu, ka nevarēja jauniešiem palīdzēt, jo nebija viņa telefona numura, viņš neieradās sociālajā dienestā uz konsultāciju u.c., revidentu vērtējumā pašvaldības uzdevums bija jau savlaicīgi nodibināt kontaktu ar bērnu un sniegt nepieciešamo palīdzību patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Citā gadījumā trīs mēnešus pirms bērna pilngadības sasniegšanas mātei tika atjaunotas aizgādības tiesības, kas bija pārtrauktas gandrīz astoņus gadus un revidentu vērtējumā nebija atjaunojamas (jo nebija zuduši apstākļi, kas bija par pamatu aizgādības tiesību pārtraukšanai). Bērns atgriezās mātes vienistabas dzīvoklī, kurā dzīvoja jau seši viņa ģimenes locekļi un kurā bērns bija pārcietis seksuālo vardarbību un kurā vēl pāris mēnešus iepriekš sociālais dienests bija konstatējis tos pašus apstākļus attiecībā uz bērnu nepietiekamu aprūpi (alkohola lietošana, nepiederošas personas mājoklī u.c.). Revidentu vērtējumā atbildīgās institūcijas nebija ieinteresētas, lai bērnam pēc pilngadības sasniegšanas, kas iestājās tikai pēc trim mēnešiem, būtu iespēja uzsākt “jaunu dzīvi” savā mājoklī un saņemt materiālo atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Par minētajiem gadījumiem atbildīgās bāriņtiesas un bērnunami paskaidroja, ka pēc pilngadības sasniegšanas tiem vairs nav pienākuma rūpēties par to, vai bērns ir saņēmis visas paredzētās garantijas. Tā ir sociālā dienesta kompetence.

Savukārt sociālie dienesti norādīja, ka tie var nodrošināt nepieciešamo atbalstu tikai tad, ja bērns ar iesniegumu vēršas sociālajā dienestā un/vai attiecīgās pašvaldības dzīvokļu pārvaldē. Ja bērns to nedara, tad atbalstu nodrošināt nav iespējams.

Revidentu vērtējumā nepietiek tikai pilngadību sasniegušu jaunieši informēt par tiesībām uz noteiktām sociālajām garantijām un gaidīt, kad jaunieši tās pieprasīs. Šiem jauniešiem ir jāsniedz praktisks atbalsts šo sociālo garantiju saņemšanā, jo sava dzīves gājuma dēļ tiem trūkst prasmju dažādu sadzīves situāciju risināšanai un sadarbībai ar valsts un pašvaldību iestādēm, lai saņemtu sociālās garantijas un pakalpojumus, kas viņam pienākas. Tāpēc jaunieši bieži vien atbildīgajās iestādēs arī nevērsas.

Jautājumu par garantijām pilngadību sasniegušajiem bērniem ir pētījis Tiesībsarga birojs un 13.12.2018. savā ikgadējā konferencē jau sniedza ieskatu par pārbaudē konstatētajām būtiskajām problēmām – bērniem izmaksājamo pabalstu apmērs nav pārskatīts jau kopš 2006.gada, mājokļu aprīkošanai noteiktā summa nav pārskatīta kopš 2005.gada, daudzas pašvaldības neņem vērā, ka pabalstu apmērs bērniem ar invaliditāti ir jāparedz lielākā apmērā, vairākām pašvaldībām nav pietiekama dzīvojamā fonda, lai nodrošinātu bērnu ar cilvēka cienīgu dzīvojamo platību tīklīdz beidzas ārpusģimenes aprūpe u.c.

Saskaņā ar Latvijas Republikas tiesībsarga 2018.gada ziņojumu tiesībsargs plāno izstrādāt arī rekomendācijas jauniešu situācijas uzlabošanai un nosūtīt tās atbildīgajām valsts iestādēm²³¹.

Revidenti uzsver, ka viens no risinājumiem, lai veiksmīgi īstenotu ārpusģimenes aprūpē esoša jaunieša integrēšanu sabiedrībā, ir piedāvāt jauniešiem pakalpojumu – **mentors, kas ir jaunieša padomdevējs, atbalsta un uzticības persona**. Mentora praktisku un emocionālu **palīdzību** dažādu sadzīves situāciju risināšanā un nepieciešamo pakalpojumu saņemšanā jauniešiem ir iespēja saņemt, vēl atrodoties bērnunamā.

Saskaņā ar revidentiem pieejamo informāciju līdz 2018.gadam mentora pakalpojums jau tika nodrošināts Tukuma novadā un Rīgas pilsētā.

Rīgas pilsētas bērnunamā bērnam mentors tiek piesaistīts dažāda vecuma bērniem, ne tikai lai palīdzētu izvēlēties atbilstošāko profesiju un sniegtu atbalstu pēc pilngadības sasniegšanas, bet arī lai izvēlētos atbilstošākās brīvā laika aktivitātes, kuras mentors ikdienā arī palīdz realizēt – bērnu nogādā uz un no šī pulciņa.

Mentora pakalpojuma nepieciešamību, īpaši bērniem no bērnunamiem, atzina arī visi revīzijā intervētie sociālie dienesti un bērnunami.

2018.gada vidū Labklājības ministrija ir uzsākusi izmēģinājumu projektu, kurā nevalstiskā organizācija "MentorLatvia" līdz 30.11.2019. mentora pakalpojumu nodrošinās arī citu pašvaldību jauniešiem, paredzot, ka:

- ✓ 33 projektā iesaistītajiem jauniešiem būs iespēja saņemt emocionālu un praktisku atbalstu un iespēja piedalīties mentorprogrammas kopīgajos 16 izglītojošos pasākumos;
- ✓ sešiem no 33 iesaistītajiem jauniešiem paredzēts arī praktisks un finansiāls atbalsts mājokļa jautājuma risināšanā, t.i., atrast dzīvesvietu pēc pilngadības sasniegšanas un noteiktu periodu finansiāli atbalstīt tā nodrošināšanu.

Kopējā projekta summa ir 55 360,97 *euro*, no kuras 27 839,04 *euro* bija paredzēts izlietot 2018.gadā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, revidentu ieskatā Labklājības ministrijai, izvērtējot izmēģinājumu projekta rezultātus, ir jāizvērtē nepieciešamība mentora pakalpojums pēc pilngadības sasniegšanas nodrošināt visu pašvaldību ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem, tā nodrošinot, ka Ministru kabineta noteikumos²³² paredzētās jauniešu tiesības uz psihosociālo atbalstu integrācijai sabiedrībā tiek īstenotas ne tikai ar sociālo darbu vai sociālā darbinieka konsultācijām, bet ar pakalpojumu, kura mērķis ir sniegt praktisku atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Ieteikumi

Lai bez vecāku gādības palikušie bērni pēc pilngadības sasniegšanas saņemtu visas Ministru kabineta noteikumos²³³ paredzētās sociālās garantijas atbilstoši to mērķim, t.i., saņemtu atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai, aicinām Labklājības ministriju kā atbildīgo institūciju par sociālo pakalpojumu jomu:

- ✓ veicināt pašvaldību izpratni, ka bez vecāku gādības palikušo bērnu sociālās garantijas un integrācija sabiedrībā pēc viņu pilngadības sasniegšanas ietver ne tikai normatīvajos aktos paredzēto pabalstu izmaksu un dzīvojamās platības jautājumu risināšanu, bet arī pašvaldību institūciju (bāriņtiesu, sociālo dienestu, sociālo lietu/jautājumu komisiju/komiteju, dzīvokļu/mājokļu komisiju/komiteju u.c.) aktīvu iesaisti atbalsta sniegšanā un uzraudzībā, lai bērns saņemtu visas garantijas, kas viņam pienākas;
- ✓ izvērtēt nepieciešamību mentora pakalpojumu noteikt kā pakalpojumu, kas nodrošināms visiem ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem pēc pilngadības sasniegšanas, tā nodrošinot, ka Ministru kabineta noteikumos²³⁴ paredzētās jauniešu tiesības uz psihosociālo atbalstu integrācijai sabiedrībā tiek īstenotas ar praktisku atbalstu patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Labklājības ministrijas viedoklis

Par veikto revīziju

Labklājības ministrija atzinīgi novērtē Valsts kontroles veikto lietderības revīziju “Ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāte” un pateicas Valsts kontroles darbiniekiem par ieguldīto darbu, rūpīgi veicot ārpusģimenes aprūpes sistēmas analīzi. Pozitīvs apstāklis ir tas, ka revīzijas ziņojums “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē” ir izstrādāts laikā, kad, no vienas puses, ir pagājis pietiekams laika sprādis, lai novērtētu esošo sistēmu, bet, no otras puses, – laikā, kad ārpusģimenes aprūpes sistēmā tiek veiktas ievērojamas izmaiņas ar mērķi pilnveidot esošo sistēmu, lai ievērotu bez vecāku gādības esošo bērnu labākās intereses un dotu iespēju bērniem augt labvēlīgā vidē.

Valsts kontroles veiktā lietderības revīzija tika veikta par šobrīd ļoti aktuālu un labklājības nozarei svarīgu jautājumu, tādēļ Labklājības ministrija atzinīgi novērtē Valsts kontroles revidentu ieguldīto darbu situācijas izpētē, secinājumu izveidošanā un ieteikumu izstrādē.

Valsts kontroles revīzijas secinājumi un ieteikumi ir būtisks atbalsts ārpusģimenes aprūpes sistēmas pilnveidošanai, kā arī svarīgi turpmākajā jomas attīstībā, nodrošinot bez vecāku gādības palikušo bērnu labākās intereses. Vienlaikus jāuzsver, ka izšķiroša loma ir pašvaldību izpratnei par jautājuma aktualitāti un nozīmīgumu un pašvaldību institūciju – bāriņtiesu un sociālo dienestu – efektīvai darbībai un savstarpējai sadarbībai, lai mērķtiecīgu darbību rezultātā tiktu īstenoti savlaicīgi un efektīvi pasākumi bez vecāku gādības esošo bērnu labāko interešu nodrošināšanai.

Par revīzijas secinājumiem

Valsts kontroles izdarītie secinājumi sniedz vēl lielāku pārliecību, ka pēdējos gados Labklājības ministrijas īstenotās aktivitātes audžuģimeņu skaita palielināšanai un aizbildņu un adoptētāju atbalstam palīdz virzīties uz mērķi – nodrošināt iespēju ikvienam bērnam uzaugt ģimenē vai labvēlīgā ģimeniskā vidē. Tāpat izdarītie secinājumi vēl vairāk nostiprina pārliecību, ka Labklājības ministrijas darbības, īstenojot dažādas aktivitātes un projektus tieši metodiskās vadības jomā, ir vērstas pareizajā virzienā un ir nepieciešams turpmāk vēl pastiprināti veltīt resursus, uzlabojot metodisko atbalstu bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītajām institūcijām.

Labklājības ministrijas ieskatā Valsts kontroles izteiktie secinājumi kalpos kā veicinošs faktors nepieciešamo pasākumu plānošanā un īstenošanā bez vecāku gādības esošo bērnu labāko interešu nodrošināšanai.

Par revīzijas ieteikumiem un to ieviešanu

Revīzijas ziņojumā ir atklāta faktiskā situācija, atspoguļotie ieteikumi ir saprotami un Labklājības ministrijas ieskatā to ieviešana sekmētu ārpusģimenes aprūpes jomas pilnveidošanu, veicinot, ka atbildīgo institūciju darbības ir pietiekamas, savlaicīgas un nodrošina bērnam iespēju uzaugt ģimenē vai tai pietuvinātā bērna interesēm atbilstošā vidē. Labklājības ministrija ir gatava īstenot Valsts kontroles revīzijas ieteikumus, ņemot vērā pieejamos resursus un instrumentus.

Informācija par revīziju

Revīzijas mērķis

Revīzijas mērķis ir novērtēt, vai bērnu un ģimenes tiesību politikas veidošanā, īstenošanā un uzraudzībā iesaistīto institūciju darbības ir produktīvas un atbilst bērna labākajām interesēm, t.i., ir pietiekamas, savlaicīgas un nodrošina bērnam iespēju uzaugt ģimenē vai tai pietuvinātā bērna interesēm atbilstošā vidē.

Juridiskais pamatojums

Lietderības revīzija “Ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāte” ir veikta, pamatojoties uz Valsts kontroles 2018.gada revīziju darba plānu un Trešā revīzijas departamenta 19.03.2018. revīzijas uzdevumu Nr.2.4.1-9/2018.

Revīziju veica revīzijas grupas vadītāja vecākā valsts revidente Aiga Villa, vecākās valsts revidentes Anda Grauduma (revīzijas grupā no 04.04.2018. līdz 20.07.2018.) un Diāna Kaļvāne (revīzijas grupā no 07.06.2018.), valsts revidente juriste Baiba Amoliņa (revīzijas grupā no 25.06.2018.) un valsts revidente Olga Buivide.

Revidentu un revidējamās vienības atbildība

Valsts kontroles revidenti ir atbildīgi par revīzijas ziņojuma sniegšanu, kas pamatojas uz revīzijas laikā gūtiem atbilstošiem, pietiekamiem un ticamiem revīzijas pierādījumiem.

Labklājības ministrija, VBTAI un pašvaldību bāriņtiesas, sociālie dienesti un bērnunami (ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas), kā arī citas institūcijas ir atbildīgas par normatīvo aktu ievērošanu un revidentiem sniegtās informācijas patiesumu.

Revīzijas apjoms

Revīzija ir veikta saskaņā ar Latvijas Republikā atzītiem starptautiskajiem revīzijas standartiem. Revīzija plānota un veikta tā, lai iegūtu pietiekamu pārliecību, ka atbildīgo institūciju darbības ārpusģimenes aprūpes jomā ir pietiekamas un produktīvas, kā arī tiek veiktas bērnu labākajās interesēs.

Revīzija ir veikta par laiku no 01.01.2014. līdz 31.12.2017., nepieciešamības gadījumā apkopojot informāciju arī ārpus minētā laika posma.

Revīzijas apjomā iekļautas:

- ✓ Labklājības ministrija kā vadošā valsts pārvaldes iestāde, kas ir atbildīga par bērnu un ģimenes tiesību, tajā skaitā ārpusģimenes aprūpes jomas veidošanu un īstenošanu;

- ✓ VBTAI kā Labklājības ministrijas padotības iestāde, kurai uzdots uzraudzīt un koordinēt normatīvo aktu ievērošanu bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā arī nodrošināt bāriņtiesu uzraudzību un metodisko vadību u.c.;
- ✓ pašvaldības, kuru pienākums ir organizēt un kontrolēt bērna tiesību aizsardzību savā administratīvajā teritorijā, nodrošināt sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus, kas ietver arī bez vecāku gādības palikušo bērnu ārpusģimenes aprūpi, kā arī sociālās garantijas šiem bērniem pēc pilngadības sasniegšanas. Pārbaudes ir veiktas 16 bāriņtiesās²³⁵, 11 sociālajos dienestos²³⁶ un 11 bērnunamos – desmit pašvaldību²³⁷, kā arī vienā komersanta bērnunamā²³⁸, kopā aptverot 73 ģimeņu lietas par 186 bērniem.

Revīzijas metodes

Datu analīze, kurā izmantoti:

- ✓ Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistrā līdz 14.08.2018. uzkrātie dati par vecāku aizgādības tiesību pārtraukšanu/atjaunošanu/atņemšanu un bērniem noteikto ārpusģimenes aprūpes veidu par laiku no 01.07.2010. līdz 30.06.2018. dzimušiem vai pilngadību sasniegušiem bērniem;
- ✓ Izglītības un zinātnes ministrijas pārziņā esošajā Valsts izglītības informācijas sistēmā uzkrātā informācija par izglītojamajiem (izglītības iestādi, izglītības programmu, interešu izglītību u.c.).

Valsts statistikas pārskatu un institūciju statistiskās informācijas analīze.

Izlases veida detalizētās bērnu un ģimeņu lietu pārbaudes bāriņtiesās, sociālajos dienestos un bērnunamos.

Pašvaldību bāriņtiesu, sociālo dienestu un starpinstitucionālās sadarbības grupu vadītāju aptauja, lai noskaidrotu informāciju par institūciju darbu un savstarpējo sadarbību. Aptaujātas visas 119 pašvaldības.

Revīzijas ierobežojumi

Revīzijā nav veiktas pārbaudes par valsts ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās (bērnunamos) ievietotajiem līdz divus gadus veciem bērniem, jo par šiem bērniem pastāvīgu uzraudzību nodrošina Tiesībsarga birojs. Par līdz divus gadus veciem bērniem ir vērtētas tikai bāriņtiesu darbības, ja šie bērni ir brāļi vai māsas bērniem, par kuriem veiktas izlases veida pārbaudes pašvaldībās.

Revīzijā tika saņemti un datu analīzē izmantoti Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra dati par vecāku aizgādības tiesību pārtraukšanu/atjaunošanu/atņemšanu un bērniem noteikto ārpusģimenes aprūpes veidu. Salīdzinot minētos datus ar bāriņtiesu statistikas pārskatu informāciju par bērnu skaitu, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē, par vecāku skaitu, kuriem ir pārtrauktas vai atjaunotas pārtrauktās aizgādības tiesības, u.c., ir konstatēts, ka personu skaits atšķiras no 6% līdz 28%. Ņemot vērā minēto, datu analīzes precizitātes kļūda ir apmēram 15%.

Revīzijas kritēriji

Revīzijas jautājums	Noteiktais kritērijs	Kritērijs ir sasniegts / nav sasniegts
Vai bērnu un ģimenes tiesību politikas veidošanā, īstenošanā un uzraudzībā iesaistīto institūciju darbības ir pietiekamas un produktīvas, lai nodrošinātu bērniem iespēju uzaugt ģimenē vai tai pietuvinātā vidē?		
1. Vai bāriņtiesu darbības ir pietiekamas, lai bāriņtiesu lēmumi par aizgādības tiesību pārtraukšanu, bērna šķiršanu no ģimenes un ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu atbilstu bērna labākajām interesēm:	✓ Lēmums par bērna šķiršanu no ģimenes ir savlaicīgs un pamatots. ✓ Lēmums par bērna ārpusģimenes aprūpes veidu ir pieņemts, ievērojot ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanas pamatprincipu ²³⁹ .	☉ Daļēji. Bāriņtiesām ir bijis pietiekams pamatojums /izvērtējums bērna šķiršanai no ģimenēm, tomēr vairākos gadījumos nepamatoti kavēta šo lēmumu pieņemšana. ☉ Daļēji. Lai gan pēdējo divu gadu laikā arvien vairāk bērniem ārpusģimenes aprūpe tiek nodrošināta ģimeniskā vidē, tomēr netika gūts apliecinājums, ka visos gadījumos tikušas veiktas aktīvas darbības vispirms aizbildņa, tad audžuģimenes meklēšanā un tikai kā galējais risinājums izvēlēts bērnunams.
1.1. vai ir veikts vispusīgs izvērtējums pirms bērna izņemšanas no ģimenes vai arī 15 dienu laikā, ja bērns izņemts no ģimenes ar vienpersonisku lēmumu;	✓	☉ Daļēji. Lielākoties bāriņtiesu sagatavotajos pārskatos par darbībām, kas ir veiktas, lai bērnam ārpusģimenes aprūpi nodrošinātu ģimeniskā vidē, un/vai lēmumos par aprūpes nodrošināšanu bērnunams bija norādīts, ka neviens aizbildnis nav pieteicies vai arī nav pieejama atbilstoša audžuģimene, lai gan lietās nebija informācijas, kas apliecina, ka aizbildnis vai audžuģimene vispār ir meklēta.
1.2. vai lēmums par bērnam piemērotāko ārpusģimenes aprūpes veidu un vietu (attālums no dzīvesvietas) ir pietiekami pamatots;	✓	☉ Nē. Iemesls ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai tālu no dzīvesvietas bija pakalpojumu trūkums dzīvesvietas tuvumā, bet dažos gadījumos – arī “atbrīvošanās” no bērniem ar uzvedības problēmām. Tikai dažos gadījumos tika konstatēta pamatota nepieciešamība ierobežot bērna saskarsmi ar tuviniekiem un mainīt sociālo vidi.
1.3. vai, ja sākotnēji bērns ievietots bērnunamā, ir veiktas aktīvas darbības ārpusģimenes aprūpes veida maiņai uz pakalpojumu pie aizbildņa vai audžuģimenē;	✓	☉ Daļēji. Lai gan daļā pašvaldību situācija ir uzlabojusies, daudzos gadījumos netika konstatēts, ka ir veiktas darbības aprūpes veida maiņai uz pakalpojumu ģimeniskā vidē.
1.4. vai bērna ārpusģimenes aprūpes laikā ir veiktas aktīvas darbības, lai novērtētu, vai pastāv iespēja ģimenes atkalapvienošanai vai arī ir nepieciešams lemt par aizgādības tiesību atņemšanu?	✓ Lemjot par ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu tālu no dzīvesvietas, iemesls nav bijis pakalpojuma trūkums dzīvesvietas tuvumā, bet gan tieši nepieciešamība aizsargāt bērna intereses, ierobežojot saskarsmi ar ģimeni un/vai tuviniekiem un/vai nepieciešamība sociālās vides maiņai. ✓ Ja bērns sākotnēji ievietots aprūpes iestādē, tiek veiktas darbības aprūpes veida maiņai uz pakalpojumu ģimeniskā vidē.	

Revīzijas jautājums	Noteiktais kritērijs	Kritērijs ir sasniegts / nav sasniegts
	✓ Tiek veiktas darbības, lai izvērtētu bērna iespējas atgriezties ģimenē.	vidē. ☉ Daļēji. Revīzijā konstatēti vairāki gadījumi, kad bāriņtiesa pat reizi gadā nav vērtējusi iespēju bērnam atgriezties ģimenē, kā arī nav savlaicīgi lēmusi par prasības celšanu tiesā aizgādības tiesību atņemšanai vecākiem.
2. Vai sociālie dienesti veic darbības, lai sniegtu atbalstu ģimenēm un novērstu nepietiekamu bērnu aprūpi, kā arī lai veicinātu ģimenes atkalapvienošanos:	✓ Pašvaldībā tiek analizēta informācija par pašvaldībā dzīvojošām ģimenēm ar bērniem, tajā skaitā par iespējamām riska ģimenēm, lai savlaicīgi identificētu riska faktorus bērnu nepietiekamai aprūpei un nodrošinātu šīm ģimenēm nepieciešamo atbalstu.	☉ Daļēji. Lai gan aptaujā 2/3 pašvaldību norādīja, ka tajās tiek analizēts, cik ģimenēs pastāv riski bērna aprūpei un audzināšanai, tomēr 75% no tām neiegūst informāciju par kopējo pašvaldībā dzīvojošo ģimeņu ar bērniem skaitu. Tas nozīmē, ka daudzās pašvaldībās netiek apzinātas visas pašvaldībā dzīvojošās ģimenes un bērni, lai noteiktu, cik ģimenēs pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei, un lai sniegtu tām nepieciešamo atbalstu.
2.1. vai gadījumos, kad identificēta nepietiekama bērna aprūpe, ir sagatavoti ģimenes sociālās rehabilitācijas plāni;	✓ Pašvaldībā ir pieejami atbalsta /sociālie pakalpojumi ģimenēm ar bērniem, lai novērstu nepietiekamu bērnu aprūpi un veicinātu ģimenes atkalapvienošanos.	☉ Daļēji. Aptaujā noskaidrots, ka 16% pašvaldībās, lai novērstu faktorus nepietiekamai bērna aprūpei un veicinātu ģimenes funkcionētspējas atjaunošanu, ir pieejams tikai sociālais darbs un sociālā darbinieka konsultācijas. Tikai 15 pašvaldībās ir pieejami visi trīs būtiskākie un mērķētākie pakalpojumi bērna nepietiekamas aprūpes novēršanai (psihologs, ģimenes asistents un izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai).
2.2. vai pašvaldībās ir pieejami pakalpojumi ģimenēm ar bērniem nepietiekamas aprūpes novēršanai un ģimenes atkalapvienošanās veicināšanai, ja bērns šķirts no ģimenes;	✓ Visos gadījumos, kad identificēta nepietiekama bērna aprūpe, ir sagatavots sociālās rehabilitācijas plāns, kurā ir noteikts nepieciešamais atbalsts, pakalpojumu sniegšanas laiks un sasniedzamais mērķis.	☉ Daļēji. Ja vecāki sadarbojas ar sociālo dienestu, tiem ir sagatavoti rehabilitācijas plāni. Tomēr vairākos gadījumos tie nesatur uzdevumus to problēmu risināšanai, kas bija par pamatu bērnu šķiršanai no ģimenes.
2.3. vai ģimeņu sociālās rehabilitācijas plānos ir noteiktas problēmas, kuru novēršanai ir nepieciešams atbalsts, ir noteikti atbalsta pasākumi, mērķi un termiņi;	✓ Pastāvīgi tiek uzraudzīta plāna īstenošana, ja nepieciešams, plāns tiek aktualizēts.	☉ Jā. Sociālie dienesti uzrauga plānu īstenošanu.
2.4. vai tiek uzraudzīta rehabilitācijas plāna īstenošana un savlaicīgi veikta tā aktualizācija vai arī neizpildes gadījumā – ja vecāki neiesaistās problēmu risināšanā – nekavējoties tiek informēta bāriņtiesa?	✓ Ja plāns netiek pildīts, nekavējoties tiek informēta bāriņtiesa.	☉ Daļēji. No 41 lietas tika identificēti vismaz deviņi gadījumi, kad sociālais dienests bija novilcinājis informācijas sniegšanu bāriņtiesai

Revīzijas jautājums	Noteiktais kritērijs	Kritērijs ir sasniegts / nav sasniegts
<p>3. Vai bērnu aprūpes iestādēs tiek ievērotas bērna labākās intereses un bērniem tiek nodrošināta pilnvērtīga sociālā rehabilitācija, fiziskā un intelektuālā attīstība, kā arī tiek nodrošināta sagatavošana patstāvīgas dzīves uzsākšanai:</p> <p>3.1. vai bērniem ir sagatavoti sociālās rehabilitācijas plāni, tie tiek īstenoti, novērtēti un aktualizēti;</p> <p>3.2. vai iestādē tiek nodrošināti visi nepieciešamie pakalpojumi, tajā skaitā tiek nodrošināta iestādē esošo speciālistu pieejamība, interešu izglītība, sports u.c. aktivitātes bērna pilnvērtīgai attīstībai, kā arī jauniešu sagatavošana patstāvīgas dzīves uzsākšanai;</p> <p>3.3. vai tiek veiktas darbības saskarsmes veidošanai ar vecākiem un citiem ģimenes locekļiem;</p> <p>3.4. vai izglītības iestādes izvēle (tajā skaitā atrašanās vieta) ir pamatota un atbilst bērna interesēm?</p>	<p>✓ Bērniem ir sagatavoti sociālās rehabilitācijas plāni.</p> <p>✓ Sociālās rehabilitācijas plānos ir definēti konkrēti pakalpojumi / aktivitātes.</p> <p>✓ Bērniem tiek nodrošināti sociālās rehabilitācijas plānos noteiktie pakalpojumi, tajā skaitā tiek nodrošināta iestādē esošo speciālistu pieejamība, interešu izglītība, sports u.c. aktivitātes bērna pilnvērtīgai attīstībai.</p> <p>✓ Sociālās rehabilitācijas plāni tiek aktualizēti atbilstoši sasniegtajam.</p> <p>✓ Bērnam nodrošina saskarsmi ar vecākiem un citiem tuviem ģimenes locekļiem.</p> <p>✓ Bērnam informē bāriņtiesu par saskarsmi.</p> <p>✓ Izglītības iestādes izvēle ir pamatota un atbilst bērna interesēm (veids, attālums).</p>	<p>par to, ka vecāki neveic darbības problēmu risināšanai.</p> <p>⊙ Daļēji. Četri bērnu nami nevarēja uzrādīt 13 bērnu sociālās rehabilitācijas plānus.</p> <p>⊙ Daļēji. Vairākos gadījumos sociālās rehabilitācijas plānos bija noteiktas tikai pašsaprotamas ikdienā veicamās darbības (iet uz skolu, klāt gultu utt.) un tajos nebija iekļauti pakalpojumi, kurus ieteikuši citi speciālisti.</p> <p>⊙ Daļēji. Vairākos gadījumos nebija izsekojams, vai bērniem nodrošināti rehabilitācijas plānos iekļautie un/vai citu speciālistu noteiktie pakalpojumi.</p> <p>⊙ Daļēji. Tika konstatēti gadījumi, kad sociālās rehabilitācijas plāni bija formāli, nenorādot, kas un kāpēc ir mainījies un kas darāms turpmāk.</p> <p>⊙ Daļēji. Ja vecāki vai citi tuvinieki izrāda vēlmi, saskarsme tiek nodrošināta – gan viesošanās, gan telefoniski/sociālajos tīklos. Savukārt bērnam “Mākoņkalns” saskarsme tiek būtiski ierobežota gan attāluma dēļ no bērnu dzīvesvietām, gan pamatojoties uz bērnam īstenoto uzvedības korekcijas programmu, kas ierobežo telefonu/datoru lietošanu.</p> <p>⊙ Jā, parasti pēc bāriņtiesa pieprasījuma.</p> <p>⊙ Daļēji. Tika konstatēti četri gadījumi, kad izglītības nodrošināšana neatbilst bērna labākajām interesēm (t.sk. bērns nepamatoti dzīvo internātā).</p>
<p>4. Vai bērnu tiesību nodrošināšanā iesaistīto iestāžu sadarbība un tai izmantotie rīki ir pietiekami un efektīvi, t.i.:</p> <p>4.1. vai bāriņtiesām un sociālajiem dienestiem ir</p>	<p>✓ Bāriņtiesām un sociālajiem dienestiem ir pieejama citu institūciju konstatētā informācija, kas liecina par iespējamiem riskiem ģimenē ar</p>	<p>⊙ Nē. Institūcijas neizmanto valsts un pašvaldību informācijas sistēmās pieejamo informāciju par ģimenēm, kas varētu liecināt par iespējamiem riskiem nepietiekamai bērnu aprūpei. Tāpēc visbiežāk bāriņtiesas un sociālie dienesti</p>

Revīzijas jautājums	Noteiktais kritērijs	Kritērijs ir sasniegts / nav sasniegts
<p>pieejama citu institūciju konstatētā informācija, kas liecina par iespējamiem riskiem ģimenē ar bērniem;</p>	<p>bērniem.</p>	<p>informāciju saņem jau par konkrētiem gadījumiem, kad par bērna tiesību neievērošanu ziņo izglītības iestāde, valsts un pašvaldības policija, ārstniecības iestāde vai sabiedrība.</p>
<p>4.2. vai citu institūciju konstatētā informācija tiek izmantota bāriņtiesu un sociālo dienestu darbā;</p>	<p>✓ Citu institūciju konstatētā informācija tiek izmantota bāriņtiesu un sociālo dienestu darbā.</p>	<p>⊙ Daļēji. Ne vienmēr citu institūciju sniegtā informācija jēgpilni tiek izmantota bāriņtiesu un sociālo dienestu darbā (par saņemto informāciju ir veikta formāla pārbaude, piemēram, skola bāriņtiesai ziņojusi par iespējamām problēmām ģimenē, bet bāriņtiesa vien apsekojusi sadzīves apstākļus).</p>
<p>4.3. vai bāriņtiesas un sociālie dienesti veic darbības, lai citām institūcijām atbilstoši to kompetencei būtu pieejama informācija par to konstatētajiem sociālajiem riskiem, aizgādības tiesību pārtraukšanu vai atņemšanu un veiktajām darbībām sociālo risku novēršanai;</p>	<p>✓ Bāriņtiesas un sociālie dienesti veic darbības, lai citām institūcijām atbilstoši to kompetencei būtu pieejama informācija par to konstatētajiem sociālajiem riskiem, aizgādības tiesību pārtraukšanu vai atņemšanu un veiktajām darbībām sociālo risku novēršanai.</p>	<p>⊙ Daļēji. Lai gan būtiskākās informācijas sistēmas, kurās ir paredzēta bāriņtiesu informācijas uzkrāšanā ir NPAIS un Iedzīvotāju reģistrs, revīzijā konstatēts, ka nevienā no abām informācijas sistēmām uzkrātie dati nav pilnīgi.</p>
<p>4.4. vai valsts un pašvaldību informācijas sistēmām /reģistriem, kas tiek izmantoti ārpusģimenes aprūpes uzskaitē un koordinēšanai, tiek nodrošināta informācijas apmaiņa ar citām informācijas sistēmām, tā mazinot administratīvo slogu?</p>	<p>✓ Valsts un pašvaldību informācijas sistēmām /reģistriem, kas tiek izmantoti ārpusģimenes aprūpes uzskaitē un koordinēšanai, tiek nodrošināta informācijas apmaiņa ar citām informācijas sistēmām.</p>	<p>⊙ Daļēji. NPAIS, kas tiek izmantota gan ārpusģimenes aprūpes uzskaitē, gan arī koordinēšanai, pakāpeniski tiek nodrošināta plānotā informācijas apmaiņa ar citām informācijas sistēmām. Tomēr būtiski, ka arvien nav nodrošināta informācijas apmaiņa ar Rīgas bāriņtiesas izmantoto informācijas sistēmu, lai gan Rīgas bāriņtiesas pieņemto lēmumu un ierosināto lietu skaits veido ceturto daļu no visu bāriņtiesu pieņemtajiem lēmumiem un ierosinātajām lietām.</p>
	<p>✓ Lēmumu pieņemšanai nepieciešamā informācija no valsts un pašvaldību informācijas sistēmām (reģistriem) tiek iegūta, izmantojot attālināto piekļuvi, nevis rakstot informācijas pieprasījumus informācijas turētājam.</p>	<p>⊙ Daļēji. Lēmuma pieņemšanā nepieciešamo informāciju vairākas bāriņtiesas vēl joprojām iegūst rakstveidā, lai gan ir iespēja to iegūt, izmantojot attālināto piekļuvi. Minēto praksi apstiprina arī bāriņtiesu aptauja, piemēram, lai gan Iedzīvotāju reģistrs nodrošina iespēju informāciju no tā iegūt, izmantojot attālināto piekļuvi, 23 pašvaldības aptaujā</p>

Revīzijas jautājums	Noteiktais kritērijs	Kritērijs ir sasniegts / nav sasniegts
		norādīja, ka informācija tiek pieprasīta rakstveidā.
<p>5. Vai Labklājības ministrijas darbības bērnu un ģimenes tiesību politikas veidošanā un uzraudzībā ir pietiekamas un produktīvas, lai veicinātu Nacionālajā attīstības plānā noteiktos mērķus – <i>samazināt ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaitu valstī attiecībā pret visu nepilngadīgo skaitu valstī un palielināt ģimeniskā vidē (aizbildnībā un audžuģimenē) dzīvojošo bērnu skaitu attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē:</i></p> <p>5.1. vai attīstības plānošanas dokumentos noteiktie pasākumi ir atbilstoši un pietiekami izvirzīto mērķu sasniegšanai;</p> <p>5.2. vai attīstības plānošanas dokumentos noteiktie pasākumi ir savstarpēji saskaņoti un papildinoši;</p> <p>5.3. vai noteiktie rezultātīvie rādītāji ir atbilstoši un pietiekami politikas uzraudzībai;</p> <p>5.4. vai Labklājības ministrijas darbības ir atbilstošas un pietiekamas jomas politikas veidošanai un uzraudzībai;</p> <p>5.5. vai Labklājības ministrijas rīcībā ir pietiekama, atbilstoša un aktuāla informācija uzraudzības rādītāju novērtēšanai, lai pieņemtie lēmumi būtu kvalitatīvi un uz pierādījumiem balstīti?</p>	<p>✓ Attīstības plānošanas dokumentos noteikto mērķu sasniegšanai²⁴⁰ definēto pasākumu saturs atbilst izvirzītajiem mērķiem.</p> <p>✓ Pasākumu saturs ir pietiekams un aktuāls.</p> <p>✓ Pasākumu saturs nav pretrunā ar citiem pasākumiem, tajā skaitā tiem, kas ir definēti citos ar šīs jomas īstenošanu saistītajos attīstības plānošanas dokumentos.</p> <p>✓ Noteiktie darbības rezultāti parāda attiecīgā pasākuma sasniegšanas līmeni.</p> <p>✓ Labklājības ministrija nodrošina definēto pasākumu un to darbības rezultātu regulāru uzraudzību.</p> <p>✓ Politikas uzraudzībai ir pieejama atbilstoša un aktuāla informācija.</p> <p>✓ Labklājības ministrija regulāri izvērtē definēto pasākumu un to darbības rezultātu aktualitāti.</p>	<p>☑ Jā, attīstības plānošanas definēto pasākumu saturs atbilst izvirzītajiem mērķiem.</p> <p>☑ Jā, pasākumu saturs ir pietiekams un aktuāls.</p> <p>☑ Jā, pasākumu saturs nav pretrunā ar citiem pasākumiem, t.sk. tiem, kas ir definēti citos ar šīs jomas īstenošanu saistītajos attīstības plānošanas dokumentos.</p> <p>☑ Daļēji. Noteiktie darbības rezultāti parāda attiecīgā pasākuma sasniegšanas līmeni kvantitatīvā izteiksmē (cik bērni kādu aprūpes veidu saņem), bet neparāda, kāpēc visos gadījumos nav rasts bērna interesēm atbilstošākais risinājums.</p> <p>☑ Daļēji. Labklājības ministrija regulāri nodrošina definēto pasākumu un to darbības rezultātu uzraudzību, bet nevērtē, kāpēc visos gadījumos nav rasts bērna interesēm atbilstošākais risinājums.</p> <p>☑ Daļēji. Politikas uzraudzību ietekmē vienotas precīzas un aktuālas informācijas trūkums par ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem un attiecībā uz viņiem pieņemtajiem lēmumiem, pašlaik ir pieejama tikai bāriņtiesu ikgadējā statistika.</p> <p>☑ Daļēji. Labklājības ministrija regulāri izvērtē definēto pasākumu un to darbības rezultātu aktualitāti, bet arvien nenodrošina, ka visos gadījumos tiek ievērotas bērnu labākās intereses.</p>
<p>6. Vai funkciju sadalījums starp Labklājības ministriju un VBTAI nodrošina efektīvu un produktīvu politikas īstenošanu un uzraudzību:</p> <p>6.1. vai Labklājības ministrija veic tikai tādas funkcijas,</p>	<p>✓ Funkciju sadalījumā starp augstāko (nozares vadošo) un padotības iestādi ir ievēroti valsts pārvaldes funkciju sadalīšanas pamatprincipi starp ministriju un padotības iestādi²⁴¹.</p>	<p>☑ Jā, funkciju sadalījumā starp Labklājības ministriju kā vadošo iestādi un VBTAI kā padotības iestādi ir ievēroti valsts pārvaldes funkciju sadalīšanas pamatprincipi.</p>

Revīzijas jautājums	Noteiktais kritērijs	Kritērijs ir sasniegts / nav sasniegts
<p>kas atbilst jomas vadošās iestādes funkcijām;</p> <p>6.2. vai VBTAI ir noteiktas tādas funkcijas, kuras tā kā Labklājības ministrijas padotības iestāde, ņemot vērā attiecīgās funkcijas raksturu, var veikt visefektīvāk, un vai funkciju īstenošanai noteiktās pilnvaras ir pietiekamas;</p> <p>6.3. vai iestāžu kapacitāte ir pietiekama, lai nodrošinātu tām noteikto funkciju izpildi?</p>	<p>✓ Funkciju sadalījums aptver visu politikas jomas veidošanu, koordinēšanu un uzraudzību.</p> <p>✓ Funkciju sadalījums nedublējas.</p> <p>✓ Funkcijas īstenošanai noteiktās pilnvaras ir pietiekamas.</p> <p>✓ Funkcijas īstenošanai ir pietiekami resursi.</p>	<p>⊙ Daļēji, funkciju sadalījums aptver visu politikas jomas veidošanu, koordinēšanu un uzraudzību, tomēr faktiski īstenotā uzraudzība nav pietiekama, efektīva un produktīva jomas problēmu atklāšanai.</p> <p>⊙ Jā, funkciju sadalījums nedublējas.</p> <p>⊙ Daļēji, funkciju īstenošanai noteiktās pilnvaras ir pietiekamas, tomēr ne visos gadījumos tās tiek pilnvērtīgi izmantotas.</p> <p>⊗ Nē, VBTAI jau no 2017.gada norāda uz cilvēkresursu trūkumu funkciju īstenošanai, tomēr Labklājības ministrija nav aktīvi iesaistījiesies problēmas risināšanā.</p>

Sektora vadītāja

I. Pīpiķe

Departamenta direktore

I. Vārava

Saīsinājumi, termini un skaidrojumi

Saīsinājums, termins	Skaidrojums
ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
AGIS	Audzģimeņu informācijas sistēma
Bērnunams	Valsts vai pašvaldības izveidota ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija
Garīga rakstura traucējumi	Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma izpratnē garīga rakstura traucējumi ir psihiska saslimšana vai garīgās attīstības traucējums, kas ierobežo personas spējas strādāt un aprūpēt sevi, kā arī apgrūtina tās iekļaušanos sabiedrībā un kas noteikts atbilstoši spēkā esošajai Starptautiskās statistiskās slimību un veselības problēmu klasifikācijas (SSK) redakcijai.
NPAIS	Iekšlietu ministrijas Informācijas centra pārziņā esoša valsts informācijas sistēmas "Integrētā iekšlietu informācijas sistēma" sastāvdaļa, kuras saturu un lietošanas kārtību regulē Ministru kabineta 07.06.2011. noteikumi Nr.429 "Noteikumi par integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā iekļaujamām ziņām personas, mantas vai dokumenta atrašanās vietas vai cilvēka personības noskaidrošanai vai neatpazīta cilvēka liķa identificēšanai".
Uzņemošās ģimenes	Aizbildņi un audzģimenes
Sociālās rehabilitācijas pakalpojums	Sociālās rehabilitācijas pakalpojums Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma izpratnē ir pasākumu kopums, kas vērsts uz sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā, un ietver sevī pakalpojumus personas dzīvesvietā un sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā vai dzīvesvietā vai sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.
Viesģimene	Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumā sniegto definīciju viesģimene ir laulātie vai persona, kas uz laiku uzņem savā dzīvesvietā bērnu aprūpes iestādē ievietotu bērnu vai bērnu aprūpes iestādē kontaktējas ar tur ievietotu bērnu.
VBTAI	Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija

Atsauces

¹ Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.¹panta pirmo daļu valsts nodrošina ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumu bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā līdz diviem gadiem, bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem vecumā līdz četriem gadiem un bērniem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem vecumā līdz 18 gadiem.

² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta piektā daļa, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 11.panta 2.punkts.

³ Civillikuma 203.panta ceturtnā un piektā daļa.

⁴ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumu Nr.338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem" 5.4.apakšpunkts.

⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta pirmā daļa, likuma "Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā" 25.²pants, Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumi Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās".

⁶ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" 26., 27., 30, 31. un 31.¹punkts.

⁷ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 "Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās" 32.punkts.

⁸ UNICEF rokasgrāmata "Konvencijas par bērna tiesībām ieviešana praksē", 3.pārskatītais izdevums, 2007., 278.lpp.

⁹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta trešā un 3.¹daļa un 32.pants.

¹⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 8.punkts un Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.panta pirmā daļa un 9.¹panta pirmā daļa.

¹¹ Izņemot Civillikuma 175.pantā noteikto gadījumu, kad adopciju var atcelt tiesa, ja pilngadīgais adoptētais ar adoptētāju vienojušies par adopcijas atcelšanu. Izņēmuma gadījumā adopciju var atcelt arī tad, ja šādas vienošanās nav, taču pilngadīgais adoptētais pierāda, ka adopcijas rezultātā starp adoptētāju un adoptējamo nav izveidojušās patiesas vecāka un bērna attiecības. Atceļot adopciju, tā izbeidzas ar dienu, kad stājies spēkā tiesas spriedums par adopcijas atcelšanu.

¹² Civillikuma 169.pants. Saskaņā ar Ministru kabineta 11.03.2003. noteikumu Nr.111 "Adopcijas kārtība" (spēkā līdz 08.11.2018.) 5. un 6.punktu un Ministru kabineta 30.10.2018. noteikumu Nr.667 "Adopcijas kārtība" (spēkā no 08.11.2018.) 4., 6. un 8.punktu ir nepieciešams, lai adopcijai dod savu piekrišanu aizbildnis, kā arī adoptējamais, ja viņš ir sasniedzis 12 gadu vecumu.

¹³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta pirmā daļa.

¹⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta otrā daļa.

¹⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta ceturtnās daļas 1.punkts.

¹⁶ ANO 24.02.2010. ar rezolūciju, ko pieņēmusi Ģenerālā asambleja Nr.64/142 apstiprināto Pamatnostādņu par bērnu alternatīvo aprūpi 22.punkts.

¹⁷ Vecākiem, brāļiem un māsām, vecvecākiem un personām, ar kurām bērns ilgu laiku ir dzīvojis nedalītā saimniecībā.

¹⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 33.panta pirmā daļa un ANO 24.02.2010. ar rezolūciju, ko pieņēmusi Ģenerālā asambleja Nr.64/142 apstiprinātās Pamatnostādnes par bērnu alternatīvo aprūpi 11.punkts.

¹⁹ ANO Bērnu tiesību konvencijas 3.panta trešā daļa, ANO 24.02.2010. ar rezolūciju, ko pieņēmusi Ģenerālā asambleja Nr.64/142 apstiprināto Pamatnostādņu par bērnu alternatīvo aprūpi 5.punkts, 67.punkts, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 32.pants, Ministru kabineta 19.12.2006. noteikumu Nr.1037 "Bāriņtiesas darbības noteikumi" 81.² un 81.³punkts (spēkā no 01.01.2016.).

²⁰ Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017.gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 18.02.2011. rīkojumu Nr.65, prot.Nr.10 41.§) un Rīcības plāns "Ģimenes valsts politikas pamatnostādņu 2011.–2017.gadam" īstenošanai 2016.–2017.gadā" (apstiprināts ar Ministru kabineta 03.02.2016. rīkojumu Nr.115, prot. Nr.5 30.§).

²¹ Minēto mērķi ir paredzēts sasniegt, sekmējot jauniešu sagatavotību dzīvei pēc ārpusģimenes aprūpes, izglītot personas, kuras ikdienas darbā saskaras ar ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem, izglītot potenciālās audžuģimenes, kā arī sekmēt ģimenisku vidi ārpusģimenes aprūpes iestādēs, optimizējot iestāžu un bērnu grupu lielumu.

²² Pamatnostādnes sociālo pakalpojumu attīstībai 2014.–2020.gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 04.12.2013. rīkojumu Nr.589, prot.Nr.61 59.§).

²³ Paredzēts, ka iestāžu infrastruktūra tiks pielāgota, ievērojot starptautiskos *Quality4Children* standartus – vienā grupiņā nepārsniedzot kopējo bērnu skaitu – astoņi bērni, ievērojot brāļu/māsu nešķiršanas principu, kā arī to, ka vienā iestādē nevar būt vairāk kā trīs grupiņas (ģimenes videi pietuvināts pakalpojums – ĢVPP). Reorganizējot bērnumamus atbilstoši

apstiprinātajiem deinstitutionalizācijas plāniem, tie tiks pārveidoti par ĢVPP/“jauniešu mājām” vai arī tiks likvidēti. Gala lēmumus par konkrētu bērnam turpmāko attīstību visas pašvaldības vēl nav pieņēmušas.

²⁴ Rīcības plāna deinstitutionalizācijas īstenošanai 2015.–2020.gadam (apstiprināts ar labklājības ministra 15.07.2015. rīkojumu Nr.63) 44.lpp. un Ministru kabineta 20.12.2016. noteikumu Nr.871 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.3.1.specifiskā atbalsta mērķa “Attīstīt pakalpojumu infrastruktūru bērnu aprūpei ģimeniskā vidē un personu ar invaliditāti neatkarīgai dzīvei un integrācijai sabiedrībā” 9.3.1.1.pasākuma “Pakalpojumu infrastruktūras attīstība deinstitutionalizācijas plānu īstenošanai” pirmās un otrās projektu iesniegumu atlases kārtas īstenošanas noteikumi” 44.3.apakšpunkts.

²⁵ Izstrādāta, pamatojoties uz “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņiem 2011.–2017.gadam”, apstiprināta ar Ministru kabineta 09.03.2015. rīkojumu Nr.114 “Par koncepciju “Par adopcijas un ārpusģimenes aprūpes sistēmu pilnveidošanu”” (prot. Nr.12 26.§).

²⁶ Šādas apmācības pirmo reizi pilotprojekta ietvaros īstēnotas 2013.gadā, bet no 2015.gada, pamatojoties uz brīvprātības principu, tās tiek īstēnotas pastāvīgi, bet būtiski mazākā apmērā.

²⁷ Ministru kabineta 22.12.2009. noteikumu Nr. 1643 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā pabalstu aizbildnim par bērna uzturēšanu” 2.punkts (redakcijā, kas ir spēkā no 01.01.2017.) un Ministru kabineta 15.01.2013. noteikumu Nr.37 “Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam” 2.punkts. Minimālais uzturlīdzekļus apmērs katram bērnam no viņa piedzimšanas līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai ir 25% no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas, bet katram bērnam no 7 gadu vecuma sasniegšanas līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai ir 30% no Ministru kabineta noteiktās minimālās mēneša darba algas.

²⁸ 23.11.2016. Grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” (spēkā no 01.07.2017.), Grozījumi Ministru kabineta 22.12.2009. noteikumos Nr. 1534 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi” (spēkā no 01.07.2017. līdz 01.01.2018.) un 12.12.2017. Ministru kabineta noteikumi Nr.752 “Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi un piemaksu par vienlaikus vairāku adoptējamo bērnu aprūpi un uzraudzību” (spēkā no 01.01.2018.).

²⁹ 16.01.2018. Grozījumi Ministru kabineta 19.12.2006. noteikumos Nr.1036 “Audžuģimenes noteikumi” (spēkā no 01.01.2018. līdz 01.07.2018.) un Ministru kabineta 26.06.2018. noteikumi Nr.354 “Audžuģimenes noteikumi” (spēkā no 01.07.2018.).

³⁰ 31.01.2017. Grozījumi Ministru kabineta 05.06.2001. noteikumos Nr.230 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem”.

³¹ 30.01.2018. Grozījumi Ministru kabineta 05.06.2001. noteikumos Nr.230 “Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem”.

³² Valsts budžeta programmas bērnu un ģimenes stāvokļa uzlabošanai ietvaros psiholoģisko atbalstu paredzēts nodrošināt arī viesģimenēm, bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem (arī pēc pilngadības sasniegšanas līdz 24 gadu vecumam) un ģimenēm ar bērniem krīzes situācijā (ja ir bāriņtiesas vai sociālā dienesta atzinums par psiholoģiskās palīdzības nepieciešamību).

³³ 22.11.2017. likums “Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā” (spēkā no 01.07.2018.), 26.06.2017. Ministru kabineta noteikumi Nr.354 “Audžuģimenes noteikumi” (spēkā no 01.07.2018.).

³⁴ Ministru kabineta 26.06.2018. noteikumi Nr.355 “Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi” (spēkā no 01.07.2018.).

³⁵ Kampanjai “Radi ģimeni” Labklājības ministru ir izveidojusi mājaslapu: <https://radi-gimeni.lm.gov.lv/#1>.

³⁶ Civillikuma 203.pants, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta pirmās daļas 1.punkts un Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmā daļa.

³⁷ PERS ir informācijas sistēmas “Vienotā pašvaldību sistēma” lietojumprogramma, kuras galvenās funkcijas ir pašvaldības iedzīvotāju uzskaitē, iedzīvotāju dzīvesvietas deklarēšana un dzīvesvietu datu uzskaitē. Lietojumprogramma PERS nodrošina sasaiti ar Iedzīvotāju reģistru personu datu apmaiņai. Vairāk par lietojumprogrammu PERS skatīt tīmekļa vietnē: <https://www.zzdats.lv/risinajumi/iedzivotaju-uzskaitē-un-dzivesvietas-registracija/>.

³⁸ Iedzīvotāju reģistrs ir Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pārziņā esoša valsts informācijas sistēma, kurā saskaņā ar Iedzīvotāju reģistra likuma 10.panta pirmajā daļā noteikto tiek uzkrāta informācija par ārpusģimenes aprūpes jomu. Informāciju Iedzīvotāju reģistrā sniedz bāriņtiesas un tiesas. Kārtību, kādā Iedzīvotāju reģistrā tiek aktualizētas ziņas, regulē Ministru kabineta 15.02.2011. noteikumi Nr.131 “Iedzīvotāju reģistrā iekļaujamo ziņu aktualizēšanas kārtību”, savukārt iekļaujamo ziņu apjomu regulē Ministru kabineta 09.07.2013. noteikumi Nr.378 “Noteikumi par Iedzīvotāju reģistrā iekļaujamo ziņu apjomu”.

³⁹ Valsts izglītības informācijas sistēma ir Izglītības un zinātnes ministrija pārziņā esoša valsts informācijas sistēma (skatīt tīmekļa vietni: <https://www.visr.eps.gov.lv/visr/default.aspx?action=2&rid=199>), kuras darbības mērķis ir nodrošināt valsts, pašvaldību un izglītības iestāžu funkciju īstenošanu izglītības jomā. Valsts izglītības informācijas sistēmā iekļauj

informāciju par visām izglītības iestādēm, izglītības programmām, interešu izglītības programmām, par izglītojamo u.c. informāciju. Kārtību, kādā Valsts izglītības informācijas sistēma tiek aktualizētas ziņas un iekļaujamo ziņu apjomu, regulē Ministru kabineta 17.08.2010. noteikumi Nr.788 “Valsts izglītības informācijas sistēmas saturs, uzturēšanas un aktualizācijas kārtība”.

⁴⁰ Ministru kabineta 04.08.2009. noteikumi Nr.871 “Obligāto izglītības vecumu sasniegušo bērnu uzskaites kārtība”.

⁴¹ Izglītības kvalitātes valsts dienesta 12.01.2018. ziņojums “Par obligātā izglītības vecuma bērniem, kuri nav reģistrēti nevienas izglītības iestādes sarakstā (2017./2018.m.g.)”. Pieejams: <https://ikvd.gov.lv/publikacijas/zinojumi-un-parskati/> (skatīts 16.01.2018.).

⁴² Dobelē tika atrasti trīs bez uzraudzības un aprūpes palikuši bērni, kuri atradās dzīvoklī kopā ar narkotiku pārdozēšanas rezultātā mirušiem vecākiem, bet Rēzeknē ugunsgrēkā bojā gāja bez vecāku uzraudzības atstāta nepilngadīga meitene.

⁴³ Ministru kabineta 12.09.2017. noteikumi Nr.545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā” (spēkā no 15.09.2017.).

⁴⁴ Civillikuma 203.pants, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta pirmās daļas 1.punkts un Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmā daļa.

⁴⁵ Augstākās tiesas tiesu prakses vispārīguma “Administratīvo tiesu prakse lietās par bāriņtiesas lēmumiem”, 18.lpp., 2014.gads.

⁴⁶ Augstākās tiesas tiesu prakses vispārīguma “Administratīvo tiesu prakse lietās par bāriņtiesas lēmumiem”, 18.–19.lpp., 2014.gads.

⁴⁷ Augstākās tiesas tiesu prakses vispārīguma “Administratīvo tiesu prakse lietās par bāriņtiesas lēmumiem”, 19.–21.lpp., 2014.gads.

⁴⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 12.punkts

⁴⁹ Augstākās tiesas tiesu prakses vispārīguma “Administratīvo tiesu prakse lietās par bāriņtiesas lēmumiem”, 23.lpp., 2014.gads.

⁵⁰ Ministru kabineta 20.06.2017. noteikumi Nr.352 “Noteikumi par oficiālās statistikas veidlapas paraugu bāriņtiesas darbības jomā un veidlapas aizpildīšanas un iesniegšanas kārtību”. Statistikas pārskatu, pamatojoties uz bāriņtiesu iesniegtajiem pārskatiem, līdz 1.aprīlim apkopo VBTAI.

⁵¹ Civillikuma 203.pants, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta pirmās daļas 1.punkts un Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmā daļa.

⁵² Intelektuālās attīstības un/vai psihiski traucējumi.

⁵³ Civillikuma 203.pants, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta pirmās daļas 1.punkts un Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmā daļa.

⁵⁴ Civillikuma 203.pants, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta pirmās daļas 1.punkts un Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmā daļa.

⁵⁵ Administratīvās apgabaltiesas 14.10.2013. sprieduma lietā Nr.AA43-3306-13 16.punkts.

⁵⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta trešā daļa un 3.¹daļa (redakcijā, kas bija spēkā no 04.07.2013. līdz 31.08.2018.) un 27.panta trešā daļa (redakcijā, kas ir spēkā no 01.09.2018.).

⁵⁷ Neatbilstošu secību norādīja Auces, Ādažu, Garkalnes, Dagdas, Jaunpiebalgas, Mērsraga un Strenču novada bāriņtiesas.

⁵⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta trešā daļa un 3.¹daļa (redakcijā, kas bija spēkā no 04.07.2013. līdz 31.08.2018.) un 27.panta trešā daļa (redakcijā, kas ir spēkā no 01.09.2018.).

⁵⁹ Ministru kabineta 19.12.2006. noteikumu Nr.1037 “Bāriņtiesas darbības noteikumi” 81.² un 81.³punkts (spēkā no 01.01.2016.).

⁶⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta trešā daļa un 3.¹daļa (redakcijā, kas bija spēkā no 04.07.2013. līdz 31.08.2018.) un 27.panta trešā daļa (redakcijā, kas ir spēkā no 01.09.2018.).

⁶¹ Minēto apliecina revīzijas ietvaros veiktā visu pašvaldību bāriņtiesu aptauja, kurā 97% bāriņtiesu norādīja, ka bērna interesēm atbilstošākais ārpusģimenes aprūpes veids ir aizbildnis.

⁶² Ministru kabineta 19.12.2006. noteikumi Nr.1037 “Bāriņtiesas darbības noteikumi” 81.²–81.⁴punkts (spēkā no 01.01.2016.).

⁶³ Vecvecākus apzina visas 119 pašvaldības, pilngadīgos brāļus un māsas (arī pusmāsas/pusbrāļus) 118 pašvaldības, vecāku brāļus un māsas 115 pašvaldības.

⁶⁴ Saeimā 04.12.2014. tika iesniegts likumprojekts Nr.77/Lp12 “Grozījumi Civillikumā”, kas tai skaitā paredzēja izslēgt Civillikuma 236.pantu, bet šāds priekšlikums 2.lasījumā tika noraidīts.

⁶⁵ Laulātajiem (personai), kas veikuši audžuģimenes pienākumus, ir prioritāras tiesības kļūt par bērna adoptētājiem, ja bāriņtiesa atbilstoši Civillikuma 235.pantam par piemērotu aizbildņa pienākumu veikšanai nav atzinusi kādu no bērna tuvākajiem radniekiem. Prioritārās tiesības kļūt par bērna adoptētāju, iesniedzot adopcijas pieteikumu bāriņtiesā,

izmantojamas pirms bāriņtiesa, kas pieņēmusi lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi, iesniegusi informāciju par adoptējamo bērnu Labklājības ministrijā.

⁶⁶ Bāriņtiesu likuma 16.panta 1.punkts.

⁶⁷ Bāriņtiesu likuma 29.panta trešā daļa.

⁶⁸ Ministru kabineta 29.11.2005. noteikumu Nr.898 “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums” 3.9.apakšpunkts.

⁶⁹ 22.11.2017. Grozījumi Bāriņtiesu likumā, to papildinot to ar 25.¹pantu (spēkā no 01.09.2018.) un Ministru kabineta 04.09.2018. noteikumi Nr.563 “Audžuģimeņu informācijas sistēmas noteikumi” (spēkā no 13.09.2018.).

⁷⁰ Ministru kabineta 04.09.2018. noteikumi Nr.563 “Audžuģimeņu informācijas sistēmas noteikumi”.

⁷¹ Ministru kabineta 04.09.2018. noteikumu Nr.563 “Audžuģimeņu informācijas sistēmas noteikumi” 27.punkts.

⁷² Labklājības ministrijas sniegtā informācija par atbalsta centru sniegtajiem pārskatiem par rezultatīvajiem rādītājiem par 2018.gadu.

⁷³ Valsts ir uzņēmusies aizbildņiem, audžuģimenēm, adoptētājiem u.c. personu kategorijām nodrošināt psiholoģisko atbalstu psihologa konsultāciju un atbalsta grupu veidā, kā arī nodrošināt audžuģimeņu un potenciālo adoptētāju apmācību. No 2019.gada to nodrošina ārpusģimenes aprūpes atbalsta centri.

⁷⁴ Ministru kabineta 26.06.2018. noteikumi Nr.355 “Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi”.

⁷⁵ Valsts nodrošina ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumu bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā līdz diviem gadiem, bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem vecumā līdz četriem gadiem un bērniem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem vecumā līdz 18 gadiem.

⁷⁶ Alūksnes, Mārupes, Ozolnieku un Strenču novada un Rīgas un Liepājas pilsētas pašvaldība.

⁷⁷ Valsts nodrošina ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumu bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā līdz diviem gadiem, bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem vecumā līdz četriem gadiem un bērniem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem vecumā līdz 18 gadiem.

⁷⁸ Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pārstāve norādīja, ka Rīgas bāriņtiesa nenorāda bērnunama nosaukumu, jo tas nav bāriņtiesas lēmumā par bērna ievietošanu bērnunamā. Lēmumu par konkrēto bērnunamu pieņem komisija, kuras sastāvā ir Rīgas pašvaldības sociālais dienests.

⁷⁹ 12.01.2017. Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (spēkā no 09.02.2017.).

⁸⁰ Civillikuma 165.pants.

⁸¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta pirmā daļa.

⁸² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta otrā daļa.

⁸³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta ceturtais daļas 1.punkts.

⁸⁴ ANO 24.02.2010. ar rezolūciju, ko pieņēmusi Ģenerālā asambleja Nr.64/142 apstiprināto Pamatnostādņu par bērnu alternatīvo aprūpi 11.punkts.

⁸⁵ Civillikuma 203.pants, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta pirmās daļas 1.punkts un Bāriņtiesu likuma 22.panta pirmā daļa.

⁸⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta piektā daļa, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 11.panta 2.punkts.

⁸⁷ Civillikuma 203.panta ceturtais daļa.

⁸⁸ Augstākās tiesas tiesu prakses vispārīguma “Administratīvo tiesu prakse lietās par bāriņtiesas lēmumiem”, 26.lpp., 2014.gads. Sk. arī Augstākās tiesas 23.09.2008. sprieduma lietā Nr.SKA-457/2008 11.punktu. Sk., piemēram, Boulbijs, Dž. Drošais pamats. Vecāku un bērnu savstarpējā pieķeršanās – cilvēka veselīgas attīstības priekšnoteikums. Rīga: apgāds “Rasa ABC”, 1998.

⁸⁹ Augstākās tiesas tiesu prakses vispārīguma “Administratīvo tiesu prakse lietās par bāriņtiesas lēmumiem”, 26.lpp., 2014.gads. Sk. arī Augstākās tiesas 23.09.2008. sprieduma lietā Nr.SKA-457/2008 9.punktu.

⁹⁰ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 14.5.apakšpunkts, Ministru kabineta 03.06.2003. noteikumu Nr.291 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 8.6.apakšpunkts (zaudē spēku ar 01.07.2017.).

⁹¹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 24.pants.

⁹² Intelektuālās attīstības un/vai psihiski traucējumi.

⁹³ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 13.panta pirmās daļas 3¹., 4. un 11.punkts, Ārstniecības likuma 61.un 64.pants un XI daļa, Ministru kabineta 24.01.2012. noteikumi Nr.70 “Alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības slimnieku ārstēšanas kārtība”, Ministru kabineta 06.11.2006. noteikumi Nr.914 “Kārtība, kādā no psihoaktīvām vielām atkarīgās personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus” un Ministru kabineta 23.12.2014. noteikumi Nr.790 “Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanas kārtība no vardarbības cietušām un vardarbību veikušām pilngadīgām personām”.

- ⁹⁴ Nacionālā veselības dienesta dati. Pieejami: <http://www.vmnvd.gov.lv/lv/veselibas-aprupes-pakalpojumi/ambulatoras-iestades-un-arsti-specialisti> (skatīts 07.02.2019.).
- ⁹⁵ Slimību profilakses un kontroles centra informācija. Pieejama: <https://www.spkc.gov.lv/lv/tavai-veselibai/atkaribu-slimibas/narkologiska-palidziba> (skatīts 07.02.2019.).
- ⁹⁶ Nodarbinātības valsts aģentūras informācija. Pieejama: <http://www.nva.gov.lv/index.php?cid=433&mid=445&txt=3887> (skatīts 07.02.2019.).
- ⁹⁷ Labklājības ministrijas publicētā informācija. Pieejama: <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/socialie-pakalpojumi/socialas-rehabilitacijas-pakalpojumi-vardarbiba-cietusiem-pieaugusiem-cilvekiem-un-vardarbibu-veikusiem-cilvekiem/12> (skatīts 07.02.2019.).
- ⁹⁸ Labklājības ministrijas publicētā informācija. Pieejama: <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/socialie-pakalpojumi/socialas-rehabilitacijas-pakalpojumi-vardarbiba-cietusiem-pieaugusiem-cilvekiem-un-vardarbibu-veikusam-pilngadigam-personam> (skatīts 11.02.2018.).
- ⁹⁹ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas publicētā informācija. Pieejama: <http://www.bti.gov.lv/lat/aktualitates/?doc=5088> (skatīts 27.12.2018.).
- ¹⁰⁰ Ministru kabineta 21.04.2008. noteikumu Nr.288 “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība” 3.1.apakšpunkts.
- ¹⁰¹ No datu analīzes nevar secināt, vai lietas tiek vilcinātas tieši bāriņtiesās, jo lēmumu par aizgādības tiesību atņemšanu pēc bāriņtiesas prasības pieteikuma pieņem tiesa.
- ¹⁰² Ministru kabineta 19.12.2006. noteikumu Nr.1037 “Bāriņtiesas darbības noteikumi” 72.¹punkts (spēkā no 01.01.2016.).
- ¹⁰³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20.panta trešā daļa.
- ¹⁰⁴ Kā prasības iesniegšanas datums tika uzskatīts datums, kad tiesvedības sistēmā ir norādīts lietas saņemšanas datums tiesā. Informācija par tiesvedību tika iegūta no publiski pieejamās informācijas par tiesvedības gaitas datu izsekošanu. Pieejama: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/e-pakalpojumi/tiesvedibas-gaita> (skatīts 15.01.2019.).
- ¹⁰⁵ Informācija par tiesvedību tika iegūta no publiski pieejamās informācijas par tiesvedības gaitas datu izsekošanu. Pieejama: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/e-pakalpojumi/tiesvedibas-gaita> (skatīts 15.01.2019.).
- ¹⁰⁶ Saskaņā ar bāriņtiesu statistikas pārskatiem uz 31.12.2017. no 6669 bērniem, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē, 1565 bērni bija adoptējami, no tiem 572 nepiekrīt adoptcijai.
- ¹⁰⁷ Bērnu aprūpes iestādes sniedz ziņas par iestādē esošajiem bērniem, kuru vecākiem ar tiesas spriedumu ir atņemtas aizgādības tiesības.
- ¹⁰⁸ Ministru kabineta 30.10.2018. noteikumu Nr.667 “Adopcijas kārtība” 9.–16.punkts.
- ¹⁰⁹ Civillikuma 203.panta ceturtā un piektā daļa.
- ¹¹⁰ Civillikuma 203.panta ceturtā un piektā daļa.
- ¹¹¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 32.pants un Bāriņtiesu likuma 17.panta 1.punkts.
- ¹¹² Bāriņtiesu likuma 31.panta pirmās daļas 6.punkts.
- ¹¹³ Ministru kabineta 19.12.2006. noteikumu Nr.1036 “Audžuģimenes noteikumi” (spēkā līdz 30.06.2018.) 5.punkts un Ministru kabineta 26.06.2018. noteikumu Nr.354 “Audžuģimenes noteikumi” 4.punkts.
- ¹¹⁴ Bāriņtiesu likuma 36.panta pirmā daļa.
- ¹¹⁵ Bāriņtiesu likums, Ministru kabineta 19.12.2006. noteikumi Nr.1036 “Audžuģimenes noteikumi” (spēkā līdz 30.06.2018.) un Ministru kabineta 26.06.2018. noteikumi Nr.354 “Audžuģimenes noteikumi” (spēkā no 01.07.2018.).
- ¹¹⁶ Bāriņtiesu likuma 31.pants.
- ¹¹⁷ Ministru kabineta 19.12.2006. noteikumu Nr.1036 “Audžuģimenes noteikumi” (spēkā līdz 30.06.2018.) 33. un 34.punkts un 4.pielikums un Ministru kabineta 26.06.2018. noteikumu Nr.354 “Audžuģimenes noteikumi” (spēkā no 01.07.2018.) 67. un 68.punkts un 6.pielikums.
- ¹¹⁸ Bāriņtiesu likuma 17.panta 10.punkts.
- ¹¹⁹ Bāriņtiesu likuma 36.panta pirmā daļa.
- ¹²⁰ Pieejami: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi_/?doc=3184&page=1 (skatīts 15.01.2019.).
- ¹²¹ Ministru kabineta 12.12.2000. noteikumu Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” 1.pielikums “Sociālās aprūpes institūciju telpas, to minimālā platība un aprīkojums”.
- ¹²² Ministru kabineta 03.06.2003. noteikumi Nr.291 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” (spēkā līdz 30.06.2017.) un Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumi Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” (spēkā no 01.07.2017.).
- ¹²³ Dobeles novada bērnumamā “Lejasstrazdi” pārbaudes tika veiktas revīzijas plānošanas posmā.
- ¹²⁴ Ogres novada bērnumamā “Laubere” (likvidēts no 2018.gada septembra) pārbaudes tika veiktas revīzijas plānošanas posmā.

- ¹²⁵ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumi Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”.
- ¹²⁶ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 5.punkts.
- ¹²⁷ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumi Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”.
- ¹²⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 7.¹pants.
- ¹²⁹ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 26.punkts.
- ¹³⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11.pants.
- ¹³¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 10.pants.
- ¹³² Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumā sniegto definīciju viesģimene ir laulātie vai persona, kas uz laiku uzņem savā dzīvesvietā bērnu aprūpes iestādē ievietotu bērnu vai bērnu aprūpes iestādē kontaktējas ar tur ievietotu bērnu.
- ¹³³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 16.pants.
- ¹³⁴ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 30.4.apakšpunkts.
- ¹³⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 9.pants.
- ¹³⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 14.pants.
- ¹³⁷ Bāriņtiesu likuma 36.panta pirmā daļa.
- ¹³⁸ Likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 3.panta pirmā daļa.
- ¹³⁹ Likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 7.panta pirmā daļa.
- ¹⁴⁰ Kompensācijas apmērs aprēķināts, ņemot vērā, ka kriminālprocess tika uzsākts 2010.gadā un saskaņā ar 2010.gadā spēkā esošo likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” redakciju, kas nosaka, ka šādos gadījumos kompensācija ir izmaksājama 70% apmērā no kopējā kompensācijas apmēra – 10 minimālajām mēnešalgām (t.i., 2010.gadā 1800 Ls jeb 2561 *euro*).
- ¹⁴¹ Kompensācijas apmērs aprēķināts, ņemot vērā, ka spriedums pieņemts 2017.gadā un saskaņā ar 2017.gadā spēkā esošo likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” redakciju, kas nosaka, ka šādos gadījumos kompensācija ir izmaksājama 70% apmērā no kopējā kompensācijas apmēra – piecām minimālajām mēnešalgām (t.i., 1900 *euro*).
- ¹⁴² Likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 9.pants (redakcijā, kas bija spēkā līdz 31.12.2018.).
- ¹⁴³ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss.
- ¹⁴⁴ Likumprojekta “Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija).
- ¹⁴⁵ 21.04.2016. Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā attiecībā uz 12.¹pantu (spēkā no 01.06.2016.).
- ¹⁴⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 299.panta otrā daļa.
- ¹⁴⁷ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 29.panta otrās daļas 3.punkts.
- ¹⁴⁸ Likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 3.pants.
- ¹⁴⁹ Ministru kabineta 29.05.2009. rīkojums Nr.359 “Par Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrijas reorganizāciju”.
- ¹⁵⁰ Līdz 2009.gadam – Bērnu un ģimenes lietu ministrija.
- ¹⁵¹ Ministru kabineta 29.11.2005. noteikumu Nr.898 “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums” 1.punkts (redakcijā no 01.12.2005. līdz 31.12.2009.).
- ¹⁵² Ministru kabineta 29.11.2005. rīkojums Nr.755 “Par tiešās pārvaldes iestādes “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija” izveidošanu”.
- ¹⁵³ Ministru kabineta 29.11.2005. noteikumu Nr.898 “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums” 2.punkts (redakcijā no 01.12.2005. līdz 31.12.2009.).
- ¹⁵⁴ Ministru kabineta 06.05.2009. rīkojuma Nr.281 “Par Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministriju” 2.punkts.
- ¹⁵⁵ Ministru kabineta 27.01.2004. noteikumi Nr.49 “Labklājības ministrijas nolikums”.
- ¹⁵⁶ Ministru kabineta 29.11.2005. noteikumi Nr.898 “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums”.
- ¹⁵⁷ 26.11.2009. likums “Grozījums Bērnu tiesību aizsardzības likumā”, 10.12.2009. likums “Grozījumi Bāriņtiesu likumā” un 22.12.2009. Grozījumi Ministru kabineta 29.11.2005. noteikumos Nr.898 “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums”.
- ¹⁵⁸ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 14.pants.
- ¹⁵⁹ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumi Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”.
- ¹⁶⁰ Ministru kabineta 26.06.2018. noteikumu Nr. 355 “Ārpusģimenes aprūpes atbalsta centra noteikumi” 3.punkts.
- ¹⁶¹ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 15.10.2010. procesa apraksts “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Bāriņtiesu un audžuģimeņu departamenta un administratīvās nodaļas darbība, veicot lietu pārbaudi bāriņtiesā un pēc pārbaudes bāriņtiesā” un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 01.06.2011. procesa apraksts “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspektora darbība, veicot bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi”.
- ¹⁶² Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas darba plāna 2018.gadam 1.punkts.

¹⁶³ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas darba plāna 2017.gadam 1.punkts.

¹⁶⁴ 116 (100+16) pārbaudes no 142 pārbaudēm.

¹⁶⁵ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 01.06.2011. procesa apraksts “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspektora darbība, veicot bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi”, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 15.10.2010. procesa apraksts “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Bāriņtiesu un audžuģimeņu departamenta un administratīvās nodaļas darbība, veicot lietu pārbaudi bāriņtiesā un pēc pārbaudes bāriņtiesā”.

¹⁶⁶ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Bērnu tiesību aizsardzības departamenta Valsts bērna tiesību aizsardzības vecākā inspektora amata apraksts.

¹⁶⁷ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 01.06.2011. procesa apraksts “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspektora darbība, veicot bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi”, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 15.10.2010. procesa apraksts “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Bāriņtiesu un audžuģimeņu departamenta un administratīvās nodaļas darbība, veicot lietu pārbaudi bāriņtiesā un pēc pārbaudes bāriņtiesā”.

¹⁶⁸ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 01.06.2011. procesa apraksts “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspektora darbība, veicot bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi”, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 15.10.2010. procesa apraksts “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Bāriņtiesu un audžuģimeņu departamenta un administratīvās nodaļas darbība, veicot lietu pārbaudi bāriņtiesā un pēc pārbaudes bāriņtiesā”.

¹⁶⁹ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 01.06.2011. procesa apraksts “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspektora darbība, veicot bērnu personas lietu pārbaudi”.

¹⁷⁰ No tām četras pēcpārbaudes par iepriekš konstatēto trūkumu novēršanu.

¹⁷¹ Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumu Nr. 157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi” 8.punkts.

¹⁷² Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2017.gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iestadi/parskati_un_atskaites/?doc=5263&page (skatīts 16.01.2019.).

¹⁷³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pants.

¹⁷⁴ 01.11.2018. likums “Grozījumi Bāriņtiesu likumā” (spēkā no 21.11.2018.). Grozījumos regulēts jautājums par bāriņtiesas darbību vienpersoniska lēmuma gadījumā, noteikts, ka tiesības var atņemt arī ātrāk par gadu, ja tas ir bērna interesēs u.c.; 29.10.2015. Grozījumos Bāriņtiesu likumā (spēkā no 03.12.2015.) noteikts, ka bāriņtiesa var fotografēt, filmēt un iegūt skaņu ierakstus, ja bērna dzīves apstākļu pārbaudē atklājas, ka bērns atrodas dzīvībai un veselībai bīstamos apstākļos, bāriņtiesai jāveic riska novērtēšana (par to gan vēlāk atsevišķi metodiskie norādījumi sagatavoti), veikti precizējumi par vienpersoniska lēmuma pieņemšanu u.c.

¹⁷⁵ Ministru kabineta 27.01.2004. noteikumu Nr.49 “Labklājības ministrijas nolikums” 7.4.¹apakšpunkts, Ministru kabineta 20.11.2008. noteikumu Nr.951 “Kārtība, kādā sociālo pakalpojumu sniedzējs tiek reģistrēts sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrā un izslēgts no tā” (spēkā līdz 01.07.2017.) 8.², 9., 10. un 22.punkts, Ministru kabineta 27.06.2017. noteikumu Nr.385 “Noteikumi par sociālo pakalpojumu sniedzēju reģistrēšanu” (spēkā no 12.07.2017.) 10., 13. un 14.punkts, Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” (spēkā no 01.07.2017.) 2.–11., 26.–49.punkts un Labklājības ministrijas 01.11.2016. iekšējais normatīvais akts Nr.9/REG “Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta reglaments” 1.3., 5.11., 5.12., 6.2. un 6.3.apakšpunkts.

¹⁷⁶ Norma ir spēkā no 2017.gada jūnija.

¹⁷⁷ Ministru kabineta 03.06.2003. noteikumu Nr. 291 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” (spēkā līdz 30.06.2017.) 2.–6.², 9.–25.⁶punkts un Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” (spēkā no 01.07.2017.) 2.–11., 26.–49.punkts.

¹⁷⁸ Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta reglamenta veiktās pārbaudes 2017. un 2018.gadā un Labklājības ministrijas Metodiskās vadības un kontroles departamenta vecākās ekspertes 16.01.2019. elektroniskā vēstule.

¹⁷⁹ Ministru kabineta 29.11.2005. noteikumu Nr.898 “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums” 13.punkts

¹⁸⁰ Ministru kabineta 29.11.2005. noteikumu Nr.898 “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums” 14.punkts

¹⁸¹ Ministru kabineta 29.11.2005. noteikumu Nr.898 “Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas nolikums” 12.punkts

¹⁸² Ministru kabineta 28.04.2015. instrukcija Nr.3 “Kārtība, kādā izstrādā un aktualizē institūcijas darbības stratēģiju un novērtē tās ieviešanu” 20.punkts.

¹⁸³ Likumā “Par valsts budžetu 2018.gadam” 2018.–2020.gada prioritārajam pasākumam “Sociāla rakstura institūcijām kapacitātes stiprināšanai un sociālām programmām bērnu tiesību aizsardzības jomās un ar šiem pasākumiem saistīto IT sistēmu pielāgošanai” ietvaros Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas aktivitātei “Bērnu tiesību aizsardzības funkcijas nodrošināšanai un kvalitātes paaugstināšanai” Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas atlīdzībai 2018.gadā piešķirtais finansējums.

¹⁸⁴ Ministru kabineta 20.06.2017. noteikumi Nr.352 “Noteikumi par oficiālās statistikas veidlapas paraugu bāriņtiesas darbības jomā un veidlapas aizpildīšanas un iesniegšanas kārtību”. Statistikas pārskatu, pamatojoties uz bāriņtiesu iesniegtajiem pārskatiem, līdz 1.aprīlim apkopo Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija.

¹⁸⁵ Valsts statistikas pārskatu kopsavilkumi. Pārskati par ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/1382> (skatīts 21.01.2019.).

¹⁸⁶ Bērnu tiesību likuma 29.panta trešā daļa un Ministru kabineta 21.04.2008. noteikumu Nr.288 “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība” 14.punkts.

¹⁸⁷ Ministru kabineta 21.04.2008. noteikumu Nr.288 “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības saņemšanas kārtība” 15.2.apakšpunkts.

¹⁸⁸ Iedzīvotāju reģistrs ir Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pārziņā esoša valsts informācijas sistēma (skatīt tīmekļa vietni: <https://www.visr.eps.gov.lv/visr/default.aspx?action=2&rid=40>), kurā saskaņā ar Iedzīvotāju reģistra likuma 10.panta pirmajā daļā noteikto tiek uzkrāta informācija par ārpusģimenes aprūpes jomu. Informāciju Iedzīvotāju reģistrā sniedz bāriņtiesas un tiesas. Kārtību, kādā Iedzīvotāju reģistrā tiek aktualizētas ziņas, regulē Ministru kabineta 15.02.2011. noteikumi Nr.131 “Iedzīvotāju reģistrā iekļaujamo ziņu aktualizēšanas kārtību”, savukārt iekļaujamo ziņu apjomu regulē Ministru kabineta 09.07.2013. noteikumi Nr.378 “Noteikumi par Iedzīvotāju reģistrā iekļaujamo ziņu apjomu”.

¹⁸⁹ Adopcijas reģistrs ir Labklājības ministrijas pārziņā esoša valsts informācijas sistēma (detalizētāku informāciju skatīt tīmekļa vietnē <https://www.visr.eps.gov.lv/visr/default.aspx?action=2&rid=29>). Kārtību, kādā Adopcijas reģistrā nodrošina adoptējamo bērnu un adoptētāju uzskaiti, regulē Ministru kabineta 29.09.2008. noteikumi Nr.794 “Kārtība, kādā nodrošina adoptējamo bērnu un to personu uzskaiti, kuras vēlas adoptēt bērnu”.

¹⁹⁰ Sociālās palīdzības administrēšanas lietojumprogramma SOPA paredzēta pašvaldības sociālās palīdzības klientu uzskaitē un sociālās palīdzības procesa administrēšanai, kurā tiek uzkrāta informācija par piešķirto bērnam pakalpojumu (skatīt tīmekļa vietni: <https://www.zzdats.lv/risinajumi/socialas-sferas-procesu-parvaldiba/>).

¹⁹¹ Valsts sociālās politikas monitoringa informācijas sistēma ir valsts informācijas sistēma (skatīt tīmekļa vietni <https://www.visr.eps.gov.lv/visr/default.aspx?action=2&rid=233>), kurā saskaņā ar Ministru kabineta 30.09.2014. noteikumiem Nr.587 “Valsts sociālās politikas monitoringa informācijas sistēmas noteikumi” tiek uzkrāta informācija par sociālo pakalpojumu sniedzējiem, personām, kuras pieprasījušas, saņemt vai kurām atteikti sociālie pakalpojumi vai sociālā palīdzība); sociālo pakalpojumu sniedzēju pārbaudēm u.c.

¹⁹² Nepilnīga informācija par bērniem piešķirto ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumu, kā arī par bērnu likumiskajiem pārstāvjiem, audžuģimenēm, aizbildņiem piešķirtajiem sociāliem pakalpojumiem un sociālo palīdzību. Lai gan SOPA izveides mērķis ir nodrošināt informācijas uzskaiti par pašvaldības piešķirtajiem sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību, tomēr ne visas pašvaldības pilnvērtīgi izmanto SOPA, tāpēc SOPA nav uzkrāta pilnīga informācija par pašvaldību sniegtajiem pakalpojumiem. Tas konstatēts, salīdzinot SOPA statistisko informāciju par sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem ar valsts statistikas pārskata datiem, gan arī iepriekš veiktajās revīzijās.

¹⁹³ SPOLIS tiek uzkrāta informācija tikai par valsts finansētajiem ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumiem bērniem: bāreņiem vai bez vecāku gādības palikušiem bērniem vecumā līdz diviem gadiem; bērniem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem līdz četrus gadus vecumam; bērniem ar smagiem garīga rakstura traucējumiem no četrus līdz 18 gadus vecumam; par piešķirtajiem sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem no psihoaktīvām vielām atkarīgiem bērniem.

¹⁹⁴ Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.²panta otro daļu NPAIS ir valsts informācijas sistēma “Integrētā iekšlietu informācijas sistēma” sastāvdaļa, bet saskaņā ar Ministru kabineta 07.06.2011. noteikumu Nr.429 “Noteikumi par integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā iekļaujamām ziņām personas, mantas vai dokumenta atrašanās vietas vai cilvēka personības noskaidrošanai vai neatpazīta cilvēka liķa identificēšanai” 2.punktu “Integrētā iekšlietu informācijas sistēma” pārzinis un turētājs ir Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs.

¹⁹⁵ Ministru kabineta 22.05.2012. noteikumi Nr.348 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi” (spēkā līdz 27.03.2014.) un Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumi Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi” (spēkā no 28.03.2014.). Ministru kabineta noteikumi paredz 16 valsts un pašvaldību iestādes, kurām ir pienākums sniegt ziņas (ievadot informāciju manuāli vai arī nosūtīt to uz NPAIS no savām informācijas sistēmām) NPAIS par bērnu, tam sniegtajiem pakalpojumiem, kā arī par izdarītiem pārkāpumiem vai riskiem, kas var veicināt likumpārkāpumu izdarīšanu utt. un 17 valsts un pašvaldības iestādes, kurām ir tiesības saņemt informāciju no NPAIS.

¹⁹⁶ Starp Iekšlietu ministrijas Informācijas centru un Eiropas Komisiju 11.12.2009. noslēgtais grantu līgums Nr.JLS/2009/ISEC/AG/004.

¹⁹⁷ Iedzīvotāju reģistra likuma 10.panta pirmās daļas 20.–23.punkts un Ministru kabineta 15.02.2011. noteikumu Nr.131 “Iedzīvotāju reģistrā iekļauto ziņu aktualizēšanas kārtība” 7.punkts, 4. un 5.pielikums.

¹⁹⁸ Iekšlietu ministrijas Informācijas centra 2013.gada pārskats.

- ¹⁹⁹ Iekšlietu ministrijas Informācijas centra iesniegtā NPAIS statistiskā informācija par bāriņtiesu ievadīto lietu skaitu.
- ²⁰⁰ Rīgas domes vienotās informatīvās sistēmas Bāriņtiesas modulis.
- ²⁰¹ Ministru kabineta 05.01.20106. noteikumi Nr.15 “Valsts atbalsta programmas “Latvijas Goda ģimenes apliecība “3+ Ģimenes karte”” īstenošanas kārtība”.
- ²⁰² Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumu Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta sistēmas noteikumi” anotācijas 11.lpp.
- ²⁰³ Ministru kabineta 20.06.2017. noteikumi Nr.352 “Noteikumi par oficiālās statistikas veidlapas paraugu bāriņtiesas darbības jomā un veidlapas aizpildīšanas un iesniegšanas kārtību”. Statistikas pārskatu, pamatojoties uz bāriņtiesu iesniegtajiem pārskatiem, līdz 1.aprīlim apkopo Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija.
- ²⁰⁴ Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.²panta otro daļu NPAIS ir valsts informācijas sistēmas “Integrētā iekšlietu informācijas sistēma” sastāvdaļa, bet saskaņā ar Ministru kabineta 07.06.2011. noteikumu Nr.429 “Noteikumi par integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā iekļaujamām ziņām personas, mantas vai dokumenta atrašanās vietas vai cilvēka personības noskaidrošanai vai neatpazīta cilvēka līķa identificēšanai” 2.punktu “Integrētā iekšlietu informācijas sistēma” pārzinis un turētājs ir Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs.
- ²⁰⁵ Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumi Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”; Ministru kabineta 12.12.2000. noteikumu Nr.431 “Higiēnas prasības sociālās aprūpes institūcijām” 1.pielikums “Sociālās aprūpes institūciju telpas, to minimālā platība un aprīkojums”.
- ²⁰⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta pirmā daļa, likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 25.²pants, Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumi Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās”.
- ²⁰⁷ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 26., 27., 30., 31. un 31.¹punkts.
- ²⁰⁸ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 32.punkts.
- ²⁰⁹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 42.panta pirmā daļa.
- ²¹⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta pirmā daļa.
- ²¹¹ Likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 25.²pants. Minētā panta trešā daļa paredz ierobežojumu, ka dzīvokļa pabalsts bez vecāku gādības palikušam bērnam tiek piešķirts tikai gadījumā, ja persona nesaņem šā likuma 3.panta 1., 2. un 5.punktā paredzēto palīdzību – pašvaldībai piederošas dzīvojamās telpas izīrēšanu, sociālā dzīvokļa izīrēšanu vai dzīvokļa pabalstu, kas tiek piešķirts pārējiem iedzīvotājiem atbilstoši saistošajiem noteikumiem.
- ²¹² Bērnu tiesību aizsardzības likums.
- ²¹³ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumi Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās”.
- ²¹⁴ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 25.punkts.
- ²¹⁵ 2018.gadā valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts vispārējā gadījumā ir 64,03 *euro*, personām ar invaliditāti no bērnības (mēnesī): I invaliditātes grupa – 138,72 *euro*; II invaliditātes grupa – 128,06 *euro*; III invaliditātes grupa – 106,72 *euro*.
- ²¹⁶ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 26. un 27.punkts.
- ²¹⁷ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 30.punkts.
- ²¹⁸ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 31. un 31.¹punkts.
- ²¹⁹ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 32.punkts.
- ²²⁰ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 21. un 22.punkts.
- ²²¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 42.panta otrā daļa un Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 23.punkts.
- ²²² Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 24.punkts un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 42.panta otrā daļa.
- ²²³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta otrā daļa.

²²⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta pirmā daļa, likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 25.²pants un Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumi Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās”.

²²⁵ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 26., 27., 30., 31. un 31.¹punkts.

²²⁶ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 30.punkts.

²²⁷ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 26., 27., 30., 31. un 31.¹punkts.

²²⁸ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 32.punkts.

²²⁹ Projekta “PROTI un DARI!” Nr.8.3.3.0/15/I/001 mērķis ir attīstīt mērķa grupas jauniešu prasmes un veicināt viņu iesaisti izglītībā, tai skaitā aroda apgūvē pie amata meistara, nodarbinātībā, Nodarbinātības valsts aģentūras vai Valsts izglītības attīstības aģentūras īstenotajos Jauniešu garantijas projektu pasākumos vai Nodarbinātības valsts aģentūras īstenotajos aktīvajos nodarbinātības vai preventīvajos bezdarba samazināšanas pasākumos, kā arī nevalstisko organizāciju vai jauniešu centru darbībā. Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra ir finansējuma saņēmējs un projektu īsteno sadarbībā ar pilsētu vai novadu pašvaldībām vai pašvaldību apvienībām (sadarbības partneri), kas projekta īstenošanā iesaista pašvaldību stratēģiskos partnerus.

²³⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 43.panta pirmā daļa, likuma “Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 25.²pants un Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 32.punkts.

²³¹ “Latvijas Republikas tiesībsarga 2018.gada ziņojums”, Rīga, 2019.gads, 113.–131.lpp. Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/tiesibsarga_2018_gada_zinojums_1550749223.pdf (skatīts 26.02.2019.).

²³² Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 32.punkts.

²³³ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumi Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās”.

²³⁴ Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumu Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” 32.punkts.

²³⁵ Aizputes, Cēsu, Dobeles, Garkalnes, Krāslavas, Madonas, Neretas, Talsu, Tukuma novada un Liepājas un Rīgas pilsētas bāriņtiesa, kā arī Daugavpils novada Kalkūnes, Līksnas, Naujenes, Skrudalienas un Višķu bāriņtiesas.

²³⁶ Aizputes, Daugavpils, Dobeles, Garkalnes, Krāslavas, Madonas, Neretas, Talsu, Tukuma novada un Liepājas un Rīgas pilsētas sociālais dienests.

²³⁷ Daugavpils novada Naujenes bērnnunams, Dobeles novada bērnnunams “Lejasstrazdi”, Krāslavas novada bērnnunams “Mūsmājas”, Kokneses novada bērnnunams “Dzeguzīte”, Liepājas pilsētas bērnnunams, Madonas novada bērnnunams “Ozoli”, Ogres novada bērnnunams “Laubere” (likvidēts no 01.09.2018.), Rīgas pilsētas Bērnu un jauniešu centrs (strukturvienības – bērnnunami “Ziemeļi” un “Vita”), Talsu novada Strazdes bērnnunams un Tukuma novada Irlavas bērnnunams.

²³⁸ SIA “Bērnu Oāze” strukturvienība – bērnnunams “Mākoņkalns” (likvidēts no 23.01.2019.).

²³⁹ Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27.panta trešo un 3.¹daļu, šķirot bērnu no ģimenes, ārpusģimenes aprūpe viņam tiek nodrošināta primāri pie aizbildņa vai audžuģimenē. Tikai, ja ārpusģimenes aprūpi nav iespējams nodrošināt pie aizbildņa vai audžuģimenē vai ja tā nav piemērota konkrētam bērnam, tad aprūpi nodrošina bērnu aprūpes iestādē.

²⁴⁰ Nacionālajā attīstības plānā noteiktie mērķi – samazināt ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu skaitu valstī attiecībā pret visu nepilngadīgo skaitu valstī un palielināt ģimeniskā vidē (aizbildnībā un audžuģimenē) dzīvojošo bērnu skaits attiecībā pret visiem bērniem, kas ir ārpusģimenes aprūpē, – kas saskaņā ar Labklājības ministrijas skaidrojumu ir galvenais šīs jomas mērķis un sasniedzamais rezultāts.

²⁴¹ Valsts pārvaldes iekārtas likuma 7.pants, 10.panta desmitā daļa, 11.panta pirmā daļa, 15.panta pirmā daļa un 18.panta pirmā daļa.